

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE
AMTS AARBØGER

UDGIVNE AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1920

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE
1920

Redaktionsudvalget:

Bestyrer *P. Eliassen*, Kolding (Formand),

Bankdirektør *J. F. Kiær*, Fredericia.

Seminarielærer *Marius Sørensen*, Jelling.

INDHOLD

	Side
Et Par Smaatræk fra Vejle By i ældre Tid. Ved <i>Evald Tang Kristensen</i>	1
Af en gammel Mands Fortællinger. Ved <i>Søren P. Sørensen</i> , Egtved	7
Om C. A. Thyregod og hans Slægt. Ved <i>Evald Tang Kristensen</i>	27
Optegnelser fra Hover 1864. Ved <i>Arnold Hansen</i> , Vejle.	45
Smaastykker: En Søren Kanne-Daad for 100 Aar siden. Af <i>Niels Sørensen</i> , Lem pr. Skive. — Noget mere om C. A. Thyregod og hans fædrene Slægt. Af <i>Kr. Lassen Vestergaard</i> , Ulfborg. — »En Heks« og »en klog Mand«. Af <i>J. J. Ravn</i> — Fra et Bryllup i Kol- ding 1722. Ved <i>P. Eliassen</i> . — En Rettelse. Af <i>N. P. Johansen</i> , Haastrup Skole	59
Vejle Amts historiske Samfunds Regnskab 1919	72
Jydsk Jærn. Af <i>Rasmus Mortensen</i> . (Med 1 Kort og 4 Billeder)	73
Christian Kirschbaum. Ved Kommuelærer <i>Albert Thom- sen</i> , Holbæk. (Med 2 Billeder)	109
Et Minde fra Munketiden i Sønderby ved Horsens. Af <i>Asger Kristensen</i> . (Med 3 Billeder)	127
Den sidste Henrettelse ved Vejle. Meddelt af <i>Arnold Hansen</i>	142
Nogle reglementariske Bestemmelser vedrørende Borger- væbningen i Fredericia. Meddelte af <i>Aage Bremer- holm</i>	170
Register til XIII—XVI Bind	179

ET PAR SMAATRÆK FRA VEJLE BY I ÆLDRE TID

VED

EVALD TANG KRISTENSEN

1. Det var i Aaret 1631, at Kong *Christian den Fjerde* sendte *Vejle By* et kgl. Brev, hvori han anmodede Borgerne om »godvilligen med andre Rigens Indbyggere at ville kontribuere nogen Skat til det Gods, Hans Majestæt havde tænkt paa at købe for derpaa at bygge en Defensions-Fæstning, som skulde kaldes *Christianspris*«. Han har naturligvis ogsaa sendt lignende Breve til andre Kjøbstæder i Riget. Naar man ser efter i C. F. Brickas og J. A. Fridericias Værk »Kong Christian den Fjerdens egenhændige Breve«, finder man just ikke der det her omtalte Brev aftrykt, men baade i det paagjældende Aar og i flere efterfølgende skriver han en hel Del Breve, hvori han ej alene omtaler denne Fæstning, men ogsaa tager flere Bestemmelser om dens Bygning. Jeg vil her blot anføre følgende Skrivelse til Kantsleren Christian Friis, dateret fra Glyckstad 1631:

Der Jeg nu uaar huoss her: frederich tiil kiil, da kunde man Nock mercke, at den festing, som udi negden¹⁾ derhuoss affstucken Er, behager huercken herr eller knecht, dog huercken kunde dy eller turde taale Ett ord derom.

¹⁾ Negden ∅: Nabolaget.

Den Odde, som samme feesting Er affstucken Paa, som gør haffnen ued kyll, kalliiss Priisserordt, huorfor Jeg den tilkommendiss festing haffuer kalliid *Christianspriis*. Den Alsommechtigste gud giiffue Syn naade tiil, at densamme maa uerre anlagdt och begiindt hanss allerhelligste Naaff til loff, priis och Ehre Och Landene paa begge siider till gaffn och gode . . .

Aff glyckstad, d. 18 Augustj Anno 1631.

Christian.

Udskrift:

Chanseleren H: Christian friiss tiil hande.

Heraf ser vi, at Talen er om Anlæggelsen af en Fæstning ved Indløbet til Kieler Fjord, og der blev da ogsaa straks taget fat paa Værket, men det tog jo flere Aar, inden samme Fæstning blev færdig, og det kneb ogsaa stærkt med at faa de fornødne Penge dertil, da Kongen til sine Byggeforetagender brugte mange Penge, og Landet var forarmet. Rigsraadet bevilgede dog 1633 100,000 Daler til *Christianspriis* Fæstning, og 1635 udtoges der 6000 Daler til samme Øjemed samt 1637 9000 Daler. Der arbejdede til Tider 200 Soldater paa Værket, og vi ser endog, at Kongen 1635 ytrede sin Misfornøjelse med, at Arbejdet ikke gik saa rask fremad, som han ønskede. En af Murmestrene ved Navn Villum, der efter hans Opfattelse ikke havde gjort sit Arbejde tilfredsstillende, befalede Kongen at skulle slutes i Jærn og sættes i Blaataarn, saa han i den Henseende ikke var at spøge med.

Kongens Henvendelse til Vejle By om Penge gav ikke stort Udbytte. Han forlangte, at Borgerskabet skulde afsende sin Fuldmægtig til Kjøbenhavn for der at afgive sin Erklæring til Rigens Raad. Raadmand *Niels Lauritsen* blev valgt til at tage derover,

og han kom tilbage med den Besked, »at vi maatte forskaanes med halvtrediesindstyre enkende Specie-Daler dertil at udgive«. Det var jo ikke mange Penge, men Byen var som sagt fattig, og Raadmandens Rejse til Kjøbenhavn kostede Byen 18 Slettedaler.

2. Samme Aar havde Vejle en anden slem Ud-gift, først til Anskaffelsen af et nyt Sejerværk og dernæst til at istandsætte *Sønderbro*, der var bleven meget bygfældig. Sejerværket var ødelagt og helt bortkommet i fordem Ufredstider af Fjenderne¹⁾, og nu rejste der sig Krav om at faa et nyt sat op i Raadhuset. Der blev da sendt et Udvalg til *Aarhus* for der at indkjøbe et. Mester *Wulf Bartsker*²⁾, der tillige var Kjøbmand, havde et, man kunde bruge, og derfor blev saa udgivet i første Kjøb 60 Slettedaler. Men det skulde jo sendes til Vejle og stilles op, og »hvis videre Bekostning derpaa er anvendt og gjort til Sejermagerne og i andre Maader, beløb sig udi en Summa til 18 Daler 3 Mark 10 Skilling.«

Istandsættelsen af *Sønderbro* kostede i alt 66 Daler, saa man ser, at alle disse ekstraordinære Udgifter løb op til 217 Daler 3 Mark 8 Skilling, der maatte opkræves hos Borgerne som følger:

»Af Rodemester *Jens Iversen* i *Torvegades Fjerding* 91 Daler 2 Skilling, af Rodemester *Mikkel Laugesen* i *Nørregades Fjerding* 62 Daler 1 Mark 9 Skilling,

¹⁾ I en Artikel af Oberstløjtnant F. J. Søegaard, der findes i *Vejle Amts Aarbøger* 1910, fortæller han, at Fjenderne havde ladet Byens Sejerværk opsmede. I samme Artikel har han indført Begyndelsen af et gammelt Manuskript, som han kalder en Raadstueprotokol, men som slet og ret er en Kæmner-Regnskabsbog, og har prøvet paa at gjengive Bogens Bogstavering, men er kommen meget uheldig fra det, og har endog flere Steder læst galt. — ²⁾ M. Wulf Baltzersen var Bartskjærer i Aarhus fra 1613 til 1656.

af Rodemester *Vinter Bertelsen* i *Fisker Fjerding* 34 Daler 3 Mark 2 Skilling, af Rodemester *Oluf Kjeldsen* i *Søndergades Fjerding* 29 Daler 2 Mark 11 Skilling.«
 Man ser, at Beboerne i Torvegades Fjerding var de mest velhavende, og der var vel de fleste Skatteydere. Der var den Gang ikke uden 118 Ejendomme i hele Byen, og andre forefaldende Indtægter som Udleje af Byens Enge, af Ringning med Stormklokken ved Dødsfald, Staapenge af Fremmede, der havde Boder paa Torvet ved Markeder, Borgerskabspenge, Bryllupper paa Raadhuset m. m. gav ikke meget i Byens Kasse. Vejle Byes Embeds- og Bestillingsmænd fik da heller ikke særlig rigelig i Løn. Byskriveren fik 4 Slettedaler om Aaret. Vægteren, Hyrden og By-svenden fik 2 Daler 1 Mark.

3. I nogle Aar, indtil 1627, boede der en Biskop i Vejle, den eneste der jeg for Resten véd af at sige. Han hed *Hans Knudsen Vejle* og var født i Vejle 1567. Faderen, *Knud Hansen*, var Borger der. Fra 1606 til 1616 var han Biskop i Fyens Stift; men blev afsat d. 3. Juni paa Grund af sine reformerte Anskuelser og opholdt sig da en Tid i Odense, derefter i Malmø og siden i Vejle, hvor han ejede en Gaard. 1626 blev han saaledes sat i Skat af »sin Gaard, Boder og Stufjord« til 2 Rigsdaler. For sin Skrøbeligheds Skyld rejste han 1627 til Achen for dér at bruge et varmt Bad, og kom aldrig hjem igjen. Paa hans Ligsten blev sat følgende Indskrift:

»Sub hoc tumulo quiescunt
 Venerandus, pius et doctus Senex M.
 Johannes Canuti Wellejus Danus.«

D. 25. Oktober 1629 døde han.

Den Gaard, han havde i Vejle, betegnes paa følgende Maade 1631. Iblandt Byens Ejendomme nævnes:

En Forte her udi Byen ved salig Mag. Hans Knudsens Arvingers Byggested vesten Torvet fra Gaden, ved den Grund og Plads, Hans Iversen paaboede, og siden neder til Aaen, af hvilken gik aarlig Jordskyld til Byen.

Det maa da være den Plads, hvor nu Svaneapoteket ligger, eller der omkring ved.

Hvad man véd om hans Liv, kan læses i J. C. Blochs »Den fyenske Gejstligheds Historie«, og der er Dommen over ham ogsaa indført. En af hans Sønner blev Rektor i Slagelse og endelig Slotspræst paa Antvorskov. I Forhørene over Faderen fremkommer ret ejendommelige Ting. Hr. *Jørgen Pedersen* i *Errindlev*, der var et af Hovedvidnerne imod ham, fremførte, at Biskoppen en Gang, da han sad ved hans Bord, havde gjort Indvendinger, fordi Præsten formanede sine Børn til at bøje deres Knæ, naar de nævnede Jesu Navn. Han sagde: »I befaler Børn at bøje Knæ i Jesu Navn, hvor staar det skrevet? Englene i Himmelen og Djævlene i Helvede har jo ingen Knæ.« Doktor Resen spurgte Mag. Vejle, om han da ikke mente, der var virkelige Knæ i Himmelen og under Jorden, som i bogstavelig Mening kunde bøje sig? Slige Spidsfindigheder lagde man i de Tider megen Vægt paa.

Samme Tid var Hr. *Anders Bredal* Sognekapellan i Vejle og Præst ved Hospitalet. Han døde 1627 og blev i 1626 sat i Skat sammen med Mag. Hans Knudsen, Hans Møller og Peder Vang. Hans Møller, der ejede baade Huse og Humlegaard, svarede dog kun 1 Rigsdaler.

4. I »Vejle Amts Aarbøger« for 1912 findes en Afhandling af K. Carøe om Barts kjærere og Kirurger i Vejle, (S. 115). Han nævner først Greer Glotto fra 1545 og siger med Rette, at det er tvivlsomt, om han hører hjemme der. Saa fortsætter han: »Derfra gaar Springet helt op til 1686, da Christian von der Werf nævnes«. Altsaa har han ikke kjendt *Fridrich Bartsker*, der døde i Vejle 1629. Hans Enke nævnes Kirstine Bartsker. Heller ikke har han *Dillew Bartsker*, der døde 1630, og hvis Jordefærd bekostedes af Anders Munk. Til Førlov¹⁾ af Dillew Bartskers Arvinger blev givet til Byen 3 Rigsmark.

5. Endnu vil jeg føje til, at »ærlig og velbaarne Jomfru *Lene Juel* til *Alsted* Aar 1631 forærede 15 Daler til Vejle By for hendes Piges Bryllup, som blev gjort paa Raadhuset.«

Alsted i *Øster-Nykirke* Sogn var fordum en Hovedgaard, men er for længe siden bleven udstykket. En Tidlang tilhørte den Familien Juel. Efter Trap skal enten *Hak Juel* eller hans Søn *Erik Juel* have ejet den 1631, og der ser da ikke ud til at være Plads for *Lene Juel* som Ejerinde.

¹⁾ Om Førlovspenge kan sees i G. L. Badens Dansk juridisk Ordbog. Det er en Afgift til Byen af enhver, som udfører Arv fra den By, hvor Arven er falden.

AF EN GAMMEL MANDS FORTÆLLINGER

VED

SØREN P. SØRENSEN, EGTVED

Den 23. Oktober 1919 jordedes paa Egtved Kirkegaard Veteran Kristen Jensen. Han havde i mange Aar boet paa Egtved Mark, men døde i sit Barndomshjem i Rugsted. Den gamle, der havde en udmærket Hukommelse og var en god Fortæller, har i Aarenes Løb meddelt mig mange af sine Minder, som jeg efterhaanden har nedskrevet. De gengives her, med Fortællerens egne Ord, supplerede med enkelte Oplysninger fra anden Side.

I.

MIN MODER er født omkring ved Aaret 1800 i Landsbyen Rugsted, Ødsted Sogn. Hendes Fødegaard laa lige vest for den nuværende Rugstedgaard, den gamle Brønd findes endnu paa Pladsen. Det var en temmelig stor Gaard, men det var i de Aar, »da det var galt med Pengene«, hendes Fader havde en mindre Gæld paa Gaarden, som han fik opsagt, det var ham ikke muligt at skaffe Pengene, skønt han red rundt i flere Dage og tilbød baade Jord og Kreaturer; de, der havde Sølvpenge, vilde ikke af med dem. Gaarden blev solgt og er nu splittet for alle Vinde, kun en lille Lod, mit Barndomshjem, ejes endnu af min Halvbroder.

Min Moder kunde huske, at de fremmede Hjelpe-tropper i Aarhundredets Begyndelse var her i Landet; nogle af dem red paa smaa Heste og kunde pludselig dukke op, næsten som om de steg op af Jorden.

Jeg er født i Aaret 1838. Medens jeg var Barn,

havde jeg en Oplevelse, som jeg aldrig glemmer. Det var en Sommereftermiddag, at jeg sad inde i Stuen og vuggede min lille Broder, min Moder var gaaet ud for at flytte Kreaturerne. Pludselig gaar Døren op, ligesom af sig selv, og ind kommer et lille hvidklædt Barn, det kom ligesom glidende ind i Stuen, hen til Vuggen, hvor det stod en Stund og saa paa min lille sovende Broder. Derpaa gled Barnet henimod Døren igen, der aabnede og lukkede sig af sig selv. Jeg var meget forundret over dette og fortalte det naturligvis straks til min Moder, da hun kom hjem; hun slog det imidlertid hen og vilde ikke høre Tale om noget saa usandsynligt. Men jeg var og er endnu overbevist om, at det var en lille Engel og blev yderligere bestyrket i Troen, da min lille Broder kort efter døde, og jeg har aldrig kunnet synge de to Salmelinjer:

»Og laase man kan slet ingen Dør,
saa de jo derind kan smutte«,

uden at tænke paa denne Oplevelse.

Da Krigen udbrød, var jeg en halv Snes Aar gammel, men om den har jeg ikke mange Erindringer; jeg husker bedst, at det Rygte kom til Byen, at Slaverne var brudt ud af Rendsborg Tugthus, og Folk bevæbnede sig med alle Slags hjemmegjorte Vaaben for at forsvare sig mod dem. Min Fader fik et Leblad rettet og sat paa en Stang, tog Afsked med Moder og os og gik til Vesterby Skov, hvor Mandskabet fra Ødsted Sogn samledes.

To af de større Gaardmænd i Byen havde en Vej over min Faders Mark til deres Udlodder; jeg mindes tydeligt, at naar de kørte Korn ind, saa sad Kuskene paa Hestene i Stedet for paa Vognen, som vi var

vante til at se. Det saa morsomt ud, syntes vi, som de sad der, med de gammeldags høje Hatte paa Hovedet.

Jeg gik i Ammitsbøl Skole. I Rugsted var der ingen Skole i disse Aar, der havde tidligere været holdt Skole i et lejet Lokale, men dette var ophørt. Der var en lille Skole i Tudvad og en i Vesterby, der havde fælles Lærer, han holdt saa Skole tre Dage ad Gangen paa hvert Sted. I min Barndomstid var der en Lærer Lorentsen, han var noget drikfældig og mødte ofte beruset i Skolen, hvor Børnene saa holdt Kommers, trak ham i Frakkeskøderne og rev ham omkuld, omsider blev han afsat paa Foranledning af Pastor Bøving, hvorefter han, der oprindeligt var Væver, igen tog fat paa sit Haandværk.

Dengang hørte Egtved og Ødsted Sogne sammen, og jeg gik til Konfirmationsforberedelse hos Pastor Bøving i Egtved. Det var en drøj Tur for os Børn fra Ødsted Sogn, især fra den nordlige og østlige Del, nogle havde ca. 1½ Mil til Egtved, og da vi skulde møde Kl. 8 om Morgenen i Præstegaarden, skulde vi om Vinteren hjemme fra længe før det blev lyst.

I et lille Hus skraas overfor Præstegaarden havde Børnene fra Ødsted Sogn deres Tilhold; her skiftede de Tøj og her spiste de deres Mad; Husets Beboere fik deres Føde med paa disse Dage. Børnenes Forældre kom ogsaa sommetider med et Par Skæpper Rug til dem. Alle de daarligst lærte Børn samlede Præsten paa en Bænk lige foran sig, og de blev uaf-ladeligt hørte igennem. Hvert Aar blev nogle »vist af« og kunde blive det flere Aar i Træk, indtil de blev voksne og større end Præsten. Man fortalte om en Dreng, at han først blev konfirmeret, da han blev

Soldat. Jeg klarede mig dog og har mange gode Minder om min Konfirmationsforberedelse. De unge havde dengang andre Fornøjelser end nuomstunder. Jeg har to Gange Fastelavnsmandag set de unge Karle i Rugsted »ride til Ringen«. Baade Ryttere og Heste var stærkt udpyntede, Hestene med brogede Baand flettede i Hale og Manke, Rytterne med Broderi af Papir paa Brystet og langs med Buksesømmene, saa de lignede Husarer. Paa en Mark ved Byen var der oprejst to Stænger, forbundne med en Tværslang, hvori Ringen hang. Karlene skulde saa ride i Galop mellem Stængerne og i Farten gribe Ringen; den, der fik de fleste Ringe, var Festens Konge. Bagefter red de rundt til alle Gaardene og blev beværtede eller fik en Skilling; til dette Optog hørte ogsaa en Nar, der lavede allehaande Morsomheder. Festligheden sluttede med et Bal, og her havde Kongen Lov til at vælge sig en Dronning, men det skulde ske i Blinde.« (Her i Egtved Sogn har denne Skik været brugt i Bølling, men ingen husker noget om andre Steder. En gammel Kone, der selv har været Dronning, fortæller, at Narren en Gang havde en omvendt Jydepotte paa Hovedet som Hat).

»De unge havde næsten hvert Aar »Legestue« i mine Forældres Endestue. Her var der Lergulv, og om Vinteren i Snestap kan man tænke sig til, hvordan Gulvet saa ud næste Dags Morgen. Der var tillige saa lavt til Loftet, at Karlene under Dansen maatte bukke sig, for ikke at støde Hovedet mod Bjælkerne. Deltagerne i Gildet fik hver et halvt Stykke Smørrebrød, Karlene tillige en Snaps; saa vidt jeg husker fik min Fader 4 Skilling af hver. Ved det gamle Hus' Nedbrydning for en Del Aar siden var jeg selv med til at bryde dette Lergulv

op, det var som om et Stykke af mine Barndoms-minder forsvandt med det. Der var kommet andre Tider og med dem andre Fornøjelser for Ungdommen.

Som før omtalt hørte Egtved og Ødsted Sogn sammen, og Pastor Bøving kom ikke saa sjældent til Ødsted Sogn, især til Skolerne. Han var da altid ridende, og det gik i Galop. Naar vi om Søndagen før Gudstjenestens Begyndelse stod paa Ødsted Kirkegaard, kunde vi se Præsten, naar han kom ridende oppe ved Rugstedlund, han havde næsten altid et Slag over Skuldrene, og dette stod bagud som en Hale under det hurtige Ridt. Naar der var Bryllup eller Begravelse, kom han for det meste til Hjemmet og fulgtes med Følget til Kirken. Da min Moder blev gift anden Gang, mindes jeg en morsom lille Begivenhed. Min Broder, der tjente i Tudvad, skulde være Forrider, og havde faaet en Hest af sin Husbond paa den Betingelse, at han maatte ikke lade nogen ride om ved sig. Da han saa red efter sit Hjem i Rugsted, kom Pastor Bøving ad samme Vej — og red om. Pludselig kom min Broder i Tanker om, at det havde han jo lovet sin Husbond maatte ikke ske, og han satte saa om ved Præsten igen. En Dreng, der gik og harvede ved Siden af Vejen, raabte, rime- ligvis uden at kende Præsten: »I rider som nogle store Narre!« Da vi kom tilbage fra Kirken efter Vielsen, slog min Broders Hest bagud og ramte Præstens. Nu blev Bøving vred og sagde: »Først rider Han om ved mig paa Vejen, og bagefter slaar Hans Hest min, det er dog for galt«. Om Bøvings For- mand i Sognet, Knud Storm ¹⁾ gik der mange, ikke allesammen pæne Fortællinger; der fortaltes bl. a.

¹⁾ Søn af Konsistorialraad Storm i Smidstrup. Præst i Egtved fra 1818—1842.

efter hans Kusk, at han hver Juleaften kørte til »Galgehøjen« paa Tudvad Mark; hvad han der bestilte, var der ingen der vidste, da Kusken altid skulde vente paa ham et Stykke fra Højen.« (Der fortælles dog ogsaa kønne Træk om Knud Storm. En af hans Konfirmander lever endnu, den 98-aarige Maren Bentsen, der er konfirmeret i Aaret 1836 og har levet sin meste Tid i Egtved Sogn. Hun fortæller: »Det Aar, da jeg gik til Præsten, var vi 40 Piger og 38 Dreng, vi sad ikke efter nogen bestemt Orden, men som det bedst kunde træffe sig. Henimod den Søndag, da vi skulde konfirmeres, blev vi flyttede om, og jeg blev Nr. 4, jeg satte mig paa den Plads, men glemte at faa mine Bøger med, og gjorde Tegn til de andre om at give mig dem. Det vilde de ikke, da de var fortrydelige over, at jeg var flyttet op, Præsten blev opmærksom derpaa, og spurgte om, hvad der var i Vejen; da jeg fortalte ham det, sagde han: »I kan godt spare Eders Fortrydelse, jeg sætter Eder ikke efter Rigdom, men efter Lærdom«).

»Mange Aar efter var jeg selv med til at sløjfe denne Galgehøj, Jorden blev brugt til Opfyldning ved Opførelsen af en Gaard i Nærheden. I Højen fandt vi en Mængde sorte Potter med brændte Ben.«

(Fortælleren mener, at det var Rester af Forbryderne, som her var blevne henrettede, men det sandsynligste er vel, at det har været Oldtidsgrave). »Det var forresten uappetitligt for os at sidde og spise vor Mad mellem alle disse Menneskelevninger. Langt nede i Højen stødte vi paa en Stump af en Egepæl, saa tyk som en almindelig Bjælke, det har vel været Resterne af Galgen.

Paa det nuværende Rugsted Mark, skal der en Gang have ligget en lille Landsby¹⁾ med en Kirke;

¹⁾ Landsbyen Yding, der blev ødelagt i Svenskekrigen.

i min Barndom laa der endnu Dynger af Kampesten, man paaviste ogsaa Stedet, hvor Kirken havde ligget. Gamle Folk paastod, at de havde set Lys brænde paa det Sted, hvor en Gang Alterlysene havde været tændte. En gammel Mand, der levede sine sidste Dage i Ammitsbøl Fattighus, har fortalt mig, at han i sine unge Dage tjente i en Gaard i Oustrup, hvor Tømmeret i Stuehuset sagdes at være stjaalet fra denne Kirke. Af den Grund spøjte det hvert Aar, paa en bestemt Nat, i Stalden; Hestene var som helt vilde, sloges og tumlede sig.« (Dette er der dog ingen af de nulevende i Oustrup, der kender noget til; har det spøgt, maa det vel have været paa den Nat, da Tømmeret er stjaalet, det er vel Hestene, der har trukket det hjem).

Mine Forældre, tilligemed nogle faa Familier paa Rugsted Mark, hørte til de gamle »vakte«. Hver Søndag samledes de i Hjemmene og sang nogle Salmer og læste en Prædiken. I disse Sammenkomster deltog ogsaa enkelte ligesindede Familier fra Egtved Sogn.

Deres Børn tog de, i hvert Fald til en Tid, ud af Skolen og fik dem underviste hos en af deres Meningsfæller, en Husmand paa Rugsted Mark, der var temmelig godt lært. Men til Eksamen maatte Børnene møde i Skolen, og blev saa overhørte bagefter de andre Børn. De kørte ofte til Møder i Stensgaard Skov i Bredsten eller til Bredsten Kirke for at høre den unge Pastor Laurberg. En af Mændene, der havde en lille Gaard, hvorpaa han holdt et Spand Stude, spændte disse for en stiv Fjællvogn og kørte for et helt Læs den lange Vej til Bredsten. Der maa have været noget, der drog dem stærkt, det kunde i al Fald ikke være en Lysttur i dette Køretøj. De kørte ogsaa til Dons, til de store Møder, som Peder Larsen

afholdt i sit Hjem. Ved et af disse, hvori ogsaa jeg deltog, holdt Peder Larsen Bryllup; en af de tilstedeværende Præster foretog Vielsen i Hjemmet.

Dette sidst fortalte var efter at jeg var kommen ud at tjene, og min Moder var bleven gift anden Gang.

Det er ret mærkeligt nu at tænke tilbage paa, hvilke Redskaber vi den Gang maatte nøjes med til vort Arbejde. Medens jeg, som Dreng, tjente paa »Christiansdal«, brugte vi Træskovle, vi havde nok to Skovle med »Jærnbed«, men dem maatte vi næsten aldrig bruge, de skulde omgaaes meget omhyggeligt. Mange Aar senere arbejdede jeg med, da »Tudvad Hede« blev udgrøftet og afvandet, det var en stor Strækning Jord, fuld af Vandpytter og Huller, der var ingen Lyng, men surt Græs og Siv.

Ved dette Arbejde brugte vi ligeledes Træskovle, ja endog en Træspade. Folk betragtede Jærnskovlene med Mistro, de vilde ikke slippe Jorden, mentes der, de kunde være gode nok i den skarpe Sandjord i Egtved Sogn, sagde man, men i den fede Lerjord i Ødsted Sogn duede de ikke.

Medens jeg var paa »Christiansdal«, blev de gammeltdags Hjulpløve afløst af de saakaldte »engelske Plove«, vi fik to af den Slags paa Gaarden, men det kneb med at faa lært at bruge dem, især i Grønjord; jeg fik det dog lært saa nogenlunde. Imidlertid skiftede jeg Plads og kom til Tudvad, Manden dér havde ogsaa anskaffet sig en engelsk Plov, men den var smidt til Side igen som ubrugelig, og Hjulploven var atter kommen i Gang. Jeg talte flere Gange med ham om, at jeg gerne vilde bruge den ny Plov, men han gav mig bestandig den Besked: »Den Plov skal man jo bruge Benene efter som Fingrene paa en

Fiol«. En Dag tog jeg af mig selv fat med Ploven, og den blev saa ved at gaa saa længe jeg var der. I disse Aar fik Mændene i Byen deres Jorder ind-delte i Skifter eller »Indtægter«, og mange af dem fik al deres Jord drevet op og kom til at bruge en mere fornuftig Driftsmetode; før den Tid brugte de fleste, naar de fik et Stykke gammelt Jord brækket op, at drive i det til det tilsidst blev saa udpint, at det intet gav.

Den første Fjedervogn, der var i Byen, blev an-skaffet af min Husbond. Overdelen eller Kassen var Kurvefletning med Agestolene i Læderremme, den Slags var kendt af enhver, men Vognen var forsynet med Fjedre, det var en Sjældenhed paa Landet, især i en Bondegaard. Vognene, vi brugte paa Marken, var ikke beslaaede med Jærn; naar vi kørte Mergel, blev Hjulene taget af dem og lagt i Vand om Natten for ikke at skilles ad, de fleste havde dog en Vogn med Jærnbeslag til at bruge naar man skulde paa Landevejen.

I min Drengetid kørte Beboerne i Rugsted mest til Vejle, naar de skulde »til Stads«, om Vinteren skete det meget ofte med Korn. Ved Sønderbro i Vejle skulde hver Vogn og forresten ogsaa Fodgængere efterses, om de havde Varer, der skulde fortoldes, en Bom blev lukket ned, og en Betjent kom med et Spyd, som han stak ind i Kornsækkene; naar Under-søgelsen var endt, blev Bommen lukket op, mens Vognen kørte frem, og derpaa igen lukket for den næste. Paa Markedsdage gav dette Anledning til me-gen Tidsspilde og Ærgrelse, da de mange Vogne maatte holde i flere Timer, ofte i daarligt Vejr. Dette Forhold gav ogsaa Anledning til mange Forsøg paa Smuglerier. Man fortalte om en Mand, at han en

Gang vilde smugle Æg ind i Byen i sin høje Hat; da han kom til Bommen, spurgte Betjenten ham, om han havde toldpligtige Varer, hvad han benægtede. »Godd, min Far!« sagde Betjenten og slog en Stok ned i Hatten, lidt efter begyndte der at flyde en Æggekage ned om Ørene paa ham. Denne Told blev afskaffet, inden jeg blev voksen. Da jeg tjente som Karl i Hesselballe, kørte vi vort Korn til Kolding. Jeg har kørt mange Læs Korn ud til Købmand Oxholm, som jeg kendte fra Rugsted, han var en Søn af Kammerraad Oxholm, der i sin Tid ejede Rugstedaard. »Jeg har hentet mange Par Træsko hos din Fader«, sagde han en Gang til mig. Hos Købmanden fik vi Kaffe, og hvem der vilde kunde faa Snaps og Punch. En stor Del Smaahandel afgjordes med de saakaldte Bissekræmmere, af hvilke vi jævnligt fik Besøg. En af disse boede i et lille Hus mellem Ødsted og Jerlev; naar han kom begyndte han altid saaledes: »Vel I kyv Staabbenoel, Synoel, Fingebjerre o Brævpapir te o skriw o te en gued Væn?«

Et af de mest vaade Aar jeg kan huske, var en Sommer sidst i Halvtredserne. Avlen var god nok, men det var næsten umuligt at faa den bjerget hjem. Paa de større Gaarde maatte man sætte Kornet i Stakke paa Marken, da Jorden var omtrent bundløs, og saa vente med at køre det hjem paa Frosten. Meget blev fordærvet, især af Brødkornet. Man havde en Skik, naar man bagte, hvis Nytte jeg ikke er helt klar over: mange brugte at lægge en glohed Sten i Dejgen, der sagdes, at den trak Fugtigheden og Daarligheden af Melet, saa Brødet blev bedre.

De Gilder, som den Gang blev holdt omkring i Gaardene, var maaske nok lige saa store som nu, men ikke nær saa overdaadige. Ved Begravelser,

Bryllupper og de store Barselgilder blev Gæsterne, naar de kom om Morgenens, allerførst budt et Stykke »Knæpkage«, det var nogle haarde Kager, der var brækkede i smaa Stykker og blev nydt til en Snaps. Til Middag fik vi først Oksekødsuppe med »trinde Klumper« og »Kløser« og efter Suppen Kødet; dernæst kom Sødsuppe og tilsidst Bergfisk, det var en god solid Middag. Til Kaffen fik vi blot Søsterkage og enkelte Steder Tvebakker. Gilderne varede gerne i to Dage, anden Dag blev der ogsaa bedt til Middag, men Maden og Anretningen var ikke saa fin som den første Dag.

Enkelte Steder brændte man selv Brændevin paa Gaardene, dette var jo ellers ulovligt og blev straffet, naar det blev opdaget, men Folk var meget opfindsomme i at narre Kontrollørerne, der kom en Gang imellem, naar de fik Mistanke om Brændevinsbrænding. Men Brændevinstøjet blev godt gemt, en af Gaardmændene i Tudvad havde sit nedgravet i Tudvad Mose. Mange Aar senere hørte jeg fortælle om, at der i den saakaldte »Stavrmose« i Egtved Sogn skulde ligge et Sæt Brændevinstøj med Mæskekar og alt Tilbehør.« (Den tidligere omtalte gamle Kone, Maren Bendsen, har fortalt en morsom Historie fra de samme Aar, hun tjente den Gang paa Ambedegaard. Hun fortalte: »Vi brændte ogsaa Brændevin paa Gaarden, og Brændevinstøjet opbevarede vi paa Loftet, naar det ikke var i Brug. En Dag da Manden og Konen var kørt ud, kom Kontrollørerne for at se efter, om vi havde noget af den Slags. Jeg blev rigtignok bange, da jeg saa dem, men heldigvis traf de først en af Karlene ude i Gaarden og han var ikke bange, vidste jeg. Kontrollørerne spurgte straks om Manden, men da Karlen svarede, at han var kørt ud, spurgte de

videre, om der var Brændevinstøj i Gaarden. »Ja der er«, svarede Karlen, og da de ønskede at se dette, bød han dem med indenfor, hentede et Par Flasker Brændevin og nogle Glas i Spisekammeret og satte disse Ting paa Bordet. »Ja, bevares«, sagde en af Kontrollørerne, »den Slags Brændevinstøj har jo alle Mennesker, men har De ingen Apparater til at lave Brændevin med?« »Det véd jeg ikke«, svarede Karlen meget enfoldigt, »hvordan ser saadan noget ud?« Han fik nu en nærmere Beskrivelse af de forskellige Genstande, men svarede, at den Slags fandtes ikke i Gaarden, hvorpaa Kontrollørerne gik deres Vej. Da Herskabet kom hjem og hørte om Besøget, fik Karlen en Belønning for sin Klogskab«).

»Det er mærkeligt i disse Aar at tænke tilbage paa, hvorledes en Karl den Gang var lønnet. Jeg tjente i tre Aar i Tudvad (i 60erne); det første Aar fik jeg 18 Daler, det andet Aar 20 og det tredje Aar 22 Daler. Hvem der ingen Hjælp kunde faa hjemmefra, lagde ikke Penge op. Tøj var ikke saa helt billigt, vi gav 24 Sk. for en Alen Blaarlærred og 2 Mark for en Alen Hørlærred. Vadmels kunde vi købe til en Pris af omkring ved 3 Kr. i vore Penge for en Alen, og vi skulde have ca. 10 Alen til et Sæt Tøj. Om Vinteren brugte vi hvide Vadmels Underbukser og Undertrøjer og en hvid Vadmels Trøje til daglig i Stedet for Frakke, hvide Strømper havde vi altid, og efter at de farvede Strømper kom i Brug, var altid Taaen og det øverste af Skaftet hvidt, Farve blev sparet, hvor det kunde lade sig gøre. Det var ikke blot Bønderne, der brugte saa meget ufarvet Tøj; men ogsaa Folk udenfor Bondestanden. Man fortalte saaledes, at Pastor Knud Storm i Egtved altid om Vinteren gik i en hvid Vadmels Kofte. Paa Køreture

om Vinteren brugte Mændene store Slag af blaat Vadmæl, de saakaldte Cheniller«.

II.

Jeg aftjente min Værnepligt i Aaret 1863 ved 7. Regiment, som da laa i Garnison i Sønderborg paa Als, og her tilbragte jeg mange interessante Timer i det gamle Slot. I de Aar, da jeg var Soldat, havde vi to store Mønstringer i Egnen ved Dannevirke, og begge Gange var Kong Frederik d. 7. tilstede; den ene Gang gav han Cigarer til alle Soldaterne. Det var under et Hvil, og vi tændte straks Cigarerne, Kongen spadserede omkring mellem os, og Befalingsmændene bød os at samles og rette os, men det vilde Kongen ikke høre noget om. »Ryg I kun, Folkens«, sagde han, »jeg har givet Jer Cigarerne, for at I skal ryge dem«. Jeg blev hjempermitteret hen i Efteraaret, vi havde næsten knap gjort Regning paa dette, da der gik mange Rygter om Oprør og Uro i det sydlige. Hjemsendelsen blev da heller ikke af lang Varighed, thi den 1. November blev jeg indkaldt igen. Kort efter døde Kong Frederik paa Lyksborg, og en Afdeling af mit Regiment blev sendt til Flensborg for at hjælpe med Vagttjenesten. Der gik i disse Dage de utroligste Rygter; man sagde, at Kongen slet ikke var død, men holdtes fangen paa Slottet. En Soldat, der sad arresteret, paastod, at Kongen sad i et Rum ved Siden af og havde en Nat pillet Hul i Væggen og stukket en Skrivelse ind til ham, der var skrevet med hans Blod. Der var en Del Uro i Byen i den Anledning, men det døde dog efterhaanden bort.

Efter Opholdet i Flensborg kom vi til Holsten, hvor vi blev indkvarterede i en lille Landsby i Nærheden af

Neumünster. Jeg boede hos nogle rare Folk. Juleaften trakterede Husmoderen os med »tyske Klumper«, og vi havde skillinget sammen til en Bolle Punch, og havde en hyggelig Aften, men Enden blev ikke saa heldig. En af mine Kammerater havde fjærnet sig et Øjeblik og kom ind igen udklædt som Nar. Konen, der var frugtsommelig, blev meget forskrækket og gik straks ud af Stuen, og senere saa vi hende meget sjældent. Julenat havde jeg Vagt fra 12 til 2. Det var en dejlig Nat, jeg havde sat mit Gevær fra mig ved Rækværket foran Landsbyens Kro og gik frem og tilbage og tænkte paa mit fjærne Hjem. Pludselig lød der Hornsignaler og Sang, jeg fik fat i mit Gevær i en Fart og skulde lige til at raabe Al-larm, da opdagede jeg, at det var Landsbyvægteren, der var ude paa sin Runde, syngende sine Vers; af ham havde vi intet at frygte.

Kort efter blev Hæren samlet i Dannevirkestillingen. Min Afdeling fik sin Plads langt ude mod Vest, i Nærheden af »Trene«, hvor der var store Oversvømmelser foran Stillingen. Det frøs meget haardt hen efter Nytaar, og vi led meget af Kulden. Jeg husker en Aften vi kom i Kvarter i en Landsby, lidt nord for Dannevirke; jeg tillige med nogle flere skulde ligge i en Kro. Vi fik anvist et stort Rum, et Par Trin ned i Jorden, vistnok et Lagerrum. Der stod en Seng i det ene Hjørne, jeg trak i en Fart af Tøjet og krøb i den, men hvor jeg frøs; der var blot bredt et Lagen over Halmen. Kort efter blev vi blæste ud igen, jeg kom i Tøjet og vilde have en Bid Brød, forinden vi skulde afsted igen, men jeg rystede af Kulde, og Brødet var stivfrossent. Da Kromanden saa, hvordan jeg havde det, gav han mig et stort Glas Punch; det lavede lidt op, til jeg kom i Bevægelse.

De store Oversvømmelser frøs til i den strænge Vinter, saa de kunde ikke gøre megen Nytte. En Morgen kunde vi se, at Fjenden havde usædvanlig travlt og sværmede omkring, men hvad han egentlig tog sig for, kunde vi ikke blive klog paa, da Luften ikke var ganske klar. Kaptajnen spurgte os da, om der var nogen, der frivillig vilde paatage sig det farlige Hverv at undersøge dette nærmere. Jeg, tilligemed to andre, meldte os, og begav os straks paa Vej ud over Isen. Da Fjenden fik Øje paa os, blev vi modtagne med en Geværsalve; en af mine Kammerater faldt om, ramt i Underlivet. Men han gav ikke tabt, han fik Skulderremmene paa Tornystret skaaret over, og lod dette blive liggende, Geværet fik vi med, og saa slæbte han sig tilbage med vi andre; da vi naaede vore Kammerater igen, faldt han død sammen. Jeg husker ogsaa godt den Aften, da vi fik Befaling til Tilbagegang. Ingen af os, ikke en Gang Befalingsmændene, vidste noget om, hvad dette skulde betyde. Da min Afdeling laa saa langt mod Vest, kom vi ikke med den øvrige Hær, men var endda et Stykke bag efter Fjenden. Det var mærkeligt, at det gik godt for os, men dels var vi kun en mindre Styrke, dels var det stærkt Snevejr hele Tiden, og alt var saa utydeligt, at de maa vel have antaget os for en Trop af deres egne, hvis de har set os. Vi holdt os hele Tiden et godt Stykke vest for Landevejen, og var paa Afstand Vidne til Kampen ved Sankelmark. Jeg er flere Gange siden bleven spurgt, hvorfor vi ikke ved denne Lejlighed kom vore egne Soldater til Hjælp, men jeg har altid maattet svare, at jeg ved det ikke. Beboerne, der hvor vi kom frem, sagde tit til os: »I kan ligesaa godt overgive Jer først som sidst«, men vi blev alligevel ved at fortsætte,

og slap vedblivende godt fra det. Det værste var, at vor Forplejning var gaaet med den øvrige Hær, og Folk kunde ikke give os noget, da de forlængst var »udædte«. En Dag blev der raabt, at nu kunde vi faa Brød, jeg havde lagt mig ned i Sneen, og var lige ved at sove ind, jeg følte hverken Sult eller Træthed, og ønskede blot at blive liggende, men de andre fik mig heldigvis op i Tide. En Aften kom vi ind i en Lade, vi var jo da i Husly, men vi maatte ikke lægge Tornystret eller trække Støvlerne af. Jeg krøb op paa Stænget, og trak, trods Forbuddet, Støvlerne af mine stakkels Fødder. Aa, hvor det gjorde godt, men da vi næste Morgen skulde afsted igen, havde jeg nær aldrig faaet dem paa, Støvler og Strømper var stivfrosne, og Fødderne ophovnede og ømme, nu forstod jeg, men forsent, hvorfor vi ikke maatte trække dem af.

Endelig, i Nærheden af Haderslev, nærmede vi os Østkysten, og kom ind paa Landevejen igen, som vi saa fulgte til Kolding. Herfra marcherede vi gennem V. Nebel og Højen til Vejle. Under Opholdet her blev jeg syg og kom til Læge. Mens jeg var hos ham, kom nogle Mænd bærende med en død dansk Dragon, som en Mand havde samlet op i Nærheden af Højen og taget med til Vejle i sin Vogn. Den døde Soldat blev lagt ned paa Gulvet, og Lægen løsnede hans Tøj, men han var og blev død, en Kugle var gaaet igennem Hovedet. Senere hørte vi, at Dragonen hed Niels Kjeldsen, han havde kæmpet ene Mand med en fjendtlig Afdeling og var bleven skudt bagfra, man sagde, af en højtstaaende Person. Omtrent samtidig kom der to Vogne kørende med saarede fra Fægtningen ved Vorbasse.

Fra Vejle kom jeg til Sølvgadens Kaserne, hvor

der var Lasaret. Saa kom Vaabenhvilen; under denne, og efter at jeg var bleven rask igen, blev jeg forflyttet til Vendsyssel, hvor jeg laa i Kvarter i en Landsby lige nord for Limfjorden. Da Vaabenhvilen udløb, blev de danske Tropper sendt til Fyn, og her forblev vi indtil Fredslutningen.

De fjendtlige Tropper blev liggende i Landet, indtil en Tid efter at jeg var bleven hjemsendt. Jeg fik Plads paa en Gaard i Tudvad, hvor der laa en Trop Husarer. Jeg kom godt ud af det med dem og kørte mange Ægtture for dem, især til Haderslev. De kaldte mig altid for: »Der kleine Soldat«, og jeg tror, at de agtede mig, fordi jeg havde deltaget i Krigen. Jeg gik mest hjemme i Gaarden og syslede med et og andet, det var nærmest for at være ved Haanden, hvis der skulde blive noget i Vejen, da Manden helst gik uden om dem. Med Konen i Gaarden laa de i et evigt Spektakel. Hun var noget nøjeseende overfor dem, og saa stjal de for at drille hende. En Dag havde en af dem rapset en Ost og et Faarelaar i Spisekammeret og bundet det ind i et Knippe Hø i Foderloen. Mens de var borte en Tid, kom Konen ud for at lede efter sine Ting, hun fandt det ogsaa og lagde det op paa Hakkelsekisten. Da Soldaterne kom hjem opdagede de straks Fødevarerne, og en af dem sparkede det hen i et Hjørne, i det samme kom Konen og begyndte at skælde ud. Men det var nær gaaet hende galt, Soldaterne omringede hende med dragne Sabler, og det var med Nød og Næppe, at jeg fik dem stillet til Freds. Konen klagede til en Officer, men han raadete hende til at komme ud af det med det gode, i den Tid der var tilbage, hvis han straffede dem, vilde hun temmelig sikkert faa det gengældt paa andre Maader. — Endelig slap vi af

med dem, og alt kom efterhaanden i de gamle Folder igen.

Kort efter Fredslutningen gik jeg en Eftermiddag til Kolding, for at hente noget af mit civile Tøj, som laa der. Her traf jeg gamle Kammerater, og vi opfriskede vore Minder, saa det blev langt ud paa Aftenen, inden jeg kom paa Vejen hjem. Det var ikke særligt mørkt, men meget taaget Vejr den nævnte Aften. Jeg fulgte Landevejen, der gaar gennem Dons og Aagaard. Lidt før jeg kom til Dons By, ser jeg et Stykke inde paa Marken en Lygte eller et Lys bevæge sig ned imod Landevejen. Mellem Vejen og Marken var der et stort, levende Hegn og da Lygten naaede dette, blev den ved at følge Hegnet i samme Retning som jeg, men det var mig umuligt at se, om Lygten bares af et Menneske, eller hvad det var for noget. Da vi kom til Dons, gik Lygten uden om Byen, men kom til Landevejen igen paa den anden Side Byen, dog stadig paa den modsatte Side af Hegnet som jeg, og dette gentog sig, hver Gang vi kom forbi et Hus eller en Gaard. Jeg var naturligvis meget uhyggelig til Mode ved dette Følgeskab, især da det var mig umuligt at blive klog paa, hvad det var, jeg fulgtes med. Da vi kom til Aagaard, lød der pludselig tre gennemtrængende Skrig fra en lille Skov i Nærheden af Vejen, og samtidig forsvandt Lygten. Jeg skyndte mig hjem, glad over, at jeg var bleven det mystiske Følgeskab kvit. Senere hørte jeg, at det spøjte i denne Skov, og at Vejfarende ofte om Natten havde hørt Skrig derfra og set hvide Skikkelser færdes i Skoven.

Naar jeg nu i disse Krigsaar tænker tilbage paa 1864, og det gør jeg omtrent hver Dag, da maa jeg sige til mig selv, at vel havde vi det ofte drøjt nok, og Modet var tit meget lille, især paa hin Tur fra

Dannevirke, men vore Lidelser fik da Ende igen, men de aarelange Savn og Anstrængelser, som Soldaterne maa gennemleve i den nuværende Krig, og det baade legemlige og sjælelige, synes mig næsten at være for store for almindelige Mennesker.

III.

Som gift Mand har jeg været bosat i Egtved Sogn i ca. 40 Aar, og har hovedsagelig arbejdet med Dræning. I min Ungdom drænede man paa den Maade, at man gravede Grøfter, som blev fyldte med Sten, et Lag fedt Ler lagdes ovenpaa, hvorpaa man jævnedes Grøfterne med den opkastede Jord; saaledes bar man sig i al Fald ad paa »Kristiansdal« i Rugsted. Senere lærte man jo at dræne med Rør. Jeg har faaet 9 Øre for hver Favn, saa gravede jeg Grøften, lagde Rørene ned og fyldte Jorden paa igen. Ved dette Arbejde kunde jeg have en Dagløn paa ca. 1 Krone og 50 Øre. »Du maa da samle Penge«, sagde Folk til mig, »Daglejere har jo kun 1 Kr. om Dagen.« Det gjorde jeg nu ikke, men det slog ogsaa til for mig.

Jeg har dog én Gang i mit Liv været nær ved at blive rig, og det morer mig endnu, naar jeg tænker tilbage derpaa, det gik saaledes til: Gaardejer Johan Berthelsen paa »Egeland« i Starup Sogn havde en Søn,¹⁾ der med sin Familie rejste til London som dansk Præst. Med dem rejste en Halvsøster til min Kone. Hun var i deres Hjem i nogle Aar, hvor hun blev oplært i det engelske Sprog. Senere kom hun i Huset hos en meget rig Englænder, han var vistnok noget af en Særling, men hun havde det godt hos ham, og efter nogen Tids Forløb antog han hende som sin egen; hun havde samme Navn som en afdød Datter.

¹⁾ Den senere Provst Berthelsen i Helsingør.

Hun maa have været i den Tro, at hun skulde arve ham, thi under et Besøg hos sin Familie i Danmark, udtalte hun, at hun glædede sig til at kunne hjælpe dem, naar hun fik Midler ihænde. Hun døde kort efter hendes Velgører, og nu skulde vi jo arve hende, jeg regnede ud, at min Kone kunde faa 100,000 Kroner som sin Part. Men hvordan det hang sammen ved jeg ikke. Efter en hel Del Skriverier og Viderværdigheder — der var næsten ingen at finde, som var det engelske Sprog mægtigt — kom hendes Tøj, som vi fik vor Part af, men derved blev det — — —.

Her slutter gamle *Kristen Jensens* Fortællinger; det er jo dagligdags Ting, de omhandler, men jeg haaber, at det vil interessere Aarbogens Læsere at stifte Bekendtskab med dem.

OM
C. A. THYREGOD OG HANS SLÆGT

— TREDJE STYKKE —

VED

EVALD TANG KRISTENSEN

NAAR MAN har læst de meget sparsomme Meddelelser, der findes optegnede om *C. A. Thyregods* Liv og Familieforhold, faar man uvilkaarlig det Indtryk, at han som den yngste af 6 Brødre var ej alene mest begavet, men ogsaa den mest opadstræbende med Hensyn til at samle sig Kundskaber og videre Uddannelse, og at han søgte at naa dette sit Maal ved at blive Skolelærer. Videre kunde hans Higen ikke strække sig af ret forstaaelige Grunde. Jeg har hidtil altid haft den Forestilling, at det netop var ham, der gav Stødet til, at den ældre Broder ogsaa valgte at uddanne sig til Lærer. Det er sikkert nok, at han selv havde Følelsen af at være for uvidende, men denne Følelse maa Broderen nok have haft endnu tidligere, og jeg har nu faaet en helt anden Opfattelse af den Sag. En endnu ældre Broder, nemlig *Jens Lystlund*, født 1810, har virkelig ogsaa stærkt ønsket at komme ind paa Lærervejen og naaede sin Hensigt. Da jeg sidste Sommer talte med en pensioneret ældre Lærer, *J. Thomsen*, forhen i Møltrup, fortalte han mig, at *Jens Lystlund* i mange Aar var Lærer ude i *Nørre-Snede*, men da han ikke havde

faaet nogen ordentlig Uddannelse, var han maaske ikke særlig dygtig. Thomsen, der havde set hans Skoleprotokol, vidnede, at den var den mest daarlig førte, han nogen Sinde havde set. Jeg søgte nu nærmere Oplysning om Manden, og det viste sig saa, at han kun var 22 $\frac{1}{2}$ Aar, da han kom ud til Nørre-Snede og der blev Biskolelærer 1833, altsaa da Broderen Christen kun var 10 Aar. Men det var kun en Biskole, han forestod, og i hver af de fire saadanne Skoler i Sognet holdtes kun Skole om Vinteren. Hans Formand hed *Peder Jensen Grætrup*, en Bondekarl fra Klovborg. Fra nu af søger Jens Lystlund hvert Efteraar tilbage til Nørre-Snede, men tager om Sommeren Plads som Tjenestekarl i sin Hjemegn. I 1836 var han i Vindelev efter om Vinteren at have bestyret to Biskoler »til Tilfredshed«. 1838 var han i Kollerup og 1839 i Knude i Hvejsel, i 1840 i Tørring. Men hver Vinter er han Lærer. Endelig 1845 tog han fast Bopæl i Nørre-Snede, idet han da giftede sig med Pigen *Karen Marie Andersdatter*. De er indførte i Kirkebogen som kopulerede d. 27de December. Han havde da Ophold i *Hundshoved*, og hun var en Datter af Aftægtsmand *Anders Sørensen Godthaab*. Nu kalder han sig stadig Jens Lystlund, har smidt Efternavnet Andersen bort og tilegner sig aldrig Navnet Thyregod. Ægtefællerne havde følgende Børn:

1. *Ane Marie Jensen Lystlund*, født d. 14de Januar 1846. Faderen betegnes da som Hjælpeskolelærer i Hundshoved og Boest, og Moderen som Indsidderske hos Forældrene i Godthaab. De havde jo heller ikke været gift mere end godt 14 Dage.

2. *Christiane J. L.*, født d. 2den Maj 1847. Hun døde d. 17de Juni s. A. af Kighoste. Forældrene betegnedes da som Væverfolk paa Engebjærg Mark.

3. *Christiane J. L.*, født d. 30te Maj 1848. Forældrene Indsiddere paa Engebjærg Mark.

4. *Anders J. L.*, født d. 12te April 1851. Faderen Væver og Moderen Inderste i Sønderlund. Han døde d. 8de April 1876, 25 Aar gammel.

5. *Anton J. L.*, f. d. 28de Maj 1852. Faderen Husmand og Væver paa Godthaab Mark. Han døde d. 19de Februar 1864.

6. *Maren J. L.*, f. d. 5te Februar 1854. Moderen havde da Bopæl i Boest. Hun døde i Kjøbenhavn 1907 og var da gift med Skrædder N. J. Grønlund.

7. *Niels J. L.*, f. d. 20de August 1856. Moderen da 40 Aar.

8. *Jens Peter J. L.*, f. d. 6te Januar 1859. Han døde 32 Aar gl.

9. *Antonine Mariane Alexandra Jensine L.*, f. d. 9de Juni 1866. Moderen da 51 Aar gl.

Nr. 1 er nu Enke efter Arbejdsmand *Mads Pedersen* og boer i *Nørre-Snede*.

Nr. 3 blev d. 4. April 1884 gift med Husmand *Søren Andreassen* i Nortvig, 31 Aar gl. De bor nu paa Aftægt hos deres Søn *Jens Lystlund Andreassen* i *Gludsted*.

Nr. 7 har indtil sidste Efteraar haft en Ejendom i Boest, men bor nu i *Hampen* ved N.-Snede.

Nr. 9 er Enke efter Husmand *Anton Jensen* i Bryrup. Han døde 1915, og hun boer nu i *Bryrup*.

I Konduitelisten over Lærerne i Sognet haves følgende Betegnelser 1835:

Nørre-Snede: P. S. Bendixen, Autodidakt.

Duelighed: Temmelig godt.

Flid i Embedet: Godt.

Sædelighed og Opførsel: Meget godt.

Hampen-Bjørnskov: Jens Lystlund Andersen.

Duelighed: Godt.

Flid: Godt.

Sædelighed: Meget godt.

Boest-Hundshoved: Lavst Larsen.

Duelighed: Godt.

Flid: Godt.

Sædelighed: Meget godt.

I 1850 var Bedømmelsen ikke ret heldig, idet der ved Visitatsen findes saadan Vedtegning:

»De tre Biskoler, som høre til Sognet, vare ogsaa til Stede ved Visitatsen, men deres Tilstand lod næsten i alle Henseender meget tilbage at ønske, dels som Følge af den liden Undervisning, der efter Sognevisitationen kunde blive dem til Del, dels af de Personers Beskaffenhed, til hvilke Undervisningen den største Del af Aaret maatte betros, samt Sognets adspredte Beliggenhed og en Del andre uheldige Omstændigheder.«

Vi kan da paa det hele forstaa, at Jens Lystlund ikke var nogen særlig duelig Lærer. Men hvor skulde det kunne være andet, da han stadig maatte ernære sig og Familien som Væver. Han blev dog fast ansat, uagtet han ikke havde taget Skolelærer-Examen, og vi finder ham da ogsaa som fungerende Lærer i 1860 anført i »A. Pedersens Skolestatistik.«

Endelig 1890 døde han. Vi finder i Kirkebogen under Døde:

1890 d. 12te Oktober Jens Lystlund Andersen, gift, pensioneret Lærer i Boest, 80 Aar gl., født i Tyregod.

C. A. Thyregods Søskende kom tidlig ud at tjene, hvilket jo var en selvfølgelig Ting, da Hjemmet var fattigt. Men vi kan dog ikke faa nogen Besked om, hvor de fik Tjeneste før deres Konfirmation. Af de omliggende Sognes Til- og Afgangslister ser vi, at den ældste Søn *Jens Peter* kom til Bindeballe i *Randbøl*

Sogn at tjene, da han var 17 Aar. Sønnen *Jens Lystlund* kom til Skovgaard i *Kollerup* Sogn i 1828, da han var 17 $\frac{1}{2}$ Aar, men var der kun om Sommeren. Aaret efter fik han atter Tjeneste samme Sted. *Hans Bjerring* kom 1830 til *Vejle* By, da han altsaa var 15 Aar. Her var han maaske i længere Tid, men fik i alt Fald i 1835 Tjeneste i *Brande* og var der et Par Somre. *Laurits* fik ogsaa Tjeneste i *Brande*, da han var 15 Aar.

Disse Sønners senere Skjæbne er mig ubekjendt, naar undtages *Jens Lystlunds* og *Hans Bjerrings*. Datteren *Marie Margrethe* har jeg søgt at faa lidt mere Rede paa. Hun havde mange Tjenester og flyttede meget om. Da hun 1832 var 15 Aar, kom hun til *Hvejsel*, men da hun 1837 flyttede derfra, fik hun i Kirkebogen den Tilføjelse: »Med et mindre fordelagtigt Skudsmaal.« 1839 tjente hun paa *Lerbæk* i *Hover* Sogn og flyttede derfra til *Grejs Mølle*, men vendte allerede 1ste Maj 1840 atter tilbage til *Lerbæk Mølle*. Saa flyttede hun til *Skibet* 1ste November 1840 og havde da et godt Skudsmaal, var saa igjen i *Hover* og i November 1841 i *Skibet*. Nu flyttede hun til *Vejle* i 1842 og fik Tjeneste hos Kjøbmand *B. Hansen*, men tog atter Tjeneste i *Lerbæk Mølle* 1ste Maj 1843. Saadan skiftede hun uafsladelig Plads og havde ikke noget blivende Sted. Det lader da til, at hun gjerne vilde prøve baade det ene og det andet. 1837 skriver Præsten i *Hvejsel*, at hendes to sidste Husbonder ikke havde været tilfreds med hende. Hun maa vist ogsaa have været noget vidtløftig af sig, da vi i *Hover* Kirkebog finder følgende:

1844 d. 21de Juli født *Jacobine Kirstine Marie Rasmussen*. Moderen var *Marie Margrethe Andersdatter* i *Høgsholt*. Til Barnefader udlagt *Dugmager Jacob*

Rasmussen af Grejs. Om dette Barns senere Skjæbne véd jeg intet. Med Dugmageren blev hun ikke gift, men blev atter frugtsommelig ved Enkemand og Væver *Christian Sørensen*, som da var 40 Aar og Indsiddet i *Hørup*. De blev nu gift i *Hover* d. 25de Juni 1848, og hun betegnes da som Sypige og Indsidderske i *Høgsholt*. D. 23de September fødtes saa deres første Søn *Elias Christian Sørensen*. Den næste Søn *Frederik Carl Christian Sørensen* fødtes d. 6te Oktober 1852, og da boede Forældrene paa Graverhus Mark. Den tredje Søn *Jens Peter Sørensen* fødtes d. 29de April 1855 og døde 6te Juni s. A. Da var Faderen Daglejer i *Urskov*. Efter den Tid har det været mig umuligt at efterspore disse Folk. De er forsvundne fra *Hover*, men hvor de er flyttede hen, kan jeg ikke opgive. Sandsynligvis lever nogle af dem endnu.¹⁾

Jeg kan ikke her tilbageholde min Undren over, at C. A. Th. aldrig omtalte de to Brødre, der var Lærere og overhovedet slet ikke omtalte hverken sine Forældre eller sine Søkende. Særlig paafaldende forekommer det mig dog, det var med Lærerne, og det ser ud til, at der aldeles ikke har været nogen Forbindelse imellem dem, eller at de nogen Sinde besøgte hverandre. Hverken ved det før omtalte Sølvbryllup eller ved Afskedsfesten i *Ans* mærkede man det mindste til C. A. Th.s Familie ud over Konen og Børnene, og det synes mig dog, at der ved saadanne Lejligheder havde været nogen Anledning dertil. Da Mindestenen blev afsløret i *Tyregod By*, vilde det have været paa sin Plads at have mærket noget til et eller andet Sideskud paa den *Thyregodske Familie*, men uagtet

¹⁾ I *Hover Sogns Afgangliste* nævnes, at *Kristen Sørensen* med *Hustru*, *Husfolk* i *Hover*, flyttede 30te Oktober 1856 til *Vindelev*. Maaske det er dem. Sønnen *Søren Christensen*, 16 Aar, flyttede med. Han maa saa have været Søn af *Mandens første Ægteskab*.

der sagtens var nok af dem, viste der sig ikke et eneste. Jeg finder dette ret mærkeligt. Ingen af dem havde sagtens faaet Indbydelse til at møde, og de var vel for beskedne til at give deres Nærværelse til Kjende, hvis de overhovedet havde fulgt Indbydelsen. Pastor Carlsen havde maaske slet ikke indbudt dem.

At Jens Lystlund lod sine Børn faa Efternavnet Lystlund, har maaske gjort noget til, at de to Familier blev fremmede for hinanden, men de boede for Resten ikke ret langt fra Tyregod, og Broderens Børn der i Snede kunde dog nok have givet Møde. Jeg vil her tilføje, at jeg i Snede Kirkebog ikke saa sjælden har lagt Mærke til, at Forældre der har ladet deres Børn kalde op efter ham, hvilket er et godt Tegn.

Hvor C. A. Th.s Moder er død, kan jeg ikke oplyse noget sikkert om. Hun var jo til sidst Almissem i Tyregod, men flyttede saa til Hover. Der betegnes hun som Indsidderske i Høgsholt; men flyttede 1ste Maj 1848 tilbage til Tyregod efter at have været i Hover knap i 5 Aar. Det ser da ud til, at man vilde se at faa hende bort, for at hun ikke skulde blive sognepligtig der. Men det er nu kun min Gisning. Siden den Tid har jeg tabt Sporet af hende, hvis hun da ikke er den Ane Pedersdatter Høj, der som Enke døde d. 31te December 1857 i Hover af Alderdom. Men den angivne Alder 69 Aar passer ikke. Er det hende, er hun vel igjen søgt til Hover for at komme i Nærheden af Datteren, den eneste, der maaske brød sig om hende.

Som det er Tilfældet med alle andre Forfattere og Skribenter, nemlig at deres Frembringelser er meget forskellige af Værdi, saaledes er det ogsaa med Thyregods. Forfatterne behandler somme Tider Emner, der

ikke ligger for dem, og det kan ogsaa være, at det, de skriver om, synes for dem at være ret betydningsfuldt, men dog ikke er det i Virkeligheden. Naar vi nu ser paa den store Masse, Th. har skrevet, saa finder vi deri Ting, der er saa lødige, at man i højeste Grad glædes derover; men andet falder næsten ind under Begrebet Fyldekalk, og ved at læse dette faar man næsten Indtrykket af, at Manden undertiden har skrevet uden nogen videre Beaandelse, men blot for at tjene nogle Penge. Stilen kan i Regelen være saa ægte folkelig og lige til, at man i høj Grad glædes ved den, til andre Tider støder man paa en Stil, der er alt for lavet og smager alt for meget af det højere Bogsprog. Naar de deri fremtrædende Personer indføres talende, kan det være saa kunstigt, at man maa sige: »Saadan kan en Bondemand eller Bondekone ikke føje sine Ord.« Men i de fleste Tilfælde er Stilen dog jævn og tiltalende, og Ordvalget som det bør være. Det her sagte gjælder naturligvis Historierne. Jeg skal nu ellers ikke indlade mig paa at gaa for meget i Enkelthederne eller kritisere de forskjellige Historiers Værd. Men jeg vil henlede Opmærksomheden paa andre Sider af Th.s Forfattervirksomhed, da det forekommer mig, at der hidtil ikke er blevet lagt saa megen Vægt derpaa, som den fortjener.

Der er nu først de udmærket gode Bidrag, han har givet til *den jyske Bondestands Kulturhistorie*, særlig i Hedeegnene. For mig staar dette som det ypperste i hans Forfattervirksomhed. Her har han leveret noget saa lødigt og vederhæftigt, at vi maa være ham meget taknemmelige derfor. Jeg kunde ret ønske, at denne Side af hans Virksomhed maatte blive stillet anderledes klart frem, end hidtil er sket. Ja, der er for Resten slet ikke sket noget i den Retning. Skildringer

af fordums Kulturliv har altid sin blivende Betydning for kommende Slægter. Han har selv betegnet disse Skildringer som Barndoms minder, og disse troværdige og fyldige Billeder burde virkelig samles i en Bog for sig. Jeg har i min forrige Artikel peget paa, at der burde udgives et lille pænt Udvalg af Th.s Digte i Hundredaaret for hans Fødsel, men jeg kunde ogsaa ønske, at der udgaves en Bog, som fremdrog saa meget som mulig af hans Barndoms minder, maaske forsynede med oplysende Noter. Der maatte nok kunne findes en Mand, som hertil var skikket og havde den rette Forstaaelse af Sagen.

Lad mig her blot pege paa nogle enkelte af de Artikler eller Skitser, jeg sigter til.

I »Husvennen« 1892—93 findes en længere Opsats med Titel »Fra et Hedesogn for tredsindstve Aar siden«. Det er en udmærket Skildring af, hvorledes Livet førtes der ude paa Heden ved den Tid, da Th. blev født, og mens han var Dreng. Sognets Navn er naturligvis *Brande*, skjøndt det ikke nævnes. Th. havde saa godt som altid en sær Sky for at nævne Steders og Personers virkelige Navne, hvilket ikke kan andet end regnes ham til Last. I saadanne kulturelle Optegnelser maa man altid sted- og personfæste, saa godt man kan. Han begynder med at sige, at Sognet, han skildrer, er meget stort, næsten tre Kvadratmil. Naar man nu husker, at en Kvadratmil er omtr. 10,286 Tdr. Land, og 3 Kvadratmil altsaa omtr. 30,858 Tdr., vil man se, at Th.s Opgivelse er saa rigtig som vel mulig. *Brande* er paa 27,879 Tdr. Land og findes netop i Nærheden af Barndomshjemmet, ja er endog det Nabosogn, hvor han efter manges Udsagn tilbragte flere af Barndomsaarene. Det allerstørste Sogn i Jylland, nemlig *Haderup*, var den Gang kun lidt over

32,000 Tønder Land. Et andet godt Fingerpeg til Stedsbestemmelsen er, at han nævner den daværende Stodderkonge *Hans Tornvig*. Navnet *Tornvig* findes ikke i Brande, men i Nabosognet *Arnborg*, og er et Hedested tæt op til Brande Sogneskjel. Alt hvad Th. i denne Artikel meddeler, har fuldstændig Troværdighedens og Paalidelighedens Præg. Der er slet ingen digteriske Tilsætninger og absolut intet af Udsmykning. Han skildrer den nøgne Virkelighed og med en udmærket Iagttagers Sikkerhed, saa man let skjønner, at han ikke har sine Meddelelser paa anden eller tredje Haand, men har set alt med egne Øjne. Det Sammentræf, Th. som Dreng havde med *Hans Tornvig*, er troværdigt nok, og Skjænderiet mellem ham og *Ellen Marie* fra *Gludsted* er overmaade sikkert tegnet.

Her fortæller Th., at han selv tjente i *Bjærggaarden*. Ellers véd man ikke noget om, hvor han tjente som Dreng. Den gamle *Tue Eriksen* i *Tyregod* fortæller rigtignok, at han tjente som Faarehyrde i Brande Præstegaard, men det passer maaske ikke. Urmager *Tolstrups Moder*, der i mange Aar boede i *Vrads*, hvor hendes Mand var Plantør, har fortalt, at Th. tjente i en Hedegaard som *Hjortedreng*, og at *Bibelen* blev henne for den Mand, han tjente, og var borte hele Sommeren. Men om Efteraaret kom den dog for en Dag, idet den unge Mand havde neglet den og ført den med sig ud i en Hytte, han havde bygget sig der ude af *Tørv* og *Lyng*. Den omtalte *Bjærggaard* kan vistnok ikke være nogen anden Gaard end *Sandfeldbjærg*, der ligger i den nordvestligste Del af Sognet og den Gang laa paa et meget ensomt Sted. I den Tid var der paa det Strøg kun meget spredte Beboelser. Østen for paa den anden Side af *Aaen* ligger *Holtum* og lidt længere øster paa *Tornvig*. At

han tjente paa en Gaard, der stødte op til Sognegrændsen, passer udmærket med Sandfeldbjærgs Beliggenhed, og vesten for har vi det endnu større Sogn *Sønder-Omme*.

Men jeg vil fortsætte med Omtalen af Th.s Kulturskildringer. I »Husvennen« 1890—91 findes atter nogle Barndoms minder om »Landstrygerfolk«. Her har vi Beretningen om den gamle Spillemand *Jakob Faaborg*, der drog omkring og spillede for Folk i Spidsen for en hel Flok. Ved at læse herom faar man det Indtryk, at denne Skildring er paalidelig endog i de mindste Enkeltheder. Th. bevæger sig jo ogsaa her i Barndomsegnene, i Givskud, i Lindet. Det er helt vemodigt at læse om Abelone og hendes Endeligt, samt om hendes Søn Frands, der efter Th.s Sædvane er et forvansket Navn. Th. fortæller, at samme Dreng efter Moderens Død blev indlejet i hans Hjem, og at han der lærte ham temmelig nøje at kjende.

Hans Opskrift »Ved Tørring Skole« hører aabenbart ogsaa til Barndoms minderne, da det er en Tildragelse fra 1829—30.

»En natlig Begivenhed« i »Husvennen« 1893 har jeg flere Gange hørt fortælle omtrent paa samme Maade. Th. kalder den paagjældende Mand Mads Mikkelsen, jeg kjender ham under Navnet Skaldet-Lars, og der er ingen Tvivl om, at det er en Tildragelse fra Th.s Barndomsegn.

I »Husvennen« findes fremdeles gode Skildringer af, hvorledes Julefesten forhen fejredes i en Bondegaard paa Heden, og hvilke Skikke og Lystigheder der knyttedes til Pintsen, samt hvorledes Ungdommen der ude dandsede og morede sig paa Sandfeldbjærg og andre store Bakker Pintseften eller Pintsedags Aften; det samme, som jeg selv tit har hørt.

Han fortæller ogsaa, at han selv paa en Rejse i Himmerland fik en hel Del udpyntede Majtræer at se i forskellige Landsbyer.

»Præstegaardens Udmark« er ogsaa et Virkelighedsbillede. Den her skildrede Præst skulde vel ikke være Hr. *Jacob Kjær* i *Skorup* og *Tvilum*, der døde i Vejle 1849. Jeg har hørt ham beskrive som en meget trættekjær Mand, der en Tid var afsat fra sit Embede, men dog igjen blev Præst og var det i mange Aar. Men jeg har aldrig hørt noget særlig ufordelagtigt om ham.

I en Aargang af »Husvennen« findes en Artikel, som jeg sætter megen Pris paa. Det er den med Titel »Folkedigtning i Vestjylland«. Her giver Th. en rigtig god Oversigt over den Digtning, der afløste vor gamle Folkedigtning og dens Efterklang. Han beskæftiger sig med Viser, hvis Forfattere var kjendte, om end det er nu ret ukjendte Personer. Vore egentlige Folkevisers Forfattere er jo aldeles ukjendte. Han fortæller os i Artiklen noget om den gamle Sevelbo-Vise, der skal være forfattet af en Gaardmand Hans Jespersen i Nørstoft i Sevel Sogn. Det er for Resten en meget pudsig Vise, som jeg i sin Tid fik en Afskrift af oppe fra Ty. Nu for nylig er den bleven trykt efter Diktat af en gammel Kvinde i Bryrup, der kunde huske den, og hun har da faaet Tryknings-Omkostningerne dækkede ved at gaa omkring og sælge den. Dernæst omtaler Thyregod Jesper Lindbjærg, Anders Kartemager og Peder Junker. De to sidstes Frembringelser har jeg selv flere Gange gjort Bekjendtskab med. Kartemagerens Viser, der for det meste var meget spottende og snærtende, men ikke uden et ret godt poetisk Sving, har man kunnet høre helt ned imod vor Tid. Th. har i sin Afhandling givet Prøver af

deres Poesi. Egentlig Folkedigtning kan man just ikke kalde den, men den er da i alle Fald bedre, end hvad der senere kom frem og blev sunget af Almuesfolk, Markedsviser, Kjæresteviser, Soldaterviser o. s. v., og som er blevet bredt ud over Landet af det bekjendte Strandbergske Forlag. Thyregods Afhandling er meget oplysende for den, der ønsker at kjende, hvad Almuesfolk gav sig af med at synge i hans Barndom, men da Tyregod og Brande Sogne vist i særlig Grad har været fattige paa egentlige gamle Viser, har han ikke kunnet meddele noget om eller givet Prøver af dem. En noget anderledes udformet Afhandling om samme Emne findes i »Nyt illustreret Ugeblad« 1873, og i samme Blad har han ogsaa skrevet de meget læseværdige Artikler: »Juleaften i en jysk Bondegaard« og »Ved Sotteseng og Ligkiste«, der begge er udmærkede kulturhistoriske Stykker.

Af og til indflætter han ogsaa Skjæmtesagn i sine Artikler, men det er jo gode gamle Kjendinger.

Ogsaa paa *det topografiske Omraade* har Th. leveret fortræffelige Ting. Her maa jeg fremhæve som noget særligt bemærkelsesværdigt, at Th. i sine Fortællinger jævnlig indfletter Stedsbeskrivelser, der er fuldstændig paalidelige. Blot et Par enkelte Exempler. I Begyndelsen af Fortællingen »Kasper Vildtvogter« fortæller han klart og paalideligt om *Sejting* Sogns Kirke og dens Nedbrydelse samt om Sognets tidligere Skove. Ret mærkeligt er det for Resten, at »Traps Beskrivelse af Danmark« ikke har taget noget Hensyn til, hvad Th. her fortæller, skjøndt det er tydeligt nok, at det hele beroer paa Kjendsgjæringer og sandsynligvis paa Selvsyn. Der nævnes lige hos Trap, at Kirken er opført antagelig efter 1340 og forfalden før 1524, men at Murene af den endnu ved 1840 var halvanden Alen høje, siges ikke.

I Fortællingen om »Fogeddrabet paa Munkebjærg« findes et godt topografisk Stof og en fuldt ud historisk Baggrund. Det gjængse Sagn om Hans Munk paa Hvilshjærggaard og Nedmaningen af hans Gjenfærd gjengiver han helt tro, som han har hørt det.

Ligeledes i Fortællingen »To Tiggerdrenge« er der gode Meddelelser om de stedlige Forhold i den vestlige fremspringende Ende af *Middelsom* Herred, der kaldes *Skavn* (∅: Skagen), om Mosen derved, om Kradmøllen ved Rindsholm, Skaber Mølle og Pindhus.

I »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« har han jo skrevet rigtig gode Ting. Jeg nævner lige Titlerne paa Artiklerne:

1. Allingklosters Levninger og Beliggenhed.
2. Aktstykker fra Hemmestrup.
3. Kirkelevninger i Midtjylland.

Til Stykket Nr. 2 vil jeg tilføje, at disse Aktstykker tillige med en hel Del andre gamle Dokumenter blev solgt fra Gaarden ved offentlig Auktion. Jeg saa en hel Del af dem hos en Høker og Jordemodermænd i *Vindum*, og en Del af dem havde han allerede brugt til Kræmmerhuse. Jeg købte et Par enkelte meget gamle Dokumenter af ham, laante dem siden ud til en Student Th. Bøggild, men fik dem aldrig tilbage, da han nægtede at have faaet dem. Nogle enkelte Stykker har jeg endnu liggende og har ikke naaet at faa dem offentliggjort.

Det mest betydelige Bidrag, Th. selv har givet til *sin Livshistorie*, har han ydet os i en større Afhandling med Titel: »Jelling Seminarister i Krigsaaret 1848«. Det er naturligvis kun et saare lille Afsnit af hans Liv, men det er dog af ikke ringe Vigtighed, da han giver en Del Træk til Bedste, der belyser ikke alene hans eget Liv, men ogsaa kjendetegner andres. Han

blev nemlig i Tjenesten som Soldat Kammerat med *Kristen Kold* og *A. Kr. Povlsen Dal*. Den første har jeg aldrig truffet, men den sidste stiftede jeg i mine yngre Dage Bekjendtskab med, og vi blev helt gode Venner. Th.s Skildring af Kold er udmærket god og træffende, efter hvad vi da kjender til samme Mand anden Steds fra. Ogsaa *Lind* fra Tim Mølle fortæller han gode Træk om. Broderen, der var Lærer, har jeg kjendt meget nøje. Th. fortæller ej alene om sin Soldatertid, men ogsaa mange interessante Ting om Seminarist-erne. Dog er det meget kjedeligt, at han i sin Om-tale af nogle af disse ikke nævner de virkelige Navne, men giver dem opdigtede. Han indflætter ogsaa i denne Artikel nogle Meddelelser om »Slavekrigen«, saaledes som den artede sig der paa Egnen,¹⁾ og det er meget morsomt at læse hans Skildring deraf. Hvad han beretter om *Rasmus Sørensen*, der begyndte med Folkehøjskolen i *Uldum*, er da ogsaa værd at læse. Hele denne meget lange Skildring fra Jelling, der fremkom i Anledning af Seminariets Halvhundred-aars Jubilæum er udmærket læseværdig og mere betydelig end adskillige af hans Fortællinger. Den er sikkert i alt fuldstændig stemmende med de virkelige Tilstande.

Paa Skolens Omraade har Th., som jeg forhen har skrevet om, gjort et betydeligt Arbejde for at give Lærerstanden bedre Kaar. Men han har ogsaa givet gode Billeder af *Lærervivet*, saadan som det virkelig artede sig paa hans Tid. Man læse blot Skildringen af de tre Lærere Hans Pedersen, Ole Bæklund og Jensen i Vandager. Navnene baade paa Personer og Steder er efter Th.s slemme Vane ændrede, men Forholdene,

¹⁾ I »Folkets Almanak 1855« har han en lidt novellistisk Skildring af »Den gale Onsdag« og siger, at den er efter samtidiges Beretning. Men Stednavnet Øgholt er opdigtet.

hvorunder de levede, er godt skildrede. Herhen hører da ogsaa den lille Fortælling »En Udvej«.

Jeg har jo her foran sagt, at jeg nok kunde ønske, der fremkom en lille *Digtsamling* af Th., hvilket jeg jo i mit forrige Stykke ogsaa slog til Lyd for, men der er nok ikke megen Udsigt til, at det sker i vor Levetid. En Forlægger, der vilde ofre noget derpaa, vil vist ikke være let at finde, og saa er der den Hage ved det, at Digtene skal eftersøges paa saa mange forskjellige Steder og er ikke saa lige at træffe paa. I »Husvennen« er der adskillige, og i »Brage«, der udkom som Tillægsblad til »Skoletidende«, udgivet af S. H. Klavsen, er der endnu flere. Hans Digte maa betegnes som jævne og naturlige og er mange Gange bedre Poesi end alt det Bras, der kommer frem mellem Aar og Dag og endog af Kjendere betegnes som god Poesi. Det er dermed ikke sagt, at der ogsaa af og til kan komme noget virkelig godt frem. Jævnhed og Folkelighed er nemlig Grundtonen i Th.s Digte, og deres store Ærlighed staar i grel Modsætning til al den Opstyltethed og Forskruethed, mange af de saakaldte Digtere lever i og gjør sig til af.

Efterslæt.

Som ungt Menneske gav C. A. Th. sig en hel Del af med at skrive Lejlighedsdigte, Brudevers, Ligvers o. lign. til sine Bekjendte, og efter den Skik, der ned til den nyere Tid har været herskende paa Landet, præntede han dem selv og udstafferede dem med Randtegninger af Blomstervaser eller Søjler med blomstrende Ranker, naturligvis i stærke Farver. Rundt omkring hos Almuesfolk kan man endnu paa Væggene se saadanne Vers hængende i Glas og

Ramme, og det er slet ikke underligt, at man sætter Pris paa dem, da det er Slægtminder.

De mest kunstnerisk udstyrede, jeg af den Slags har set, var tegnede af Jordemodermand J. Klysner i Taanum. De var ligefrem baade nydelige og smagfulde. Ole Frølund i Gjellerup har lavet en uhyre Mængde, der kan findes over store Dele af Hammerum Herred, og man sagde, at hans Moder digtede Versene, som han saa præntede og forsynede med Dekorationer udenom. Overalt fandtes der slige Kunstnere, der havde god Afsætning paa deres Varer og havde en ret pæn Extraandtægt derved. Af C. A. Th. ligger nu her for mig to Konfirmationsdigte, begge præntede og forsynede med pæne Dekorationer. Paa det ene Papir er tegnet en bred Blomstervase, paa hvis Side staar følgende Digt til *Inger Magdalene Maximilianussen*:

I dine Levedages Morgen
 Du spirer Blomsterknoppen lig
 Al Kummer er for dig forborgen
 Din Siel paa søde Ønsker rig
 Men aabner du dit unge Hjerte
 For Vellysts Smil Begierlighed
 Ved deres Ild i Nag og Smerte
 Henvisner da din Yndighed
 Derfor i hver en Livets Alder
 Vogt dig for Falskhed og for Svig
 Til Herren dig fra Jorden kalder
 Og Gravens Skiød indslutter dig.

Der er i dette Vers slet ingen Tegnsætning. Oven ud af Vasen breder sig en hel Del forskellige Blomster, hvis Farver er ret lignende. Det andet Digt, der er sat ind i en tegnet Ramme, omslynget af Blomster-

guirlander, er bestemt for Søsteren *Johanne Henrikke Maximilianussen*, og Navnet *Henrikke*, der er særlig fremhævet ved at staa med store Bogstaver lige midt paa Billedet, er hvert Bogstav for sig omslynget med Baand, hvorpaa staar skrevet:

I dine Ungdoms Dage
Vær stedse redelig
Du ikke maa forsage
Om Modgang trykker dig
O! da skal Sorg og Kummer
Ei ængste dine Fied
Indtil i Gravens Slummer
Du Engang kaldes ned.

Begge Digtene er tegnede paa ret grovt Papir, og Tegningen af Blomster o. s. v. er ret plumpt udført, men Bogstaverne er helt godt præntede, og Farverne er livlige og har holdt sig godt.

OPTEGNELSER FRA HOVER 1864

AF

FRU M. JOHANSEN,

STRANDHUSE VED KOLDING¹⁾

VINTERTIDEN vender aldrig tilbage for mig, uden at den genkalder levende i min Erindring det bevægede Aar, jeg oplevede 1864, dette for vort Fædreland saa sørgelige Krigsaar. —

Jeg var dengang en Bondes Hustru, 27 Aar gammel, uden anden Dannelse og andre Kundskaber end dem, man paa den Tid fik i en Landsbyskole, og de var tarvelige. Formuesomstændighederne var middelmaadige; vi levede paa en lille Bondegaard, behæftet med Gjæld, i Landsbyen Hover. Jeg maatte personlig tage Del i alt det Arbejde, som udfordredes i en Landhusholdning, og var saaledes nødt til fra Morgen til Aften at færdes imellem de Tropper, som blev indlagt. —

Hover ligger mellem Vejle og den gamle berømte Kongestad Jelling, $\frac{1}{2}$ Mil nordvest for Vejle, og Jelling $\frac{3}{4}$ Mil nordvest for Hover. Landevejen, som fører til Holstebro, gaar gennem Byen. Selve Landsbyen er lille; dengang bestod den af 7 smaa Gaarde, nogle Huse og en privilegeret Kro. Neppe $\frac{1}{4}$ Mil fra Hover

¹⁾ Enkefru M. Johansen, der for faa Aar siden flyttede fra Hover til Strandhuse, nedskrev i Januar 1896 efterfølgende Optegnelser, som jeg har faaet Lov til at offentliggøre. Jeg har foretaget nogle faa Rettelser med Hensyn til Retskrivningen.

Arnold Hansen, Gorms Apotek, Vejle.

ligger Herregaarden Lerbæk, som er omgivet af flere store Møllerbrug; Herregaarden Store Grundet ligger ogsaa i Nærheden, saa der er Brug for megen Arbejds-kraft; dette bevirkede, at flere Arbejdere havde taget Bolig i Hover, og paa det Tidspunkt, Krigen udbrød, boede her flere unge Mænd, som var i de første Rækker blandt de indkaldte. Mange Kvinder og Børn blev uden Forsørgere; i de Hjem, hvor der ikke fandtes Midler til deres Underhold, blev det Kommunens Sag at sørge derfor. Ejeren af Lerbæk var i saa Henseende meget human, idet han paatog sig deres Underhold, hvis Forsørgere havde arbejdet hos ham; dette var et stort Gode. Der var ogsaa Brug for Hjælp paa anden Maade; daglige Besøg i Hjemmene var nødvendige, snart var der fra den bortrejste kommen et Brev, som Adressaten ikke kunde læse, til andre Tider skulde der skrives et Brev, hvortil der behøvedes Hjælp, da Oplysningen dengang stod meget langt tilbage blandt Almuesfolk. Trøst maatte ogsaa bringes til de mange, der ikke uden Fortvivelse i Hjertet havde givet de bortdragne Haanden til Afsked, og der var Brug for enhver i Byen, som var egnet dertil. Tiden gik som den bedst kunde; man havde jo de lyse Minder fra forrige Krig, talte i høje Toner derom, og haabede paa et lignende Udfald; men dette Haab blev skuffet. Da der den 7. Februar kom Efterretning hertil om Dannevirkes Rømning, blev der stort Røre i vor lille By. Ingen havde Lyst til Arbejde; man længtes efter Underretning fra de indkaldte. Bymændene gik sammen, enten paa Kroen eller skiftevis i Hjemmene, og drøftede paa deres Vis Begivenhederne, og de gamle fortalte smaa Træk fra Krigen 1848—50, nogle havde selv deltaget i Krigen dengang. Samlingsstedet var efter Tur ogsaa her i Huset. Man trøstede

sig med, at det dog var godt, man nu kunde forstaa Fjendens Sprog og tale lidt deraf, og som Bevis derpaa blev givet Prøver; men man kunde i Virkeligheden ikke et eneste rigtigt Ord, og man glemte, at nu var det ikke Slesvigholstenere, man fik med* at gøre. Paa denne Maade blev Tiden fordreven til den 8. Marts, Slagdagen ved Vejle.

Af danske Tropper havde vi ingen i Kvarter, men flere Feltvagter laa i vor Nærhed. Allerede ganske tidligt om Morgenen d. 8. Marts fortalte en dansk Soldat, der gik Ordonnans fra St. Grundet — hvor Hovedkvarteret var — til Rugballegaard, at Fjenden var i stærk Fremrykning, og at man denne Dag ventede et Angreb paa Vejle; han var herinde i Gaarden, dels for at spørge om Vej, dels for at faa lidt Mad i sin Taske og lidt Øl i sin Feltflaske. Ved Middagstider begyndte vi at kunne høre Skydning og Trommeslag, og kort efter Sejrssignalerne. De af Bymændene, som havde saa meget Mod, at de turde vove sig i Nærheden af Vejle, satte afsted, nogle til Hest, andre til Fods; dette var meget dumdrigt, og — skønt de blev advaredé af nogle danske Dragoner, der i stærk Flugt red efter Jelling — hjalp Advarselen ikke, hvilket havde til Følge, at en Arbejder og Fæstehusmand under Herregaarden Lerbæk blev, dødelig saaret, optaget af de tyske Tropper og maatte ligge Natten over i et lille Hus ved Landevejen. Efter at være bleven forbunden af deres Læge blev han næste Dag ført til Vejle Sygehus, hvor han kort Tid efter døde af Saaret. Da der var gaaet Rygter om Fjendens Begærlighed efter fremmed Gods, fik de Beboere, som var bleven i Husene, travlt med at gemme deres Ejendele i Kister og Skabe; vi kunde indse, at nu kunde vi ikke undgaa de fremmede Troppers Nærværelse, og vi troede, at

naar det var forsvarligt under Laas og Lukke, saa var det vel forvaret; Prøjserne havde jo ikke været saa slemme i 1848, og de var vel ikke værre nu; men den Trøst, man vilde give sig selv i disse Ord og alle Forsigtighedsregler kunde man have sparet, de fik ikke Lov at gælde her. Efter at Vejle var taget, blev Fjendens Forposter samme Aften skudt frem til Hovertoft, neppe $\frac{1}{4}$ Mil herfra; næste Dags Morgen, den 9., kom den ene fjendtlige Patrouille efter den anden herind i Gaarden for at spørge, om her ingen danske Soldater var, og om vi ingen havde skjult, og der var ikke et eneste Rum, nok saa lille, uden det meget nøje blev ransaget, og en af Husets Beboere maatte gaa foran; først Klokken 5 Eftermiddag tog de Kvarter. Aldrig glemmes det Indtryk, som Opmarchingingen af den Mængde Tropper foraarsagede. Der var slet ingen Orden i Fordelingen; men de lagde dem ind, hvor der fandtes Plads; da her efter de Tider var en stor Huslejlighed, var vi meget bebyrdede; det var den østerrigske 18. Jægerbataillon — der sagdes, at her var 6 Officerer, Underofficerer, 300 Mand, deres Træn og hvad de ellers førte med sig. Da de ikke de første Dage fik nogen Naturalforplejning, var det en Selvfølge, at vi snart var fuldstændig blottet for Fødevarer. Enhver raabte efter Brød og tog hvor han kunde, selv det, som blev tilberedt til Officererne, blev taget, før det kom til rette vedkommende, hvilket jeg søgte dels ved Ord, dels ved Gebærde, saa godt som jeg kunde, at gøre Kaptajnen (om der var Officerer af højere Grad, ved jeg ikke) opmærksom paa. Kaptajnen var en midaldrende Mand, var meget hensynsfuld over for os, og han søgte at raade Bod derpaa saa godt, han kunde; men han var meget træt og udmattet og maatte søge Hvile; de

andre Officerer brød sig ingenting om; en af Pigerne stod med et Stykke Ost, og da det blev hende reven ud af Haanden raabte hun: »Nu render han der med Keisen!« Hun troede, ligesom vi andre, straks at kunne tale Sproget. Imidlertid var det bleven Aften, og man gik til Hvile; til Husets Beboere blev der ikke levnet anden Plads end i Skorstenskrogen og ved Siden af samme. Kaptajnen, der Klokken 12 gjorde en Runde for at efterse om alt var i Orden, beklagede meget, at han var nødt til at gjøre denne Forstyrrelse, men selv havde han ikke været i Seng eller faaet Hvile de sidste Nætter. Der var stærk Snefog udenfor — Skildvagten fik Lov at staa inde paa Gangen; Klokken 2 blev der stor Uro, Kaptajnen maatte atter op, der kom en Patrouille med en dansk Mand, som de havde fanget, de troede, han var Spion; han blev ført ind til os, omringet af Kaptajnen, en Underofficer og 5 Mand, vi skulde forklare, om vi kendte ham. Manden gjorde Indtryk af at være beruset, om han var det i Virkeligheden, eller om det var Forstillelse, skal jeg ikke kunne sige; han blev afført alle Klædningsstykker, og ét for ét blev meget nøje gennemsøgt; det Hele, som vi blev tvungen til at overvære, var meget pinligt, men Kaptajnen mente bedre at kunne forstaa vor Tale end Mandens, og derfor skulde vi være tilstede som en Slags Tolk; han blev taget under Bevogtning, indlagt i en Alkove, og skønt han var bevogtet af en Skildvagt, der gik udenfor, saa han dog Lejlighed til at snige sig ud og flygte. Om Morgenen d. 10. stillede hele Mandskabet til Afmarsch, vi sagde i vore Tanker: Lykke paa Rejsen. Da vi saa vilde efterse Huset, var alt vort Fodtøj, samt hvad der fandtes af smaa Genstande saasom Kamme, Børster o. s. v., borte; men

Kister og Skabe stod denne Nat urørte; derimod var alt vort Fjerkræ borte. En Bonde, der var med som Vejviser og gik ved Siden af Kaptajnen, da de havde holdt Indtoget, fortalte senere, at Høns og Ænder maatte falde for Sabelhug. Da vi ikke havde mindste Gran af Fødevarer, havde Kaptajnen, før han tog afsted, givet os en Seddel, som, naar den blev forevist Vagterne, tillod fri Passage. Vi fik saa Bud til Vejle efter det allernødvendigste, men det var kun saameget som kunde bæres, da vi hverken til vor Raadighed havde Hest eller Vogn, som var taget til at befordre Soldaternes Oppakning. Næppe var de faa Fødemidler kommen tilstede, før vi havde ny Indkvartering, lige saa mange, om ikke flere Mand; det var Jægere. Vi mærkede straks, at dem vilde vi ikke slippe for saa godt Køb, de var mere fordringsfulde, tog slet ingen Hensyn, hvilket nærmest var Officerernes Skyld, der lod dem husere, som de vilde; de fik straks Lov til at slæbe Halm ind i alle Værelser, undtagen det, som Officererne beboede, og det var vort Sovekammer; paa Halmen lagde de sig saa til Hvile, Side om Side, saa tætpakket, at det var meget vanskeligt for os at komme frem, uden at falde over dem, og det var hvert Øjeblik, vi blev hentet frem af vor Krog; saa var der et, der forlangtes, saa et andet, og hurtigt skulde det være; Kaptajnen havde sagt, da de kom i Kvarter, at han ventede Forplejning om en Times Tid, og naar denne kom, ønskede han Hjælp til Tilberedningen, baade han og Soldaterne var hungrige. Forplejningen udeblev og var Klokken 12 om Natten endnu ikke kommen, hvorfor de tog Faar og slagtede; da de dog ikke vilde tage Moderfaarene, maatte disse paavises af de af Husets Beboere, som var tilstede, og det var 3 Kvinder, hvoraf den ene var syg; Mand-

folkene var om Aftenen tagne til Skansearbejde. Vejret var og den Nat meget daarligt — stærk Storm og Snefog — ude og inde var der næsten ikke til at komme frem, Lygterne, som Soldaterne gik med, blæstes ud af Vinden hvert Øjeblik; Svovlstikker blev revne af hvert Øjeblik for at tænde paany og derpaa kastede ned i den Mængde Halm, som laa allevegne, det overgik vor Forstand, at Hus og Hjem ikke blev et Bytte for Ilden — hvorledes jeg var tilmode hin Nat, formaar jeg den Dag i Dag ikke at skildre. De Mænd, som blev bortført til Skansearbejde, blev om Natten indlagt i Kroens Rejsestald og næste Dags Morgen ført syd for Vejle, hvor Skanserne blev opkastede; nogle faa lykkedes det at snige sig bort og skjule sig paa et afsides Sted, til de atter turde vove sig frem. Meget morsomt fortalte man, at en ældre Bonde, der var bekendt for sine pudsige Indfald, gik hen til den Officer, som havde Kommandoen, tog den ene Haand til Munden, skilte dermed Læberne fra hinanden, saa Tænderne kom til Syne, han vilde dermed betegne, hvad han og sagde, at naar han ikke kunde tygge Brødet, saa kunde han ejheller arbejde. Om det var denne Manøvre, der hjalp, vides ikke. Officeren lo og han fik Lov til uhindret at gaa til sit Hjem!

Endelig oprandt den 12. og de rare Gæster forlod os, efter at vi havde været Vært for dem i 2 Dage, og da var alle Kister og Skabe opbrudte, saavel vore som Pigernes, kun et Klædeskab og en Kommode, som stod i det Værelse, hvor Officererne havde sovet, var urørte, ellers var alt røvet og taget, som kunde føres med, især var det gaaet ud over Linned, ja selv Lagener, som var paa Sengene, var revne i Stykker til Fodlapper — den menige Soldat havde ingen

Strømper —, en Lykke var det, at Kommoden var pakket fuld af Linned, ellers havde vi været fuldstændig blottet for det allernødvendigste af Beklædningsgenstandene. Den ene af Pigerne havde et Par smaa Guldørenringe, som laa i en lille Æske i en af hendes Dragkistesuffer; som vi sidder om Natten ved Skorstenen med den syge Pige saa godt indpakket i Halm og Tørklæder, som det under disse Forhold lod sig gøre, kommer en Soldat hen til os, tog lidt Aske paa en Klud og gav sig til at pudse et Par smaa Ringe, som han havde i Haanden; da han var færdig dermed spurgte han os, om vi ikke vilde købe dem og fremviste med det samme en Mønt, hvilket vel skulde betyde, saameget var Prisen; da der ingen Handel kunde komme istand, fjernede han sig. Da han var gaaet, siger den Pige, som var syg, til den anden: »jeg tror, at det var dine Ørenringe, Stine, de lignede dem da grumme meget.« »Jeg tror, du er gal«, svarede Stine, »dem har jeg under Laas og Lukke i min Kiste, de bliver nok liggende.« Ligeledes forundrede det os meget om Morgenens at se flere Soldater iførte Damelinned, vi talte om, at saaledes maatte det være Skik at sy Linned hos dem; de kastede nemlig Vaabenfrakken, medens de holdt Renselse, og dette skete lige saa ugenert inde hos os som ethvert andet Sted; fine Former kendte man ikke, ialtfald var der slaaet en Streg over; men da vi saa, vort Linned var borte, kunde vi forstaa det Hele, med Ørenringene ogsaa. —

Nu var de borte og i et Par Dage var vi fri, men der var nok at tage Vare paa. Kreaturerne fik vi givet lidt Foder, som vi bedst kunde, til Føde for os selv anvendte vi den Mælk, som vi malkede. Efter 1½ Dags Forløb kom en stor Dreng tilbage, som vi

havde i vor Tjeneste; han var taget tilligemed en Hest for at køre noget Kløverhø bort. Dette lod sig udføre paa den Maade, at Hesten blev spændt for den ene Side af Vognstangen og Drengen kommanderet til at gaa ved den anden Side. Tredje Dags Aften blev Mændene herfra Byen frigivne for Skansearbejde og derimellem var vor Husbond; hans Nationalfølelse tillod ham aldrig senere godt at kunne udholde Synet af Fjenden, han kunde ikke glemme at have været taget til at opkaste Skanse for Landets egne Sønner, og der var flere, som delte samme Tanke. Næste Dag var en Søndag, og just som vi glædede os til at kunne feriere, blev der meldt om ny Indkvartering. Da det næsten ikke var til at udholde saadan at sidde i Skorstenskrogen flere Nætter efter hinanden, naar man havde haft en streng Dag med Arbejde, samtalede vi om, at naar nu Indkvarteringen kom, vilde vi sige, at Sovekammeret var vort eget Værelse. Nu kom der mere Ro i Forholdene; de lagde sig mere spredte; vi skulde kun have 2 Officerer og 70 Mand, desuden var der oplæst en Proklamation for os — som vi maatte høre staaende —; skønt den lød i en meget sejerstolt Tone, saa lovede den os dog Tryghed og Sikkerhed, saafremt vi modtog Tropperne med Velvillie, saa vi tænkte, det maatte kunne lade sig gøre. Jeg fik overdraget det Hverv at skulle sige samme, da Soldaterne ankom, og det Spørgsmaal lød (som vi hørte utallige Gange): »Hvor er Husfruen?« Efter at have præsenteret mig, maatte jeg jo frem. Lokalerne skulde tages i Øjesyn, før jeg modtog de behørigte Ordre. Vi havde her i Huset en meget stor Sal med et Gæstekammer ved Siden af, men den var skilt fra den anden Lejlighed ved en lang Gang; den blev overgivet til Soldaterne og Gæsteværelset til

Underofficererne; de, der ikke var Plads til, maatte søge en lille Stue ved Siden af Køkkenet. Saa var der foruden Sovekammeret tvende Værelser ved Siden af hinanden; i det ene havde vi opstillet en Seng og i det hele taget saa godt det lod sig gøre under disse Forhold indrettet til Soveværelse, men det var en Dobbelt seng, og Officererne vilde ikke gerne sove sammen; da de nu saa Sengen, spurgte de om en Seng mere og forsøgte at trænge ind i det Værelse, som skulde fredes; jeg stillede mig ganske rolig i Døren og sagde blot, at det var vort Værelse, og at vi ikke havde flere Senge. Det gik ganske godt; de gjorde slet ingen Indvendinger — vi indstallerede os nu alle i dette Værelse; Pigerne sov paa Gulvet, Drengen gik om Natten paa Høloftet.

I fire Uger var vi ikke af Klæderne men sov, som vi stod og gik — den ene Indkvartering afløste nu den anden, og der var ikke noget i Vejen med denne Ordning indtil en skønne Dag, der atter skulde være Omflytning. Da vilde Officererne ikke sove sammen. Vi var atter tilsagt, at vi skulde have to. Den ene var en stolt bydende Herre — for Resten kun en Underløjtnant — men smaa Hunde bjæffer mest —, da han saa, at der kun var én Seng, spurgte han mig, om jeg troede, de var gifte, for det var ikke Tilfældet. Han gjorde saa Fordring paa vort Værelse, hvortil jeg ikke havde andet at svare end: »Vær saa god, men De maa vide, jeg klager« — han tilkastede mig et vredt Blik, men gik ud deraf, og henad Aften flyttede han ind i Nabogaarden. Samtidig med ham forsvandt min Ordbog, som ikke var til at undvære. Jeg havde den stadig hos mig, dog hændte det ofte, at Officererne bad om at maatte laane den og Oberstløjtnanten havde netop sendt sin Tjener for at hente

den. Da den næsten aldrig var til at undvære, savnede jeg den straks næste Dags Morgen; jeg forhørte hos Tjeneren, og han sagde, at Underløjtnanten havde haft den, men nu kunde han ikke finde den; jeg besluttede saa at gaa til ham. Jeg vilde ikke sende andre, og det kunde jo heller ikke nytte. Jeg kom ind i Nabogaarden, men han var ikke tilstede, og jeg gik ind i hans Værelse og efter at have set mig om fandt jeg min Ordbog, som jeg tog og gik med. Man mente der i Gaarden, at det ikke gik an at tage den, men jeg hørte aldrig senere et Ord derom, ej heller saa jeg ham oftere. Det førte det Gode med sig, at vi aldrig senere fik mere end en Officer ad Gangen. Jægerne blev nu afløste af Infanteri-Ungarer — vi gav dem Navnet »de spidsbenede« begrundet paa Benklædernes Snit; de sluttede ganske stramt nedom Foden, og saa havde de Snøresko udenpaa. De var meget tyvagtige og tog alt, hvad Jægerne havde levnet, og som de kunde faa fat paa og vilde saa stadig sælge de tagne Genstande, og lykkedes det dem saa at afhænde noget, kunde vedkommende, som var Køber, i Reglen være sikker paa, at det blev taget paany; saaledes gik det engang her med 3 Flasker; en Soldat plagede den ene Pige for at købe dem, og da hun ofte stod og ikke havde saa meget, hun kunde tage lidt Vand i — alt vort Husgeraad var jo borte — syntes hun, at der var god Brug for dem, og der forlangtes desuden kun en Bagatel derfor — den anden Pige og jeg sagde til hende: »Pas nu paa, for inden Aften har du dem ikke mere,« og et Øjeblik efter, da hun vilde benytte en af dem, var de borte. Samme Fyr havde vistnok taget dem igen; det blev baade første og sidste Gang, hun købte af de tagne Sager, og vi lo ofte af hendes Svar, naar Soldaterne kom

og falbød: »Nej, I kan tro Nej — I stjæler det jo igen.« Det morede os ofte at se Ungarerne holde Maaltid, det passede dem ligegodt, enten de fik et Stykke Brød afskaaren eller de fik fat i et helt Brød, som de spiste af; Smør smurte de ikke paa Brødet, men de tog en Klat i Haanden og spiste til Brødet — dette gælder kun den menige Soldat.

Det ene Sæt fjendtlige Tropper afløste nu det andet, og det gik nogenlunde taaleligt indtil vi fik Hestfolk i Kvarter, thi nu indtraf det, hvorfor vi hele Tiden havde gruet; hidtil havde dog Kornet haft Fred, baade det tærskede og det som sad i Straaet; men nu gik det løs paa dette. I 14 Dage havde vi her 1 Officer, 35 Husarer, 50 Heste, deres hele Magasin; det var ikke let at skaffe Plads til den Mængde Heste, og de bandt dem derfor inde i Loen og det saaledes, at de kunde æde og nedtrampe Sæden efter Behag. Husarerne var meget ubehagelige overfor os, det var næsten ikke til at holde ud; der var ikke et eneste Menneske i Byen, som ikke dybt følte det haarde Tryk; intetsteds blev Beboerne behandlet med saa megen Haardhed, og Aarsagen var til Dels følgende: I denne Tid stod vore Dragoner ikke langt herfra og havde ofte Sammenstød med de her indkvarterede Husarer, hvoraf nogle blev taget til Fange; naar vore indkvarterede Fjender vendte tilbage fra en saadan Tur, var de ikke til at komme ud af det med; de beskyldte os for at staa i Forbindelse med vore Tropper, sagde at man i Vejle vilde forgive dem og meget mere af den Slags, og de tog til Fange alle civile Folk, som de mødte paa deres Vej. Vi har her paa Gaarden en lille Mælkestue, den lod de indrette til Arresthus, satte Jernlænker for Vinduerne og blændede dem med Brædder og førte saa hertil de optagne fra Vejene, som de sagde var Spioner, og som

saa sad her nogle Dage, hvorpaa de blev ført videre efter Vejle. Her sad paa engang tre ældre Mænd og en ung Karl; deres Paaklædning var meget mangelfuld, da de var tagne, som de stod og gik ved deres landlige Arbejde. Den Ernæring, Arrestanterne fik, var meget tarvelig; vi kunde ikke bedre deres Kaar synderligt, da vi ikke havde noget selv, men derimod tillod de nok, at jeg talte med dem, naar det skete i Overværelse af en Vagt og en Tolk, som de førte med sig — denne sidste, en meget ufordragelig Person; men ved at henvende sig til ham, kunde der nok gaas Snigveje, og man var nødt dertil. Den 10. April var Husarerne ude paa en længere Tur efter Horsens, kom hjem igen hen ad Aften medbringende flere Vogne fulde af Levnedsmidler; samme Dags Aften afbrændte de en Gaard i Byen; de vilde have Lys overalt, og da der ikke kunde skaffes saa mange Lygter, som de forlangte, anbragte de Lys paa Bjælkerne i Udhusene, og de faldt ned og antændte Halmen; flere af Husarernes Heste samt hele deres Oppakning indebrændte, hvorpaa de beskyidte Ejeren af Gaarden for at have paasat Ilden, fordrede Erstatning for det brændte, som tilhørte dem, og førte ogsaa ham hertil som Arrestant. Han var en ældre Mand og blev syg af denne Behandling, hvorfor han maatte indlægges paa Vejle Sygehus og først efter nogen Tids Forløb og efter mange Forhør blev han frigiven.

Strengere Herrer regerer kun kort, og de 14 Dage fik Ende. Det var lige efter Dybbøls Fald, og der kom flere Tropper hertil; af dem fik vi saa 1 Officer og 20 Mand Infanteri; de behandlede os meget venligt; vi kunde gaa og færdes imellem dem uden at blive forulempet i nogen Maade, og dem beholdt vi lige til Vaabenhvilen traadte i Kraft den 14. Maj. Under Vaabenhvilen havde vi ingen stadig Indkvartering, kun

en Dags Tid af og til; men da vi naaede til den 1. September fik vi atter bøhmiske Dragoner — da de nu beredte sig til Vinterkvarter, fik vi ikke saa mange; der kunde ikke skaffes tilbørlig Plads til flere. Soldaterne skulde nu i Seng og Hestene have et lunt Opholdssted, der blev saa kun Plads til 6, og i Oktober blev endog dette Antal formindsket til 2 Husarer.

Saa fulgte Gennemrejsen ud af Landet; medens denne stod paa i 8 Dage, var vi meget bebyrdede, og det var meget strenge Dage med Arbejde; Tropperne kom trætte og hungrige i Kvarter lidt over Middag og forlod os næste Dags Morgen, Dagene var blevne korte, og vi skulde saa i de faa Timer have alt parat til næste Holds Ankomst, men naar vi anstillede en Sammenligning imellem den Behandling vi nu fik og den, vi havde faaet ved deres Ankomst, da var den saare forskellig; nu var der slet intet i Vejen, nu var den stadige Tale om Venskab.

Stor var den Glæde, vi følte den Morgen, de sidste fjendtlige Tropper forlod os, og næppe havde de sat sig i Bevægelse, før vi satte Dannebrog paa Stang, nu havde vi over $\frac{3}{4}$ Aar været nødt til at se den tyske Fane, det var ret ligesom vort Flag længtes efter paany at udfolde sig; Vinden tog saa kraftig fat, at den Lyd, som derved frembragtes, fik Soldaterne til at kaste Øjnene derhen imod; det var den Lykke paa Rejsen, de fik med fra Hover. Flere Gange i Dagens Løb maatte vi ud af det ruinerede Hus, og søge saa godt vi kunde at glemme Savnet af vore røvede Ejen- dele; vi stillede os hen til Flagstangen, og saa i Flagets Viften et Tegn paa, at lysere og bedre Tider atter vilde oprinde over vort elskede Fædreland.

SMAASTYKKER.

En Søren Kanne-Daad for 100 Aar siden.

DET ER næsten hver Sommer, man særlig i »Tørvetiden« støder paa en Meddelelse i Bladene om, at der i en eller anden Mose er funden en »Oldtidsbaad«, en udhulet Træstamme.

Undertiden bliver en Arkæolog tilkaldt. Han graver Baaden ud, den gaar til Museet og bliver præpareret, og Arkæologerne søger Fred for nærgaaende Spørgsmaal ved at sige Ja og Amen til Avisernes Syn paa Tingen; men Sagen er, at det nødvendige Bevis for, at nogen af de fremdragne Baade virkelig stammer fra Oldtiden, endnu ikke er fundet, og det findes først, naar der i en saadan findes Oldtidsvaaben eller Oldtidsredskaber af umiskendelig Art.

Det eneste, der kan tale for, at en saadan Baad stammer ned fra den graa Oldtid, er, naar Fundet fremdrages dybt nede i en fast Mose; men det er ikke Bevis nok.

At man allerede i Stenalderen har kunnet sejle, endog over bredt Vand, ses af, at denne Periodes Folk har fæstet Bo endog paa fjærntliggende Øer.

Der findes ogsaa i Moserne en Art Dobbeltaarer, lignende de grønlandske Kajakker. Disse Dobbeltaarer er sikkert gamle af Oprindelse; men hvor gamle?

Som sagt, hverken Baadene eller Aarerne er bestemt

tidsfæstede. Dobbeltaarer er forlængst gaaet af Brug her i Landet, hvorimod Baade, lavet af en udhulet Træstamme, har været brugt til Færdsel paa nogenlunde smult Vand i det mindste til et Stykke ned i forrige Aarhundrede, hvad nedennævnte sandfærdige Beretning viser.

Fra Vejle Fjord gaar der, som bekendt, et lille smalt Vand, den saakaldte Rands Fjord, i sydvestlig Retning ind mellem Gaardslev og Vejlbysogne. Beboerne bruger eller brugte Fredericia som Købstad, og saa langt hen som ind i forrige Aarhundrede brugte Beboerne i Gaardslev Sogn netop udhulede Egestammer, som de kaldte Kanner, til Fart paa og over Fjorden, baade naar de skar Rør ved Bredderne, fiskede paa Fjorden eller agtede sig til Fredericia osv.

Den 16. Marts 1818 var der Marked i Fredericia, og en Del Beboere fra Nordsiden var i deres Kanner staget over Rands Fjord for derfra til Fods at begive sig til Byen.

Hen paa Eftermiddagen fulgtes 7 Mand og en ung Pige ad fra Fredericia ned til »Lidestranden«, hvor de fordelte sig i tre Kanner for at stage tilbage over Fjorden.

Vejret var stormfuldt, og da den ene Kanne, der bar to Mand, var kommen midtfjords, kæntrede den og sank til Bunds, og de to skibbrudne stod i Vand til Halsen. De raabte om Hjælp, og den nærmeste Kanne, der havde fire Mand ombord, nærmede sig og tog de andre op; men derved blev denne Kanne overlæst og sank, saa nu stod der 6 Mand midtfjords og uden Mulighed for ved egen Hjælp at kunne naa Land. Bølgerne slog dem over Hovedet, og de maatte støtte sig til hinanden, men alt Haab om at blive reddet var lig Nul.

Nogen Tid efter kom »Selvejergaardmand« *Jens Hansen* fra Rands, der stagede den tredie Kanne og havde den omtalte unge Pige som Passenger, hen til det Sted, hvor de seks ulykkelige befandt sig, og da han hørte deres Skrigen og Jamren og opdagede, at der var Menneskeliv i Fare, besluttede han at gøre alt for at redde dem, skønt det var forbunden med stor Anstrængelse og Fare, især da hans Kanne var saa lille, at den endog i stille Vejr vanskeligt kunde bære mere end to Personer.

Jens Hansen stagede først til Land med Pigen, hvorpaa han atter arbejdede sig ud til de seks skibbrudne; men da hans Kanne jo var alt for lille til at rumme dem alle, og da han tillige kunde befrygte, at de seks desuagtet vilde søge at komme om Bord paa samme Tid, raabte han dem an og sagde, at hvis de vilde forholde sig rolige, skulde han, saa sandt det stod i hans Magt, søge at redde dem en efter en; men i modsat Fald vilde det være ham umuligt.

Han tog nu, trods Stormen og Mørket fat paa Redningsarbejdet og fik dem alle reddede i mere eller mindre afkræftet og bevidstløs Tilstand, ja, den sidst reddede var saa forkommen af Kulde, tilmed da det ogsaa sneede, at der kun sporedes svage Tegn til Liv hos ham.

Ved Hjælp af de Folk, der imidlertid fra Rands By var kommen ned til Fjorden, blev de reddede ført til deres Hjem, saasnart de var komne i Land, og ved omhyggelig Pleje genvandt de snart deres Helbred.

Ejeren af Nebbegaard, Proprietær Secher, indberettede det forefaldne til Amtet. Forhør over de reddede blev afholdt. Beretning blev indsendt til det kongelige Cancelli, der indstillede *Jens Hansen* til kongelig Belønning. Denne blev tilstaaet og udbetalt med 16 Rigsdaler Sølv for hver af de reddede.

Endvidere blev Jens Hansen benaadet med Medaillen for ædel Daad i Sølv og med Tilladelse til at bære samme paa Brystet i det samme Slags Baand, hvori Hædersmedaillen for de, som havde udmærket sig i Søsletet den 18. April 1801, blev baaren.

Belønningen, 96 Rigsdaler i Sølv, var jo til en hel lille Landejendom paa den Tid, der laa saa nær efter Statsbankerotten.

Niels Sørensen,¹⁾

Lem pr. Skive.

Noget mere

om

C. A. Thyregod og hans fædrene Slægt.

FORFATTEREN Evald Tang Kristensen har i Vejle Amts Årbøger 1918 og 1919 skrevet et Par Artikler om Christen Andersen Thyregod og hans Slægt. Disse Artikler er både interessante og efter mit Skjøn også rigtige, og når jeg her vil skrive noget om samme Emne, da er det væsentlig for at udfylde disse Artikler, da jeg har havt flere Kilder at hente Oplysninger af end dem Hr. Tang Kristensen har havt. Når Tang Kristensen anfører, at Thyregods Bedstefader, Niels Pedersen, var født i Gården Neder Høgsbjerg i Ulfborg Sogn, og under Navnet Niels Høvsbjerg (således står der i Kirkebogen) blev gift med Anders Løslunds Datter og bosat i Gården Katborg i samme Sogn, da er dette rigtigt nok. Neder Høgsbjerg, hvis officielle Navn forøvrigt er Lille Vestergård, er nærmeste Nabo til min Fødegård, Vestergård,

¹⁾ Denne fortjente Mand, som Jeppe Aakjær har skildret i »Skivebogen« for 1919, Side 114 ff., er afgaaet ved Døden 10. August 1919. Ovenstaaende lille Bidrag, der vidner om hans omfattende Interesse, kom for sent til 2. Halvbind 1919.

og jeg husker, at jeg som Dreng omkring ved 1870 engang spurgte en af de gamle i Høgsbjerg, hvorfra de havde dette Høwsbjerg-Navn. Ja, det havde de fra gamle Chr. Høwsbjerg, der var kommen fra Gården Høwsbjerg i Edom (Idom) Sogn ved Holstebro. Jeg antog dengang, at denne gamle Chr. Høwsbjerg var den Christen Pedersen, der var Broder til Niels Pedersen i Katborg, og det var vistnok også deres Mening i Høgsbjerg. Men jeg ser nu, ved at undersøge Ulfborg Sogns gamle Kirkebog, at der må gås et Par Slægtled længere tilbage for at finde den rigtige gamle Chr. Høwsbjerg. I Ulfborg Sogns gamle Kirkebog står der, at Chr. Heusbjerg 6. S. e. Påske har fået en Datter Mette døbt. Her var vi sikkert den gamle Chr. Høwsbjerg, der var kommen fra Høwsbjerg i Idom. I 1749 d. $\frac{6}{7}$ har vi dernæst det Barselgilde, som Tøng Kristensen omtaler, hvor Peder Smed i Neder Høwsbjerg hans Dreng blev døbt, den senere Niels Pedersen, Katborg. Neder Høwsbjerg var nemlig et Smedebol, og det var først i 1805—6 at den daværende Ejer, Christen Pedersen, købte så meget Jord fra Vestergaard, der da blev udstykket, at det blev en lille Gård. Jeg husker fra min Drengetid, at man pløjede Smedesinner op, der hvor Smedien havde stået. Gamle Chr. Heusbjerg og Peder Smed har sikkert nok været Byens Smede, nemlig for Sønderkjær By. Peder Smed var gift med Chr. Heusbjergs Datter, Maren Christensdatter Heusbjerg, der døde 1796 80 År gl. Hun var 9 År ældre end sin Mand Peder Smed eller som han kaldes i Kirkebogen, da han døde 1785, 60 År gl., Peder Nielsen Høwsbjerg: Han var sikkert nok en Søn af Niels Sønderbæk, fra en af Sønderbækgårdene i Idom, da både denne og hans Kone er med til Peder Smeds første Barns Døb. Den

Jens Christensen Høwsbjerg, som var med til det omtalte Barselgilde hos Peder Smed, er nok gamle Chr. Heusbjergs Søn, og han boede allerede 1745 i Over Høwsbjerg. Hans synes for bestandig at have knyttet Navnet Høwsbjerg til denne Gård, så at Gårdens oprindelige Navn, Hedegård, er gået fuldstændig i Glemme, så at den endog på Kortene fra Udskiftningstiden kaldes for Huushbjerg. I Ulfborgs Sogns Markbog fra 1683 står der: Hedegård er en Halvgård, som er delt i to Bol, og det kan efter Sammenhængen ikke være andre end den senere Gård, Over Høgsbjerg og det ved Siden af liggende Bolsted Pindborg. Peder Jepsen Knygsand fik Gården O. Høgsbjerg og Jens Høwsbjergs Datter, Maren Jensdatter, og da hun døde, blev han gift med Peder Smeds Datter af Neder Høgsbjerg, Anna Pedersdatter. Deres Datter blev igen gift med Villum Jensen Woje (Vodde), men Navnet Høgsbjerg blev de stadig ved at føre, og det blev omsider optaget som fast Familienavn.

Hvorvidt Peder Smeds anden Søn Christen Pedersen, der fik Neder Høgsbjerg efter Peder Smed, også har drevet Smederiet, vides ikke bestemt, men vistnok ikke efter at han havde købt så meget Jord, at han havde fået Smedebolet udvidet til et Gårdbrug. I hans Tid var det, at Bønderne her i Sognet købte deres Ejendomme, som de før havde i Fæste, til Selveje. Han var to Gange gift, første Gang med Maren Jepsdatter Holm, og anden Gang med Maren Christensdatter Stjerneborg af Trans (Ma Stjarborg, som hun kaldtes). Peder Smeds Søn, Niels Høwsbjerg, førte ikke Høwsbjergnavnet med sig til Katborg. Han kaldes altid for Niels Pedersen Katborg. Han må have fæstet Gården af Christen Lunde Friedenreich til Sønder og Nørre Vosborg og mange flere Godser. Den

forrige Familie i Katborg synes kort i Forvejen at være uddød temmelig pludselig, ifølge Kirkebogen, formodentlig af en eller anden Slags smitsom Sygdom. Senere må Niels Pedersen have købt Gården til Selveje, da Christen Linde Friedenreich døde 1786, og alle hans Godser blev solgt ved Auktion og udstykkede. Det var en mager Gård, Niels Pedersen fik i Katborg i Løslund By, der på alle Sider er omgivet af vidtstrakte Heder og Sandflugtsstrækninger. Efter Sagnet skal Løslund By i Middelalderen have været en lille Kjøbstad, en Pottemandsbby, men den fik sit Knæk i den sorte Pests Dage. I 1664 var der dog endnu 12 små Gårde i Byen, men Flyvesandet stormede frem mod Byen både fra Nordvest, Sydvest og Syd og ødelagde dens Marker. Allerede længe før Niels Pedersens Tid var Gården Katborg flyttet for Sandflugten. I 1683 blev Byens Hartkorn nedsat til det halve, men der var da allerede mange af Gårdene øde. I Niels Pedersens Tid var der kun to Gårde tilbage i Byen, nemlig Løslundgård med ca. 12 Td. Hartkorn og Katborg med 2—3 Td. Hartkorn. Af Niels Pedersens tre Sønner fik den yngste Jens Nielsen Katborg Gården, og hans Dattersøn Jens Katborg, der er opfødt i og i mange År har ejet Katborg, har fortalt mig en Del om sin Slægt. Efter hans Fortælling har Anders Katborg været Biskolelærer eller Omgangsskolelærer, vistnok også i Ulfborg Sogn, og han mener, at han er kommen ud til Thyregod Sogn som Biskolelærer. Men han mener, at han desuden var Tømrer eller Snedker. Jeg har forresten for en Del År siden set Anders Katborgs Navn på nogle gamle Skjoder fra 1805 og 6, da Vestergård blev udstykket. Han havde skrevet sit Navn, Anders Katborg, som Vitterligheds Vidne, med en smuk og øvet Håndskrift, der

stak mærkelig af mod de andre Underskrifters Krage-tær. Da han, efter Tang Kristensen, skal være bleven gift i Thyregod Sogn i 1803, er det mærkelig, at han kan være her i 1805 eller 6. Han må da enten have været Vinterlærer i Ulfborg Sogn eller blot have været her på Besøg. Hans Broder, Peder Nielsen Katborg, var også Biskolelærer, ude i Idom og andre Sogne østpå. Desuden var han vistnok Murer om Sommeren. Han blev gift med en Pige Anne Marie, fra Idom Sogn. De byggede sig et Hus på den til Gården Katborg hørende Lod i Stenummose, det vil sige de gravede sig inde i en Bakke, og i denne Bakkestue boede de i den yderste Fattigdom, saa de måtte have en stor Del af Føden fra Katborg, ja, så fattigt var det, fortæller Jens Katborg, at de ikke kunde evne at hente Jordemoder, når Konen skulde gjøre Barsel, men hjalp sig med Peder Katborgs gamle Moder fra Katborg. Peder Katborg døde tidlig og hans Enke flyttede ned til Ulfborg Kirkeby, men endnu ser man det Hul i Bakken i Stenummose, hvor Peder Katborgs Bakkestue har stået. Man kan af de to Brødres Skjæbne se, at det ikke har været nogen fed Forretning at være Biskolelærer dengang, hvad det forresten heller ikke har været siden. Efter Jens Katborgs Udsagn har C. A. Thyregod aldrig været i Katborg, skjønt det vides, at han enkelte Gange har været her ude på Vestkysten og er kommen igennem Ulfborg Sogn, thi da besøgte han altid sin Fætter Peder Katborgs Søn, Niels Pedersen Katborg, der boede i et lille Hus ved Landevejen ved Ulfkjær Kro og drev lidt Småhandel. Engang i Begyndelsen af Halvfjerdserne var Thyregod vandret fra Ans gennem Heden over Brejning og Nørre Omme til Råsted Sogn for at besøge sin gamle Ven og Seminariekammerat Skolelærer Lind. Lind var imid-

lertid død Dagen i Forvejen af Blodforgiftning. Thyregod skrev da et smukt Mindedigt om sin gamle Ven, hvilket nogle Dage efter stod at læse i »Ringkjøbing Amts Avis«. At disse Fodture for Thyregod også har været Studierejser for at samle Stof til ny Fortællinger, er der vist ingen Tvivl om. Man kan bl. a. se af Fortællingen »Gule Fanden«, at han har været nøje stedkjendt i Nørre Omme og deromkring, og at han temmelig sikkert af Selvsyn har kjendt både Moserne og det vilde Bakkeparti, Omme Bjerger, mellem Brejning og Nørre Omme. Hvis Thyregod var upraktisk, så var hans Fætter den omtalte Niels Pedersen Katborg det i endnu højere Grad. Han var yderst nøjsom, men samlede på al Slags Ragelse, som han købte på Auktioner bl. a. skal han have haft en Del håndskrevne Ting, mest Visebøger. Thyregod har dog vist næppe fået noget af ham, når han besøgte ham, da han efter Tang Kristensens Mening ikke interesserede sig for Folkeminder. Ved Niels Katborgs Død for mange År siden gik vistnok også det hele hvad han havde af den Slags til Grunde.

Kr. Lassen Vestergaard,
Ulfborg.

En »Heks« og en »klog Mand«.

MIN BEDSTEFADER, Gmd. Jens Zakariassen af St. Velling, født paa Vinding Ladegaard d. ¹⁹/₁₀ 1795, gift mæd Johanne Pedersdatter af St. Velling 1832, død som Aftægtsmand der 1867, led en Gang omkring 1845—50 af en smertefuld Mavesygdom. Man prøvede flere Raad, men intet af dem hjalp. Tilsidst

søgte man Raad hos en klog Mand, Gaardmand Niels Dons, der boede paa en nu nedlagt Gaard i Klattrup. Niels Dons erklærede, at det var et ondsindet Meneske, der havde været paa Spil, og man fattede Mistanke til et Kvindfolk Ane Vindings, der boede i et Hus tæt ved Jens Zakariassens Gaard. Man troede nemlig, at hun kunde hekse. Niels Dons raadede til, at man skulde kaste en Lime (Fejekost) foran Indgangsdøren, naar hun kom paa »Besøg« i Gaarden; thi hvis det var hende, kunde hun i saa Fald ikke komme ind i Huset, før den var taget bort. — Da derfor Ane Vindings en Dag kort efter kom i Gaarden, listede man sig til at lægge Fejekosten udenfor Indgangsdøren, og det kan nok være, hun tog paa Vej og bad om at faa Kosten taget bort, saa hun kunde komme ind. Nu var man paa det rene med, at det havde været hende, der havde paaført Manden Sygdommen. Han kunde ikke være til for Pine og Værk i sin Mave fra Solen gik ned, til den stod op. Manden vidste dog ikke af, at han havde fornærmet hende paa nogen Maade, men Niels Dons havde ogsaa sagt, at det vistnok var en anden af Gaardens Folk, der havde gjort dette, men Heksen havde ikke kunnet hævne sig paa ham. Og ganske rigtig, en Dag, da Jens Zakariassens Stedsøn Jens Møller kørte til Børkop Mølle med Korn, havde Ane Vindings forlangt at faa en Pose med, og han havde nægtet at tage den med til Møllen. — Den kloge Mand i Klattrup vidste ogsaa at give Raad mod Sygdommen. Man skulde skaffe Ting, der skulde hænges i en lille Pose om den Syges Hals. De tre Ting var Paradiskærner, Dyvelsdræk og rindende Vand. Vandet skulde han drikke, kun Paradiskærnerne og Dyvelsdrækken skulde i Posen. — En af Jens Zakariassens Steddøtre, Ane Kathrine,

fik det Hværv at hente Vandet. Det skulde hentes stiltiende, og hun hentede det i et Kildevæld tæt ved Moderens Fødegaard i Damkær, og hendes Moders Halvbroder, Gaardmand Peder Lomholt, var netop i Nærheden af Kilden, da hun hentede Vandet i en lille Flaske. Han tiltalte flere Gange Pigen uden at faa Svar, og han kunde ikke forstaa, hvad der gik af hende. Han fik siden Sammenhængen at vide. — Jens Zakariassen kom sig lidt efter lidt af Sygdommen.

J. J. Ravn.

Fra et Bryllup i Kolding 1722.

I Kolding Raadstuearkiv findes følgende gamle haandskrevne Bryllupsvise:

Da
 Brudgommen
 høyfornemme Kiøb- og Handelsmand
 Signeur
 Peter Lauritsen Barsballe
 og
 Bruden,
 Mademoiselle
 Maren Michelsdatter
 ved et kiærligt Ægteskab den 20. August Anno 1722
 udi mange honette Venners Ofverværelse
 her i Kolding blev forenet og sammenføyet,
 blev dette Ringe indleveret
 af Brudeparrets
 hulde Broder.

Og saa følger der et snurrt Rimeri, hvoraf vi gengiver:

Det er mig kiært, en Handelsmand,
som med saa stor Besværing
i sin urolig Kiøbmandsstand
maa passe paa sin Næring,
kan have Lykkens milde Gunst
som ellers mange fejler,
thi intet gør han da omsonst,
og naar engang han bejler,
da han og rigtig træffer den,
som er en yndig Pige,
for kostbar til en Pebersvend,
men ret en Kiøbmands Lige.

Hr. Brudgom, Aarsag, hvi min Pen
har dette villet skrive,
er, at jeg dig, min hulde Ven,
tilkiende vilde give,
hvor kiært det mig af Hiertet er,
at du, som hafver døyet
saa meget baade her og der,
ja ofte Hafvet pløyet,
har stedze været lychelig,
holdt din Credit vedlige,
og nu i Dag, du gifter dig,
da kan jeg ogsaa sige,
at du har vandret Lychens Vey
og som en Kiøbmand funden,
den Krantz, som nogle mente Ney,
du ikke hafde vunden,
jeg meen din Hiertens kiære Brud,
som sidder ved din Side,
som Lychen og den gode Gud
dig søgte op i Tide.

— — — — —
— — — — —

ney, jeg til Slutning ønske vil:
Gud blive vil tilstede
hos Barsbals Huus som hidindtil
med Lyche, Fred og Glæde.

De manglende Linier ovenfor stemmer ikke med Nutidens Sømmelighedsbegreber og er derfor udeladt her.

P. Eliassen.

En Rettelse.

TILLAD MIG i Anledning af Hr. Brøndgraver Elstrøms Artikel i »Vejle Amts Aarbøger«s andet Halvbind at gøre opmærksom paa, at Navnet Hov er forkert; det skal være Hauch. (Af samme Slægt som Digteren Carsten Hauch).

Den Søn, der er omtalt som Lærer paa Asmildkloster, er Landstingsmand, Forstander Hauch, Asmildkloster (gift med en Datter af Højskoleforstander Rosendal, Lyngby). Og den anden Søn er Seminarie-lærer paa Jonstrup (gift med en Datter af Pastor P. E. Benzou, Galten).

Forøvrigt er Slægtens Stamtavle udarbejdet, og nærmere Oplysninger vil sikkert, hvis det interesserer, kunne faas hos Landstingsmanden.

N. P. Johansen, Lærer,
Haastrup Skole ved Fredericia.

Vejle Amts historiske Samfund.

Regnskab for 1919.

INDTÆGT:	Kr.	Øre	UDGIFT:	Kr.	Øre
Saldo overført fra forrige Aar	1828	36	Udgivelse af Aarbogen:		
Medlemsbidrag, 1122 Medlemmer	2244	00	a) Første Halvbind	1585.75	
Do. en Gang for alle	—	00	b) Andet do.	1132.90	
Salg af ældre Aargange til Medlemmer	65	25	Foredrag	2718	65
Subskribenter, 44	44	00	Ekskursioner	24	32
Salg af ældre Aargange til Subskribenter	28	00	Anskaffelse og Vedligeholdelse af Inventar	70	05
Salg til Ikke-Medlemmer	18	90	Bestyrelsens Rejser og Portoudlæg	—	—
Aarsbidrag fra Staten	200.00		Udsendelse af Aarbogen	202	20
— - Vejle Amtsraad	50.00		Kontorholdsudgifter	273	65
— - — Kommune	50.00		Andre og uforudsete Udgifter	181	23
— - Fredericia —	50.00		Restancer	53	72
— - Kolding —	50.00		Saldo Beholdning	112	00
Tilskud fra Banker og Sparekasser	400	00		1243	69
Entré ved Foredrag	165	00			
Renter af Kassebeholdning	8	00			
Andre og uforudsete Indtægter	6	00			
Kr.....	4879	51	Kr.....	4879	51

Kapitalformuen:

	Kr.	Øre		Kr.	Øre
Saldo, Beholdning overført fra forrige Aar	1199	67	Beholdning overført til næste Aar	1247	99
Renter	48	32			
Kr.....	1247	99	Kr.....	1247	99

Kolding, den 13. Februar 1920.

I. O. Brandorff.

Regnskabet er under 5. Juni revideret og godkendt af Revisionen, D'hr. Gaardejer Anders Jessen, Almind og Købmand A. D. Christensen, Kolding.

JYDSK JÆRN

NOGLE SMELTEPLADSER

AF

RASMUS MORTENSEN

I den hjemlige Behandling af Oldtidens og Middelalderens Historie er der et Spørgsmaal, vore Forskere aldrig rigtig har faaet undersøgt end sige gjort blot nogenlunde Rede for, nemlig det om Jærnet. Man har i det væsentligste ladet sig nøje med at tage til Efterretning, at Jærnet altsaa paa en eller anden skjult Maade er kommet herind og straks sat mærkeligt Skel i Tiden; vi fæster Opmærksomheden ved Stoffets iøjnefaldende Egenskaber og ydre Form, vi ser dets mægtige Virkning i opfindsomme Menneskers Hænder, men hvad der ligger bagved: Jærnets Tilblivelse, Natur og Udformning, Processen fra den raa Malm til det brugbare, føjelige Materiale under Smedens Hammer, kort sagt Jærnets tidlige Historie, dets geografiske Forekomst og Vandringer — hele denne grundlæggende Side har man endnu ikke videre Kendskab til.

Dette Forhold er i Grunden ret uforstaaeligt. Danmarks Jord kan den Dag i Dag afgive temmelig rundeligt Bidrag til Oplysning om gammel Jærnfremstilling indenfor vore Grænser. Vi ejer synlige Minder i Smeltepladser, Slaggedynger o. l., og vi møder gennem ældre Dokumenters Udsagn talrige gode Vidnesbyrd vedrørende det samme: at der engang er udvundet Jærn

flere Steder i Landet, særlig paa den jydsk Halvø. Vi har altsaa ikke været uden Opfordring til at faa en interessant Sag klarlagt. — Det er Myremalmen i Kær og side Engdrag, der her har fundet udstrakt Anvendelse.

I det følgende skal fremlægges de Iagttagelser, som nogle Fund i Lindeballe m. fl. Steder giver Lejlighed til. Men jeg maa jo paa Forhaand erkende, at mit Arbejde langt fra er udtømmende eller i nogen Maade fyldestgørende. Dertil savnes blandt andre Betingelser den fornødne Sagkundskab samt Midler til at udføre de mange Analyser over Materialet, som er nødvendige, naar der skal komme noget tilfredsstillende ud deraf. Folk, som er heldigere stillet i den Retning, vil naturligvis kunne faa talrige ny Enkeltheder frem samt opnaa langt mere værdifuld samlet Resultat. Men jeg ønsker at pege paa det vidnende Stof, som det er tilsyne i den aabne Mark — eller højst en god Plovfure nede — saa rette vedkommende kan faa Tingene til nøjere Behandling og fremtidig gøre Brug heraf. Jeg maa i den Forbindelse bemærke, det er mig bekendt, at cand. mag. N. Nielsen, Elers Koll., Kbh., er i Færd med at afslutte et videnskabeligt Arbejde om samme Emne, et Arbejde, man har Grund til at imødesee med allerstørste Forventning. Den Omstændighed, at Jærnuvindingens Historie er taget op til indgaaende Undersøgelse af nævnte Forsker gjorde et vidtløftigt Arbejde fra min Side overflødig, og jeg har kunnet indskrænke mig til denne mere lokale Redegørelse.

Først er en Oversigt nødvendig, over hvad der i Litteraturen er meddelt om Sagen før nu. Kilderne nævnes efter deres Alder.

De foran berørte Dokumenter, Skøder, Gældsfor skrivinger, Gavebreve, Landgildefortegnelser i Jordebøger,

Lensregnskaber o. l., er dels middelalderlige, dels fra nyere Tid. Der tales her i flere mere eller mindre dunkle Udtryk om Jærnudvinding og Ydelse in natura af Jærnkloder til Kronen eller dens Mænd. Det væsentligste af dette Kildemateriale er samlet i C. Nyerups Afhandling »Dansk Jærn«¹⁾ og skal ikke udformes videre. En særlig Betydning har Silkeborg Lens Jordebøger og Regnskaber i denne Sammenhæng²⁾. Man staar her overfor det mest glimrende Kildested til Oplysning om ret storstilet Jærnudsmeltning i Herrederne Vrads, Hids og Lysgaard samt Tvilum Birk. Ikke alene har Jordebøgerne indenfor Tidsrummet 1586—1661 en lang Række Landgildefortegnelser, som viser, at adskillige Bønder bl. a. ydede et vist Antal »cloder jerin« — Tallet var 1586 i alt 410 Kloder, ved Aar 1661 er det sunket betydeligt — men af Lensregnskaberne fremgaar tillige, at en ikke ringe Mængde Jærnkloder Tid efter anden borttransporteredes fra Silkeborg Len til andre Egne. »Forsendt til Kjøbenhavn og leveret til Kjøbmænd« er en Vending, der ofte gaar igen i Regnskabsopstillingerne.

Hvornaar Midtjyllands Jærnproduktion er ophørt skal ikke drøftes paa dette Sted. Allen og Nyrop mener, Slutningen ligger omkring 1600; den fortsatte Figurering i Jordebøgerne til 1661 skulde saa blot skyldes gammel Form for Vedtægtsaffattelse, idet Ydelsen i Virkeligheden var afløst med Penge. I hvert Tilfælde viser et Gennemsyn af Landgilden 1586—1661, at den store Tilgang af Bøndergods under Lenet i denne Periode ikke bringer Jærnydelsen nogen Forøgelse. De brændselgivende Skove var deres Armod nær; hvad Smelteovnene havde sparet, lagde Kr. IV's

¹⁾ Hist. Tidsskrift IV R. VI B. 125 ff. 1877—78; jfr. J. C. Schythe: Skanderborg Amt 1843, S. 745. — ²⁾ Rigsarkivet.

Krige øde, og Svenskekrigen endelig nedbrød det aller-
 sidste Bolværk mod Hedens ivrige Lyng. Ensomhed
 og Glemsel lagde sig bredt over Egnen. Tidligere travl
 og særegen Virksomhed gled ud af Menneskenes Be-
 vidsthed Landet over. De faa Tanker, man fik Raad
 til fra Dagens Dont, havde ingen lang Rækkevidde
 ud over Døgnets Kaar, bandt ikke Fortid og Nutid
 sammen til nogen Helhed. Det virkede som en fuld-
 kommen Overtaskelse, der dog ikke gjorde særlig dybt
 Indtryk eller affødte Bevægelse i den lærde Verden,
 da Jyllands Jærn igen kom paa Tale. Anledningen
 var Hedekolonisationen og Tiden 1750—60. Regerin-
 gens længe nærrede Opdykningsplaner skulde nu søges
 gennemførte for Alvor; en Kommission fik det Hverv
 ved Rejser til Alhedens og Randbølhedens østlige Strøg
 paa begge Sider af den midtjydske Længdevej at under-
 søge Jordbunden og vurdere de Betingelser, under hvilke
 de fremmede Kolonister kunde gives Jord. Flere Dag-
 bøger og Indberetninger af disse og senere udsendte
 Hederejsende er fremragende indenfor vor topografiske
 Litteratur og egner sig endnu 1920 til Læsning i fest-
 lige Stunder, samt naar man i det hele vil unde sig
 selv en rigtig Glæde¹⁾. Blandt de udsendte var Apo-
 teker v. Steuben i Aarhus. I et Brev af 27. Februar
 1758 skriver han: »Herr. Cancelli-Raad Hofman og jeg
 blev i næst afvigte Aar beordret at efterse og under-
 søge de øde Heder der i Landet og kom paa samme
 tour til Vrads-Sogn, og i Vrads By, som ligger i Hede-
 Egnen, hvor vi holdte os lidet op, blev jeg ved et
 Bondehus et stort Stykke Jærn-Ertz var, som kunde
 ongefær veje en 10 Lispund, det saae ud som en Slakke
 paa den ene Side, men paa den anden jævnt og com-

¹⁾ Se bl. a. Chr. Olufsens *Oec. Ann.* 3. B. 2 H. 1798 og Hoffmans *Dagbog: Commissionsforr. ang. Hederne i Jyll.* 1757. Rigsarkivet.

pact. Vi spurgte Bønderne, hvor det var kommet fra, blev os af dem fortalt, at der paa deres Mark henimod en Sø laae en stor Mængde af saadanne Slakker, smaa og store, hvor og dette Stykke var kommet fra, og deres Gamle havde fortalt, at der i forrige Tider skal have været en Smelte-Ovn, og de endnu kan see Stedet, hvor den har staaet. Den jærnagtige Materie, hvoraf de i den Tid har betient sig, findes der overalt nok af, den ligger ongefær 1 à 2 Alen somme Steder mindre og mere dybt i Jorden ligesom en Skorpe 1 Quarter til $\frac{1}{2}$ Alen dyb. Af denne Materie fandt vi adskillige Steder, hvor vi kom. ¹⁾

10 Aar senere oplyser Pontoppidan, at »Paa sine Steder gives Anvisninger til Myre-Jærn, og end mere, i Vradsherred og visse af Hederne og andetsteds findes temmelig Forraad af Jærn-Ertz, ja, Ordet gaar, at der skal stryge en stor Jærn-Aare midt igennem Landet. Ellers viser det sig, ved Spor af Smelte-Ovne og deslige Værksteder, at man i gamle Dage maa have gjort Forsøg og anvendt Flid og Bekostning paa Jærns Forarbejdelse. Men som man har fundet, at saadanne Værker har ødelagt Skovene og ikke lønnet Møden, har man ladet dem fare og alene ladet Kiendetegn deraf til Efterkommerne. ²⁾

Efter en Pavse paa et Par Menneskealdre toges Traaden atter op, denne Gang af Sekretæren i Det kongelige danske Landhusholdningsselskab, J. C. Hald i hans Beskrivelse af Ringkøbing Amt: »Inden vi forlader disse Sogne (omkr. nuv. Herning), ville vi endnu henlede Opmærksomheden paa en herhen hørende interessant Genstand. Paa flere Steder i denne Egn bestaar nemlig Underlaget af en stærk forhærdet, jærnholdig

¹⁾ Her efter Nyrop; Origin. i Vidsk. Selsk. Skr. VII, S. 455. — ²⁾ Danske Atlas IV, S. 24, 1768.

Materie, som ofte ligger Jordskorpen meget nær — ved nogle Aabredder ligger den endog til Skue — Overhovedet røber hele Egnen Malmgrund; ved Kulegravning i Sindinggaards Have og Mark har man fundet mange hundrede store og tunge ertzholdige Klumper, som, efter hvad man tydeligen kunde se, havde været underkastede Ildens Paavirkning. Efter nogles Formodning skulde dette være sket ved en Naturrevolution, men rimeligere er det, at disse Slakker skriver sig fra den Periode, da Ertzen benyttedes. Med Vished ved man, at der i ældre Tider have existeret Smelteovne i Herredets (Hammerum) søndre Sogne, saavel som i Vrads Herred i Nærheden af Thim (Them) og Salthen Skove. Ifølge Traditioner skal Ertzen være ført derhen fra Hodsager og Simmelkjær, ja, Vejene derimellem kalder Bønderne endnu Malmveje. Naar disse Smelteovne forfaldt, og om det var af Mangel paa Skov eller af andre Aarsager, vides ikke¹⁾.

I det følgende Bind af Landhusholdningsselskabets Amtsbeskrivelser omtales Jærnet paa lignende Maade. Der nævnes for Skanderborg Amts Vedkommende et stort Myremalmag i Silkeborg Sønderskov, i Them Sogn, særlig ved Tømmerby, og i Salten. Slagger findes hyppigt, og Forfatteren, den lærde, berejste, meget grundige Schythe, som sjælden tager fejl, er ikke tilbøjelig til at mene, at de »forhenværende Glashytter« eller Glasovne i Them Sogn, Pontoppidan har hørt omtale, og hvoraf omkring 1760'erne endnu stod »gamle Mure og Ildsteder« tilbage, maaske nok egentlig er Rester af Jærnovne; Glasstumperne; der findes en Del af, kunde godt hidrøre fra Jærnets Udsmeltning²⁾.

¹⁾ Ringkøbing Amt, S. 21—22, 1833. — ²⁾ J. C. Schythe: Skanderborg Amt, S. 747—48, 1843.

Efterhaanden var Interessen for den praktiske Udnyttelse af Myremalmen vaagnet i videre Kredse. Justitsraad Fjelstrups Navn — Fj. var Ejer af Sindinggaard ved Herning — er knyttet til Forsøg i den Retning, Justitsraad Bindsbøll, Lektor J. H. Bredsdorff og især J. G. Forchhammer som ogsaa Prof. B. S. Jørgensen virkede mod dette Maal. Man tilsigtede en Tid et stort Jærnværk oprettet ved Silkeborg. Men Sagen stødte i sidste Øjeblik paa Vanskeligheder (Brændsel), løb ud i Sandet. C. Nyrop og J. C. Schythe har skildret Bevægelsen i før omtalte Værker, henholdsvis Hist. Tidsskr. 1877—78 og Skanderborg Amt 1843.

Denne historiske Oversigt skal nu slttes med et Referat af de Meddelelser, Oldforskeren G. F. L. Sarauw har givet i en Afhandling om Lyngheden i Oldtiden¹).

Det drejer sig om en Jærnaldershøj ved Nortvig i Vrads Herred, som i 1896 for Nationalmuseet blev undersøgt af Sarauw: »Paa flere steder i fylden af den lave høj eller i stendyngen, indpressede mellem stenene, samt, hvad der er særlig vigtigt, i selve gravens fyld under stenlægningen, fandtes jærnslakker. Slakkerne vidner om stedfunden jærnudsmeltning, og fundsforholdene i forening med gravgodsets art afgiver, så vidt mig bekendt, det første sikre bevis for, at jærnudsmeltning af dansk jærnmalm er udført her allerede i oldtiden, i folkevandringstiden eller noget tidligere, kun få århundreder efter Chr. Fødsel. — I slakkerne iagttager man huller, der for en del er aftryk af de ved udsmeltningen anvendte trækul. Kulstykkerne har herefter været indtil 4 cm. store; enkelte aftryk kan ses at hidrøre fra egekul. Rimeligt er det, at man da, ligesom senere, har brugt myremalmen. Udsmeltningen er sikkert foregået på simple ildsteder under

¹) Aarb. i. nord. Oldkynd. og Hist. II R., 13. B., S. 91 ff, 1898.

anvendelse af håndblæsebælg, hvis spidse ende ind-sattes i en tud af brændt ler, en saakaldt »form«, der mundede i ildstedet. Ildstedet var henved 1 m bredt, brolagt og stenomsat; lerstykkerne lå sammen med trækul, nogle få potteskår, brændte dyrekogler og flint. Tudens tværmål er omtrent 2,5 cm, lervæggens tykkelse 1,0 cm. Graven er altså anlagt på en smelteplads i heden; på de omliggende marker fandtes slakker i massevis, og her undersøgte en større jærnu-smeltningsplads.◀

— — —

Nogle faa Hundrede Meter nordvest for Lindeballe Kirke findes paa Sognefoged P. Larsen Jensens Ejendom ned mod den saakaldte Præsteeng et Par Gravhøje, som kaldes Tvillinghøjene — i Markbogen (Matrikelsarkivet), et af Forarbejderne til Matriklen af 1688 hedder de Tued høje. De ligger umiddelbart ved Siden af hinanden i Retningen Syd-Nord og har oprindelig været temmelig anselige, i det mindste hvad Omfanget angaar. Nu er de til Dels ødelagte. Ikke alene viser den sædvanlige Fordybning i Højenes Midte, at en Udgravning i sin Tid har fundet Sted, men en Vej fra Lindeballe By vestpaa, der fra først af laa tæt op mod den søndre Højs Sydside og her borttog noget af dennes Runding, blev senere ført ind mellem Højene, som saaledes yderligere opkørtes. Da endvidere den nærliggende Hovedlandevej Vejle-Ringkøbing i 1850-erne reguleredes og sattes i Stand, mistede Nord-Højen en Stensætning, der hidtil havde omgærdet dens Fod; i Forvejen var de Sten forsvundne, som sagtens en Gang stod uden om den anden Høj — vel ligeledes anvendt til Stenkister og Brobygning. Efterhaanden havde man bortkørt noget af Højenes Fyld. Ved en saadan Lejlighed blev for faa Aar siden bl. a. optaget en ubeskadiget Urne med Askeindhold.

I Efteraaret 1917 opdagede jeg ved disse Gravhøje nogle spredte Rustpartier i nedskredet Fyld, og under et nærmere Eftersyn fandtes paa flere Steder af Højenes Overflade — hvor denne ikke var dækket med Græs eller Lyng — talrige Smaadele af Jærn, der bar alle tydelige Kendetegn paa at have været i Ilden. Tillige saas hist og her adskillige ganske smaa rødgyldne Knolde af Udseende som hensmaldret Tegl. For om muligt at faa Klarhed over det trufne gravedes et Snit gennem begge Høje; paa alle Punkter og i enhver Dybde samme Resultat: en Mængde Jærnstykker og brændte Lerdele.

Man stod her overfor et Fund af allerstørste Interesse. Alt tydede paa, at Jærnet i Gravhøjenes Indre maatte hidrøre fra stedlig Myremalmsudsmeltning. Men idet jeg foretog Undersøgelsen, var jeg dog fortrolig med den Tanke, at man ikke kunde se bort fra Muligheden af, at man blot havde truffet en særlig god Art raa Myremalm, idet Ligheden mellem den maaske daarligt smeltede og stærkt jærnholdige raa Malm stundom kan være saa stor, at en sikker Bedømmelse, om det er det ene eller det andet, bliver ret vanskelig at træffe. Det afgørende Materiale til Spørgsmaalets Løsning havde man imidlertid i omtalte »Tegl«-Smuld. Hvorledes skulde saadant, slemmet og brændt, Produkt kunne forekomme i Fylden af Oldtidshøje Side om Side med Jærnstykker, dersom de to Ting ikke havde Forbindelse med hinanden. Ved flere Enkeltheder kunde iagttages, at Forbindelsen netop var tilstede. I talrige Tilfælde saas Samhørigheden særlig tydelig, hvor Leret var sammensmeltet og udfyldt med Jærnmassen, og ofte viste der sig Stykker, som bestod halvt af Jærn og — i Ydersiden — halvt af Ler. Den Formodning lod sig opstille, at Malmen, før Smeltningen foretoges,

har været omlagt med en Skal af blødt Ler, at Jærnet under Udsmeltningprocessen nogle Steder er flydt ud gennem Revner og Sprækker i denne dækkende Skal, og at de to Dele andre Steder er brændt sammen.

Hovedmassen af de trufne Jærnstykker er ganske smaa, ca. 1—6 *cm.*, men der findes ogsaa, skønt sjældnere, Klumper imellem af Størrelse som en Haand. Paa Undersiden kan de være glatte eller ujævne, medens Overfladen oftest er foldet — som smeltet Jærn, der udflydende tager Form af Underlaget og ved Styrkning trækker sig sammen i Folder. Jo mere draabeagtigt og foldet Stykkerne er, des renere og tungere deres Beskaffenhed. Blandt saadan staallignende Stykker træffes talrige Dele, hvis Vægtfylde varierer indtil et Minimum og hvis forvredne, porøse Udseende kendetegner det, de er: Slagger og Affald.

Herefter kunde der ikke være Tvivl om, at man virkelig havde at gøre med Levn fra Oldtids Jærnudsmeltningssplads. Hvor denne har ligget, og paa hvilken Maade det trufne er kommet med i Højfylden lader sig temmelig sikkert efterspore.

50—60 Meter fra Tvillinghøjene i Vest paaviser Ejeren i de dyrkede Agre et Omraade, hvis Muldrag den Dag i Dag pletvis er iøjnefaldende tyndt, det magre Sand fremme i Overfladen, hvad der er usædvanligt paa vedkommende Areal ellers. Ved dette Sted og rundt omkring dets Kanter træffes endnu mange Jærnstykker, Mage til Partiet i Højene. Her maa Smeltepladsen paa Forhaand antages at have været, og senere Erfaring bekræfter denne Formodning. Efter endt Smeltearbejde er det tilbageværende Affald af forskellig Art blevet liggende spredt omkring paa Jorden. Da man saa af Græstørv dannede Højene, er Jærnet, Slaggen og Leret m. m. fulgt med og derved

nedgemt i Højenes samtlige Lag. Det viser sig netop, at man oftest finder Delene i Fyldens mørkere Muldstriber, altsaa i de Lag, der oprindeligt udgjorde Overfladen af den sammenbragte Jordmasse.

Sammen med Jærnet og Leret optoges noget Trækul og en Del Potteskaar i fire forskellige Varieteter. Disse Potteskaar stammer ikke fra Urner nedsat i Gravhøjene i hel Tilstand og med Hensigt, dertil laa de altfor spredte, men er Rester af Brugskar hidbragt sammen med Fylden og paa lignende Vis som de øvrige Ting.

Dette om Gravhøjene fra 1917, væsentlig en om arbejdet Gengivelse af Indberetning, jeg umiddelbart efter Fundet sendte Nationalmuseet (ledsaget af typisk Jærn, Slagge, Ler og Potteskaar), og Omtale, jeg kort derpaa tilstillede Bladene. Siden har jeg ved Lejlighed fortsat Indsamlingen af oplysende Materiale herhenhørende og i Efteraarsmaanederne 1919 undersøgt nogle nye Findesteder, som i Mellemtiden var komne for Dagen. Det har været mig meget magtpaaliggende at bevare det mest mulige af de enkelte Findesteder — flere har jeg ladet ligge helt urørte — for at der kan være Stof nok til senere Forskning at arbejde med.

Smeltesteder.

Nede ved den Eng, som i Retning Sydøst-Nordvest gennemskærer bl. a. Anneksgaardens Marker kort Vest for Lindeballe Kirke, er truffet tre Smeltesteder. Paa hosstaaende Kort findes deres omtrentlige Beliggenhed angivet med Tallene 1—3.

1. Vest for Tvillinghøjene, ca. 30—40 Meters Afstand fra Engen, Nord for denne. Smeltestedet er allerede nævnt foran, og der bliver ikke mere at sige om det.

Kun lægger man Mærke til dets højere Beliggenhed opad Jordskraaningen.

2. Længere mod Syd; lignende Afstand fra Engen og ligeledes ved Nordsiden. Aabenbarer sig ved en betydelig Mængde smaat Jærnaffald paa en Rundkreds i den pløjede Jord; pletvis forekommer der mindre Partier brændt Ler. Urørt.

3. Lige over for Smeltested Nr. 2 paa modsat Side af Eng og Bæk, men til Forskel fra de tidligere ganske tæt ved Engens Bund, kun et Par Meter fra Vandløbets nuværende Leje. Opdagelsen af dette forholdsvis gode Smeltested skyldtes den Omstændighed, at Muldvarpen havde gjort sig nyttig: en Del jærnholdig Jord laa skubbet frem i Lyset, hvorved blev røbet, hvad der gemtes under Engens frodige Grønsvær. Ejeren gjorde mig opmærksom herpaa, og den foretagne Udgravning gav et forholdsvis godt Resultat.

Engens Overflade havde paa vedkommende Punkt en svag Antydning af ganske ringe Forhøjning, 2—3 Meter i Tværmaal, men Aarsagen hertil maa alene søges i særlig rig Mulddannelse, idet underliggende Aske-, Kul og Lerblanding har afgivet gunstige Betingelser for Plantevæksten Aarhundreder igennem. Et Dække af saadan Vækst er Skyld i, at intet Jærnaffald eller lignende laa fremme her som paa de Steder, Plov og Harvetand gaar hen over og Tid efter anden spreder, hvad der rykkes op. Man kunde derfor vente at finde et nogenlunde uforstyrret Smeltested.

Den første Spadedybde — 25 cm — var ren Muld kun isprængt smaa bitte Jærnkorn. Derefter mødtes haard Grund, en tæt Pakning af Jærnkumper, større og mindre Stykker — fra ca. $20 \times 10 \times 8$ cm i Størrelse indtil perleagtige eller istappeformede Smaadele — imellem hverandre. Dette Lag var igen en 25 cm

dybt. Det laa gennemgaaende stærkt blandet med brændt Ler i afvekslende Mængde, og uden at bestemt Aftegning kunde iagttages. Hist og her var vel Tilløb til Lejring i Rundkreds, og hvor dette konstateredes, udgjorde Diameteren ca. 1,3 Meter, men i de forskellige Dybder som tillige ude i Periferien var Linjen afbrudt, Helhedsbilledet forstyrret. Undersøgelsen fandt Sted i en regnfuld Efteraarsperiode, og Vandet sivede ind fra Siden og op af Bunden for hvert Spadestik, hvilken Fugtighedsgrad vel kan have haft Indflydelse paa det brændte Lers Fasthed og Maal; saa vidt det lod sig bedømme, kan Lerlagets Tykkelse imidlertid vurderes til omkring 5 cm. Farven varierede noget, som oftest var den glansfuld mørkerød. Hvad Lerets Behandling angaar, da er Materialet aabenbart omhyggelig slemmet før Brugen, kun meget sjældent findes smaa hvide Stendele imellem det. Nogle Steder i Ud-kanten fandtes Klumper af raat Ler, som er tilført.

Overalt forekom Potteskaar, tilsammen er dog ikke truffet nok til at udgøre et enkelt Kar, de fleste Skaar henlaa i søndre Side, enkelte Stykker optoges ogsaa i Østsiden. Man kan tænke sig den Mulighed, at de opfindsomme Jærnbrændere har villet drage Fordel af den gode Varme til Madlavning. Men rimeligere er det vel, at man her staar overfor de sørgelige Rester af den Blæsebælg, der sagtens har været en Nødvendighed under Udsmeltningsarbejdet, og som det vilde have været usigelig kært at træffe i mere haandgribelig Tilstand. — Mellem Jærnet og Leret i Bunden af Ildstedet, men mest foroven som ogsaa ud til Siderne, findes Trækul, dog blot i ringe, endog meget ringe Mængde. Om Potteskaar og Trækul senere.

Foretagendet er altsaa af en særdeles simpel Opbygning. Smeltningen har man udført ovenpaa Sandlag

— hvid Kvarts — ca. 50 cm under Overfladen, som denne henligger i Nutiden. Ingen særlig Uddybning har fundet Sted, før Brændsels- og Jærnmaterialet lagdes tilrette. Alt tyder paa, at omtalte Ler blev behandlet paa Stedet: de raa Lerklumper laa hovedsagelig samlede omkring en lav Sænkning ind mod Pladsens Nordside, mellem denne og Vandløbet, hvor Jordbunden indenfor et begrænset lille Omraade var graagul og indeholdt en Del udvasket, aflejret Ler-masse. Efter at Myremalmen eller snarere det gennem tidligere Brænding udvundne, endnu ufærdige Jærn-produkt var opstablet sammen med Trækullene, har man omlagt det hele med en Skal af Ler, hvorefter Udsmeltningen kunde begynde. Af den Omstændighed, at der findes flest Kulstykker øverst i Smelte-stedets Rester, kan maaske slutes, at Ilden er øget ved gentaget Kultilførsel ovenfra i Baalet. Paa hvad Maade den nødvendige stærke Træk tilvejebragtes, meddeler Fundet desværre intet om, men der har sagtens været en Aabning forneden, maaske paa det Sted i Sydsiden ud for hvilket nævnte Potteskaar, som kan være Rester af Blæseindretning, laa, og hvor Størstedelen af Plad-sens yderst ringe Askemængde fandtes. Et andet Spørgs-maal, som har Interesse, nemlig, hvorvidt der under saadanne Ildsteder ogsaa er lagt Lerbund, lader dette Fund ligeledes ubesvaret. Der er ingen Tvivl om, at man til Fremstilling af de Jærnblokke, som omtales senere, brugte Leret at danne Form med, men disse Blokke betegner sikkert ogsaa et Slutresultat, man først naaede til gennem flere Stadier. Om man paa det Mellemlin af Udviklingen, nærværende Smelte-sted formentlig er et Udtryk for, har haft noget i Ret-ning af Lerform i Bunden kan som sagt ikke med Sikkerhed dømmes. Thi rigtignok findes her brændt

Ler overalt ogsaa i Cirkelkredsens Midte, men Asken i Forbindelse med Kulpartikler synes overvejende at ligge under det brændte Ler, og i saa Tilfælde stammer Lermassen blot fra det efter Smeltningen nedstyrtede, itubrudte Skaldække. Smeltestedets hele simple Bygning uden anden Ramme end det nøgne, løse Sand er ikke i Stand til at afgive faste Holdepunkter ud over det beskrevne og taler iøvrigt for kun at have været benyttet til en enkelt eller højst ganske faa Brændinger. Det lod sig let gøre at indrette nyt Sted ved Siden af næste Gang, og der er overvejende Sandsynlighed for, at Engen gemmer paa flere, maaske endog talrige lignende Smeltesteder.

4. Øst for Begyndelsen til Præsteengen i den saakaldte »Kile« paa Lindeballegaards Vestermark. Jærnstykker spredte i Pløjejorden. Blandt Kampesten i en sammenkørt Stendynge tæt ved Vejen, som ses paa Kortet, er optaget en større Jærnklump, der vejede ca. 37 kg. Urørt.

5. Smeltestedet i østlig Retning for Husmand N. H. Pedersens Bopæl, Lindeballe Skov, i Kanten af der-værende Eng Af samme Type som Nr. 3. Stedet er overpløjet nu. Større og mindre Jærnstykker af meget tung Art findes liggende over et Omraade paa ca. 4 m², og flere Læs Slagger er bortkørt herfra. Ejeren meddeler, at da han for nogle Aar siden tog Arealet under Plov, havde den jærnfylde Plet kun en 1,5 m Udstrækning, og ved de første Pløjninger optoges en Del Potteskaar. Brændt Ler iagttages i meget ringe Mængde, naar der graves ned i den slaggefyldte og askerige Jord, saa det har ikke været muligt at konstatere Stedets Midtpunkt med Smeltegruben. Et Dige har i sin Tid været opkastet tæt forbi Pladsen; maaske er Smeltestedet ødelagt ved den Lejlighed.

6. Kort sydøst for ovennævnte, paa Stavnkærs Mark. Ogsaa ganske nær Engkant. Ikke undersøgt nærmere.

7. Paa Husmand Jens Knudsens Ejendom i Lindeballe Skov, Grønbjerg Mark. Svarer i Belliggenhed og ydre Udseende nøje til 3—6: Engkant umiddelbart ind til Vandgrøft, svag kuplet Overflade. Overpløjet, men kun ringe Spor af Jærn fremme i Dagen. Under det dybe Muldrag ligger i tæt Pakning smaa Jærnstykker, og graver man ned gennem dette faste Lag — godt 20 cm — mødes brændt Ler, Kul og Aske i umedgørlig Blanding. Smeltestedet er ødelagt, rimeligvis ved Oprensning eller Regulering af den forbiførende Vandgrøft. Der findes sikkert flere Smeltesteder i denne Lokalitet.

8. Sædvanligt Affald — spredt over et Areal paa Størrelse med en almindelig Gaardsplads -- viser et formodet Smeltested Syd for »Fortevejen« fra Lindeballe til Grønbjerg paa Grøndalgaards Mark tæt Vest for Skellet ind mod »Kræmeragre«. Højereliggende end noget af tidligere trufne Smeltesteder og i længere Afstand fra Engdrag end hidtil set. Det er ikke umuligt, at Stedet i Virkeligheden er Bunden af udjævnet Høj. Vedkommende Strøg har haft flere Høje, der nu er sløjfede.

— — —

Foruden disse otte Smeltesteder, hvis Tilstedeværelse tydelig lader sig paapege, findes i Lindeballe Sogn særdeles talrige mindre oplagte Virkepladser fra Jærnkulturens hjemlige Begyndelse. I »Trindkjær« paa Lindeballegaards Grund er optaget en Del Slagge. Jens Christian Larsen har fortalt, at han i Haven ved Grønbjerggaard er stødt paa Jærnaffald i Dynger, og Ejeren af Holmegaard i Grønbjerg har gjort mig opmærksom paa Rust og Slagge spredt over flere Marker, baade

Vest og Syd for Gaarden, særlig i Nærheden af Engen nær Møgelbjerg. Jærndelene ligger imidlertid saa spredte over større Strækninger, at nærmere Bestemmelse er vanskelig. Paa Smedegaardens Jorder har jeg truffet det samme. I Nærheden af Bebyggelser er tit set et Produkt, der minder om Slagge. Her maa man være meget varsom, da det ikke er let at vide, om der ikke i en saadan Bebyggelse engang kan have boet en moderne Smed, fra hvis Virksomhed Tingene maaske stammer. Det er dog som Regel temmelig let at kende Forskel paa ægte og »uægte« Slagge. Den sidstes Lyd er klinger, Vægten ubetydelig og Farven alt for lys. Min næstbedste Klode fandt jeg paa Holmegaards højtliggende Lyngskrænter Nord for Engen mellem Smeltested Nr. 8 og Møgelbjerg.

Det smukkeste Syn i Retning af gammelt Jærn har jeg uden Sammenligning set i den vildsomme Hedeegn mellem Kragelund, Funder og Engesvang, Hids Herred, Nordvest for Silkeborg. Blandt lyngklædte Bakker ligger her kort Syd for Kragelund By nogle Smeltesteder — 3—4 er udpræget iøjnefaldende, men der er vist flere — som det var meget ønskeligt kunde blive fredede og saaledes bevarede for Fremtiden som et ejendommeligt Mindesmærke om særegen Oldtids- eller middelalderlig Industri. Ensartet og paafaldende stærk foldet, graagullig og blank i Farvetone findes Slagger i Dynger, nok til at udgøre flere Vognlæs. Et af Smeltestederne, omplantet med Naaletræ, ser ud til at være ret ubeskadiget; dets Grund ligger højt, og selv hæver det sig saaledes, at man ved Synet af hele Anlægget uvilkaarlig kommer til at tænke paa en Slags Højovn, hvad det sikkert ogsaa er Tilløb til. Samme Billede af brændt Ler der som her.

Saa har jeg endelig truffet Jærndele og Slagger i

Grindsted, Ribe Amt. Men det var mest i Form af større Klumper Side om Side med tilførte Kampesten i Anlægget Syd for Byen og blandt Sten i nedbrudt Kirkegaardsdige, hvorfor nærmere Lokalisering ikke er mulig. — Hermed skal Emnet vedrørende Smeltepladser være udtømt.

Myremalmen.

Navnet antyder Malmens Forekomst i Sumpe og side Enge. Som det vil fremgaa af foranstaaende findes — eller rettere fandtes, thi Størsteparten er vist opbrugt — betydelige Myremalmslag i Engdrag og Lavninger i Lindeballe Sogn. Men Jærndannelsen er ingenlunde indskrænket til blot saadanne Lokalteter. Man træffer Myremalm ogsaa, hvor man ikke kunde vente saadan Dannelse. Den høje og brede til snart alle Sider jævnt nedskraanende Lindeballe-Bakkeknude, som udgør det midterste Hovedstrøg af Sognet, har i flere Henseender geologisk Interesse. Saaledes er Eggen mærkelig ved dens store Vandrigdom. Smaabække bryder frem i Overfladen saa godt som alle Vegne, samler sig i Renderne inde mellem Skovens Labyrinth af Aase og Rygge og overrisler Skraaningerne mod Nord, Vest og Syd, indtil de halvvejs nede finder en Fure i Terrainet at samles i. Fra jærnholdige Mineraler i Bakkernes Ler og Grus har Vandet sit Jærnindhold, det det udskiller i den af ophobede Planterester pletvis sure Jordbund. Paa den Maade gaar det til, at man i Afsatser tæt oppe ved Bakkekammene ofte kan træffe anselige Lejringer Myremalm, anselige ikke i Omfang, men i Lagenes Dybde og Talrighed.

Det vilde føre for vidt at nævne de enkelte Pletter. Ploven finder dem Aar for Aar, og der er ikke andet

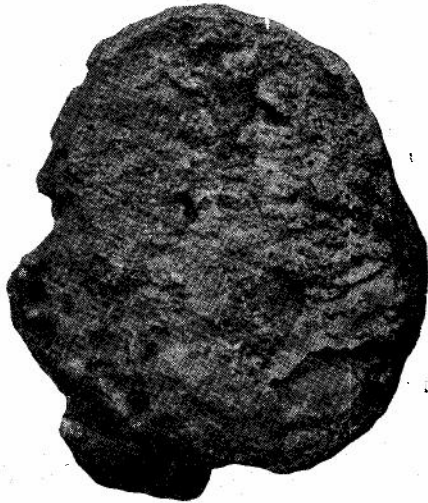
at gøre end saa taalelig som-muligt at glide hen over Stedet. Den baade i Mægtighed og Kvalitet mest imponerende Myremalm, jeg har set, findes paa den vestligste af de to Amlundgaarde, hvor Hans Amlund kan fremvise Stykker, der er opvæltede ved Hjælp af Stænger, og som maaler en Dybde fra 8—10 *cm* indtil 1 Meter og derover. Malmen her er tæt og tung, næsten sten- og sandfri. Den slaas i Stykker til Vejfyld eller lægges i de hullede Sandveje i saadanne Flager, hvori man faar den spaltet op. Lignende Lag i Jorder tilhørende Gaardejerne Hans P. Nielsen og Johannes Nielsen, Amlund Mark. Paa Skovens Nordside er Myremalmen af væsentlig urenere Art, porøs og stenholdig. Men det er ogsaa kun Rester, der er tilbage her i Strøget omkring Smeltestederne.

Jærnkloder, Luppe, Slagge.

Da man i Efteraaret 1917 nedrev det smukke gamle Stendige ved Lindeballe Kirkegaard, fandt jeg den første af de Jærnblokke, man med lidt godt Mod nok tør kalde Klode. Rigtignok ved næppe noget Nutidsmenneske, hvordan en Klode til syvende og sidst skal se ud, efterdi Navnet, blot bevaret paa Papiret, ikke siger meget, naar selve Genstanden blev glemt. Man maa jo imidlertid gaa ud fra, at der ved Klode betegnedes et Jærnstykke med tilsigtet Form, Kvalitet og Størrelse — hvorledes skulde Retfærdighed ske Fyldest, om man i den Bønderne paalignede Skatteydelse i Kloder ikke gik ud fra en nogenlunde konstant Vægt pr. Klode? — og saa lader det sig gøre at forlige sig med den dristige Navngivning her. Thi Formen er ikke tilfældig, men netop tilsigtet, hvad der fremgaar af, at Jærnmassen tydeligvis er størknet i en forud tildannet Grube, underlagt med vaadt Ler. Skikkelsen

rund som en almindelig Ost og med dennes Kanter, dog oventil noget udflydende. Diameter 25 cm, Højde 12 cm, Vægt 24—25 kg. Kloden laa i Bunden af Stendiget, er sandsynligvis i sin Tid tilkørt sammen med Markstenene. Den var ikke saa lidt skørnet. Blev indsendt til Nationalmuseet, hvis 2. Afdeling i Skrivelse til mig efter Modtagelsen kaldte Genstanden en Jærnklobe.

Men ellers er Sagen Klode eller Ikke-Klode altsaa særdeles vanskelig. Det maa forudsættes, at de gamle Smeltemestre næppe har været i Stand til med de efter Nutidens Begreber ret fattige Midler, der stod dem til Brug, at raade for, hvad de fik ud af deres Værk, naar en Smeltning paabegyndtes. Produktets Form, Kvalitet og Størrelse

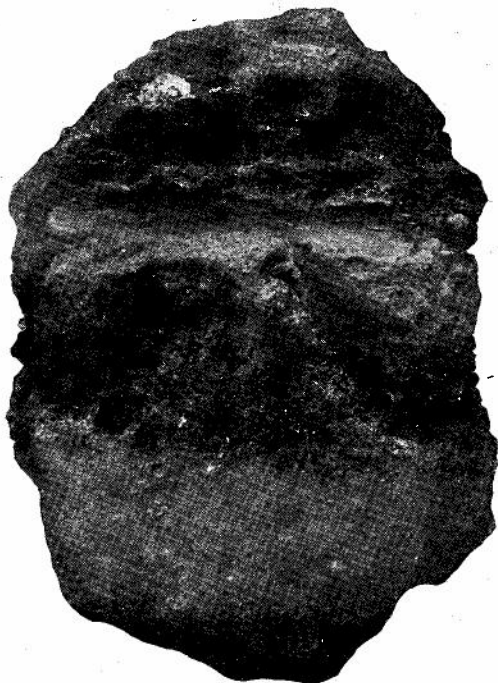
Jærnkump.

(Vægt) var vel nok i lige saa høj Grad afhængig af Held og Lykke som beroende paa Forstand og Beregning. Maaske har de haft i deres Magt ved en Efterbehandling med Hammer at kunne bøde paa en Proces' uheldige Udfald. Muligvis er den Jærnblok, der tilhører Mogens Jensen i Vandel, i Stand til at give et brugbart Fingerpeg i antydede Retning; se nedenfor.

Den næstbedste af mine Jærnblokke fandt jeg som før sagt i Lyngbakkerne ned mod Grønbjerg. Vægt

40,5 kg; 41 cm lang, 30 cm bred og ca. 15 cm høj. Dannet i Form, men aabenbart af ringere Kvalitet, ikke færdig smeltet, d. v. s.: paa Vej til at blive en Klode.

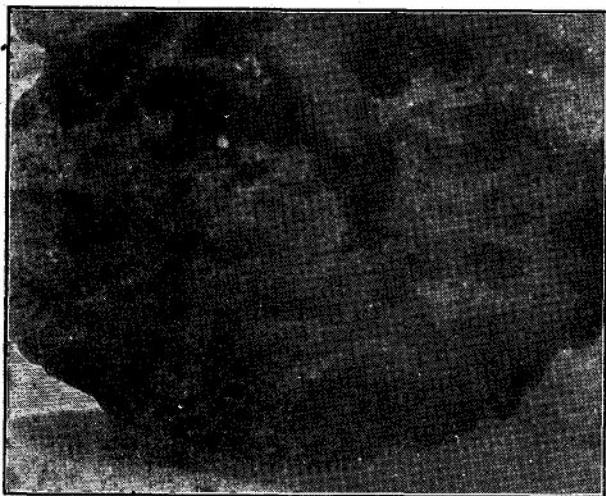
Saa er der endvidere forskellige Steder, ved Markskel og i Stendynger omkring Lindeballe By, fundet

Luppe med Aftryk.

enkelte større og mindre Jærnklu¹). En af disse har et smukt Aftryk af en flere cm tyk Trægren, vistnok grøn Eg eller Hassel. Mærket findes paa den nedadvendte, glatte Del af Jærnklu¹ — Størkning i Form eller paa andet fast Underlag giver glat, tæt Flade,

¹) Maler Carl L. Jensen, Lindeballe, ejer en smuk, rundagtig Jærnklu¹ (Størrelse som et voksent Menneskes Hoved, Vægt vistnok 25 kg); Findested førnævnte nedrevne Kirkegaardsdige.

Slagge med Blærerum og Trækulsmærker.

hvorimod Størkning i fri Luft medfører blæret, slaggeagtig Skorpe — og man maa antage, det skyldes en Løftestang, ved Hjælp af hvilken Malmen er væltet ud af Smeltegruben, medens Massen endnu var varm og blød. Et lignende Aftryk er iagttaget paa en større Jærnkump i Stensamling ved Lindeballegaard. Andre Mærker af Redskaber har jeg ikke kunnet konstatere. Som før antydet er Overfladen paa saadanne Jærnkumper ofte stærkt blæret, og i mange Tilfælde er Blærene bristede. De derved fremkomne rundagtige Hulrum kan være ganske smaa, undertiden større, indtil et Par *cm* i Tværmaal. Stundom er Blærerummene saa smaa, talrige og tætliggende, at den hele Masse paa vedkommende Sted næsten er reduceret til Skillevægge mellem Hulrummene ligesom i Pimpsten. Denne blærede Struktur skyldes Udviklingen af Luftbobler under Størkningen. De afstødte Blæretoppe og Skaldele er paa Ydersiden overordentlig tætte, blanke og

glatte. Ved Siden af Blærerummene ser man andre talrige Hulrum, aflange, tit rhombeformige og med fremtrædende stænglet eller traadet Struktur: Aftryk af uforbrændt Trækul; meget hyppigt ligger Trækulene her gemt inde endnu.

Brudfladens Struktur visende Produktets indre Bygning betinges hovedsagelig af Størkningsmaaden, idet hurtig Størkning har tæt, næsten glasagtig Struktur til Følge, langsom Størkning mere kornet — sædvanlig dog ret finkornet — Struktur. I større Malmklumper kan derfor paavises nogen Forskel mellem de indre, langsomt afkølede Partiers og Overfladens Struktur. Ved Hjælp af Lupe kan hist og her ses Tilløb til krystallinsk Struktur, og ofte iagttages særdeles glimrende Farveovergange i friske Brud foraarsagede af Malmens Indhold af Fosfor og andre fremmede Bestanddele.

Den største og smukkeste af de fremdragne Malmklumper fandt jeg under tilsvarende Forhold som min første Jærnkilde, nemlig blandt nogle større Sten i Bunden af et nedrevet Dige ved Grindsted Kirkegaard. Denne Klump maalte ca. $35 \times 59 \times 65$ cm, og saa var endda et Stykke afslaaet. Den findes nu opbevaret i Gartner Pedersens Museum i Grindsted. Et Brudstykke med stort Hulrum, hvori fandtes en usædvanlig prægtig Krystaldannelse — de enkelte Krystaller flere mm fra Rod til Spids — er indsendt til Mineralogisk Museum. Spørges nu om, hvad de her skildrede Jærnkulper med Sandhed kan siges at være, maa Svaret sikkert være dette: de er den samme Ting, man med et mere moderne teknisk Udtryk kalder Luppe. Og de er formentlig blevne til efter en noget lignende Metode som den, hvorved der i vore Dage udvindes Jærn af Raajærnet — som igen faas i

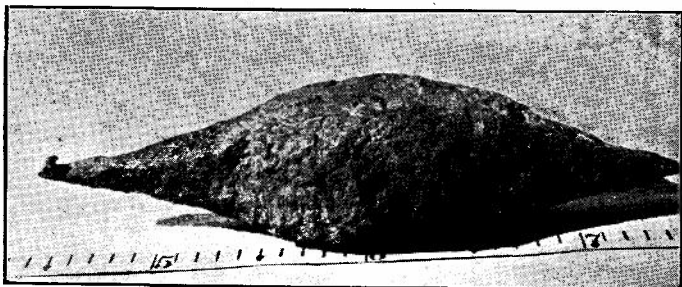
Højovnene — særlig ved den saakaldte Herdfriskning: »Nedsmeltning af Raajærn sker paa en Herd, der ligner en almindelig Smedeesse; Raajærnet lægges paa brændende Trækul, mere Trækul lægges over det, og idet Jærnet smelter for Blæsten, afkalles de faldende Draaber noget af denne. Det paa Herdens Bund storknede Jærn behandles atter paa samme Maade. Derved er Afkulningen bleven saa stærk, at der paa Herdens Bund ligger en dejgagtig Masse, som lader sig skyde sammen til en dejgagtig Klump, en saakaldt Luppe. Man trykker senere Slaggen ud af denne under en Damphammer, hugger den i flere Stykker, der gøres svejsevarme og udsmedes under Hammeren til tynde Fladstænger, og har da færdigt Svejsejærn.«¹⁾

Men ellers skal jeg af gode Grunde undgaa videre Drøftelse saavel af Smeltemetode som af Jærnproduktets Egenskaber. Der findes i hjemlig og udenlandsk Litteratur spredte Tilløb til Forklaring af primitive Folkeslags Jærnudvinding, dog alt dette har meget ringe Værdi, da ingen endnu har taget Sagen op til rationel Behandling. En saadan maa grunde sig paa Analyse af det foreliggende haandgribelige Materiale. Man maa spørge ved hvert Trin, hvorledes og ved hvilke Midler de gamle Smede naaede netop til dette Arbejdsresultat, man maa med andre Ord trænge baglæns frem til Erkendelsen, maaske med Støtte af paa-lidelige Efterretninger — om saadanne kan opnaas — fra f. Eks. Negerstammers Metode, der kan antages at være af nogenlunde oprindelig Karakter. Ad historisk Vej blot opnaas kun lidet, eftersom de gamle Kunstnere aabenbart har omgivet sig med gennemført Hemmelighedskræmmeri, Datidens Patentvæsen.

Nu en Omtale af den Jærnblok, jeg sidst har gjort

¹⁾ H. J. Hannover: Mekanisk Teknologi. Kbh. 1899. S. 20—21.

Bekendtskab med. Gaardejer Mogens Jensen i Vandel gav mig Foraaret 1920 velvilligst Meddelelse om, at han i sin Samling havde en Jærnblok, som af Nationalmuseets 1. Afdeling kaldtes en Jærnklobe. Hosstaaende Billed¹⁾ giver Forestilling om Formen, ganske sikkert dannet ved Hamring. Længde 31 cm, Bredde $7\frac{1}{2}$ —8 cm, Højde 7,5 cm. Vægt $4\frac{1}{2}$ kg. Særdeles rusten Overflade, tilbøjelig til at skalle. Svagt hamrede Kanter, tilspidset længere i den ene Ende end i den anden. Den Ombøjning, som Billedet viser, der

Mogens Jensens Jærnklobe.

er foretaget i den længst udhamrede Spids, er aabenbart fremkommen ved, at Jærnet er brækket med Indhug i den ene Side og derefter bøjet frem og tilbage. For det første røbes herved, at Jærnet har en udpræget senet Struktur, og for det andet tør man med Tilspidsningen og Bruddet for Øje slutte, at der er fjernet noget fra Kloden. Denne har været større, har gjort Tjeneste som Beholdning i en Smeds Værksted. Der er brugt noget af Kloden, men hvor meget? Hvor værdifuldt Jærnstykket end er — det er i høj Grad værdifuldt, alene fordi det er enestaaende i danske Museer — formaar man ikke ved dets Hjælp at komme til Kundskab om en Jærnklobes nøjagtige Udseende

¹⁾ Overladt mig af cand. mag. N. Nielsen.

eller Størrelse. Man kan udtale Formodning om, at den i oprindelig Skikkelse er en halv Klode — saadanne maatte sagtens eksistere, da Landgilderegnskaberne ofte lyder paa halve Kloder — men med Sikkerhed ved man intet. Et er imidlertid givet, og det er meget betydningsfuldt: man staar endelig her overfor et fuldt færdigt Produkt fra de gamle Tider. — Blokken er fundet ved Pløjning paa Skærhølgaards Mark, Randbøl Sogn.

Slaggen, som foran ofte findes berørt, er det Bi-produkt, der dannes ved Malmens Smeltning og Udformning. Myremalmens større eller mindre Indhold af Urenheder: Sten, Lerjord, Kalk, Kiselsyre, Fosfor og Svovl m. m. udskilles under Smeltningprocessen, samler sig oven paa Jærnmassen eller løber ud og størkner (som Lava fra vulkansk Udbrud). For at fremme Smeltningen har man vel ogsaa stundom maattet give en Tilførsel af fremmede, let smeltelige Bestanddele (Stenarter, Kalk, Ler o. s. v.), alt dette er blevet til de Slaggehobe, der træffes ved hvert Smeltested. Slaggen kan være meget let, men har i Regelen en betydelig Vægtfylde. Om Udseende o. s. v. tidligere.

Dynger af ildskørnede Sten m. m.

Under Behandlingen af dette Kapitel er Skuepladsen atter Anneksgaardens saare interessante Engstykke; sydøst for Smeltestederne 2 og 3. Grundlaget er imidlertid lidt usikkert med Hensyn til Opfattelsen af det trufnes Betydning, derfor maa følgende Indblik i Engens Gemme tages som noget for sig selv, skønt jeg gerne vilde have Sagen henført til Afsnittet om Smeltesteder.

Engen ligger fyldt med Dynger af ildskørnede Sten. Stundom er Ophobningerne saa store, at de viser sig i Overfladen som kuplede Smaahøje, oftest gemmer

de sig under Grønsværet, gaar dybt ned i Sandlaget og breder sig der i uregelmæssige Lejringer, altid — hvad enten det er højere oppe eller længere nede — med Indhold af Potteskaar og Trækul samt Aske. Naar Dyngerne kommer til Syne — tydelig ses 6—7 fremme i Overfladen, flest Syd for Vandløbet midt gennem Engen — er det gerne tæt ind til Kanten, hvor Eng og Ager støder sammen. Stenene er hovedsagelig af ret ens Mellemstørrelse, de fleste i den Grad skørnede, at de meget let lader sig finde i Haanden. Alle bærer Vidne om at have været underkastede Ildens Virkning. Ingen har været i Stand til at kunne give blot nogenlunde tilfredsstillende Forklaring paa Spørgsmaalet, hvad disse ejendommelige Stensamlinger kunde betyde.

Ved Arbejdet paa at grave nogle Afvandingsgrøfter fra fugtige Partier i Engen stødte man i Foraaret 1915 mod en Mængde Træværk, forarbejdet paa forskellig Maade. Man fandt i 1 Meters Dybde en Del Egepæle tilspidsede med langt Skraasnit, deraf nogle nedrammede temmelig dybt i Sand- og Gruslag, andre Trædele laa i vandret Lag uden Orden. Blandt disse sidste var der mange klejne Stænger af Hassel, men ogsaa Stykker af Egeplanker og en Mængde Ris. Hist og her laa korte Stumper Eg, hvilke kunde ligne en Slags Kiler, hugget skraa paa det ene Led, lige paa det andet. Alt i meget forbrændt Tilstand. Man fandt ogsaa Ting, der kunde ligne Brugsgenstande. Navnlige var et Redskab, der saa ud som en Aare, værdifuldt: 1 Meter langt, Skaft og Blad omtrent ens Længde, Bladet 12 *cm* bredt, Skaftet 12 *cm* i Omkreds, noget tilspidset ud mod Enden. Tilvirket af Egetræ. Redskabet laa godt 1 *m* nede. Det havde som alt andet Mærker af Ild, særlig svedet paa den ene Side. Ligeledes

fandtes en køllelignende Genstand, men den var saa forbrændt, at Vished m. H. t. dens Art ikke kunde opnaas. Det hele laa rigelig 1 Meter under Overfladen. Ovenpaa træffes en Sandaflejring — for det meste mørkladen af Aske og Kul — i ca. 0,5 Meters Tykkelse. Derover igen en Tørvedannelse, rødlig Beskaffenhed, men særdeles fast og tæt. Saavel Sand- som Tørvelag saas i naturlig Aflejring uden noget Spor af Forstyrrelse.

Efter at jeg havde sendt Nationalmuseet Meddelelse om det trufne, foretog Museets 1. Afdeling straks en hastig Undersøgelse. Derved fremdroges imidlertid intet nyt uden en Stenlægning tværs over Engen fra Midten ind mod Land, og da Museet anslog Fundet at høre ind under 2. Afd., blev Sagen stillet i Bero indtil videre. Nationalmuseets 2. Afdeling havde netop ved samme Tid planlagt en Undersøgelse af den Teglovn, jeg fandt Vinteren forud paa Anneksgaardens Mark, og saa kunde begge Arbejder tages op under eet. Men den middelalderlige Teglovn¹⁾ gav Museet saa meget at varetage paa Stedet den Sommer, at Engen forblev liggende, som den laa, og saaledes er den fremdeles en uløst Gaade, om det ikke nu skulde vise sig, den udgør en eneste stor Jernudsmeltning-plads.

Imod Tydning af Forbindelse mellem de ildskørnede Sten, Potteskaar m. m. og Myremalmudsmeltningen taler rigtignok den Omstændighed, at der ikke er fundet hverken raa eller smeltede Jerndelev, men kan der ikke alligevel være Sammenhæng til Stede? Har man skørnet Stenene for at have en Beholdning af »Tilslag« rede til Jernsmeltningen? Er de nedrammede Trædelev Rester fra Jernværksfolkernes Bosteder?

¹⁾ Vejle Amts hist. Aarb. 1916. I. B. S. 1-20.

Trækul og Potteskaar.

Det er selvsagt, at en forholdsvis omfattende Jærnuvinding i høj Grad har tæret paa Skovenes Kraft. Ja, man tager næppe fejl ved at sige, Smeltningens arbejde var en stærk medvirkende Aarsag til de jyske Skoves Forfald ved 16.-Aarhundredet. Og omvendt er det vel nok igen særlig Mangelen paa Skov, der har bragt Jærnfremstillingen til Ophør i de samme Egne omkring nævnte Tidspunkt.

Idet Trækul kun daarligt har kunnet taale længere Flytning med de Transportmidler, som stod til Datidens Raadighed, var det en Betingelse for Jærnsmelting, at den fandt Sted paa skovrig Plads, og man kan da med nogenlunde Sikkerhed gaa ud fra, at hvor man træffer Smeltesteder, har der været Skov i Nærheden. Dette Forhold ejer i sig selv betydelig Interesse, særlig naar Talen er om middelalderlig Virksomhed som f. Eks. i Kragelund og lignende Strøg med udpræget Hedekarakter i nyere Tid. Det virker ret ejendommeligt i Jærnaffaldsstykker fra Kragelund midt i den stridige Lyng at træffe Kul af Bøgetræ.

Men ogsaa paa Steder, hvor Skoven udholdt sin Tjeneste for Jærnet, fordi den havde stærkere Rod, og fordi Begivenheden gik for sig, mens alt endnu var ungt, afgiver Trækullene paa Smeltestederne nyttig Lærdom, derved at man kan erfare, hvilke Træarter Datiden stod overfor. Nogle Trækulsprøver fra Lindeballe, som Afdelingschef Knud Jessen, Danmarks geologiske Undersøgelser, var saa venlig at undersøge for mig, gav følgende Resultat. Det bemærkes, at Prøve I hidrører fra omtalte Gravhøje (Tvillinghøjene), Prøve II fra Smeltested 3 samt — da Kullene her var meget sparsomme — desuden fra en af Dyngerne

med de ildskørnede Sten; Prøve III stammer fra Resterne af en gammel overpløjet Kulmile i Nærheden af vedkommende Smeltsted og Stendynge — hvorvidt denne Kulmile kan sættes i Forbindelse med Jærnsmeltingen lader sig ikke afgøre, men ganske usandsynligt er det næppe, idet selvstændig Trækulsbrænding efter Omstændighederne ligger noget fjærn for dette Sted:

I. Birk (almindelig forekommende), Eg (2 Stykker), Hassel (1 Stk.), Pil? (2 Stk.).

II. Birk (almindelig), Bøg (1 Stk.), Ask (enkelte Stk.), Eg (flere Stk.).

III. Bøg (talrige Stk.).

Kulstykkerne i Prøve Nr. II var i mange Tilfælde saa smaa og daarligt bevarede, at Bestemmelse ikke kunde foretages med Sikkerhed. De nævnte Arter forekom dog.◀

Kendere af Lindeballe Skovs Nordøstside vil ud fra ovenstaaende Bestemmelse faa Indtryk af samme Blandethed som nu. Den Dag i Dag vokser nævnte Træarter — med Undtagelse dog af Asken, som mangler — gruppevis Side om Side paa de vekslende høje og sumpede Jorder. Indgriben fra Menneskets Side finder sjælden Sted og var sagtens endnu mere Undtagelsen tidligere. Under saadanne Forhold anviser Jorbunden selv Væksternes Plads, idet hver Art søger hen, hvor den efter sin Natur føler sig hjemme.

Tabellen viser, at Kullenes Hovedbestanddel er Birk. Dette er saa meget mere interessant, som de nyeste videnskabelige Undersøgelser netop giver Birkkul en fremtrædende Plads blandt de til Jærnsmelting vel-skikkede Kularter¹⁾.

¹⁾ Bergström og Wessle'n: Om Trækolning. Stockholm 1918. S. 182.

Det er nævnt, hvorledes Smeltestederne kun indeholder temmelig faa og særdeles fint delte Kulstykker, samt at Askemængden er meget ringe. Ogsaa dette er, som det bør være. Jo bedre Kvalitet af Trækul, des mindre Aske og desto finere Sønderdeling ved Ophedning til høj Temperatur¹⁾.

Vi skal herefter se lidt paa Potteskaarene.

I Høje, paa Smeltested 3 og blandt de ildskørnede Sten er Potteskaar optagne i ret betydeligt Tal. Højene havde fine Variationer, Smeltestedet blot een Slags, men Stendyngerne rummer atter forskellige Former. Skaar med sort Farve og blankt afpudset, meget tætkornet Overflade fremkommer ved Siden af matgule, brune eller smukt teglrøde Skaar, som dog ogsaa er dannede af vel tilberedt, fin Lermasse, omend enkelte kan synes lidt grovere end andre. Karvæggens Tykkelse er stundom højst 0,5 cm, oftest omtrent 1 cm, hos enkelte endog 1,2 cm. Det fineste Materiale træffes i de tynde Kar. Smeltestedets Potteskaar er af den tegllignende Art. Et Brudstykke af Karbund — 1 cm tyk — berettiger til Formening om, at Bundens Diameter har været 15—16 cm. Alle trufne Sidedeles Bueflade antyder et større Kar. Det mest værdifulde af Skaarene her er et Brudstykke af Mundingsranden med tilhørende itubruds Hankeparti: Kanten findes ret bred, rundagtig, skraat udfaldende, ikke fortykket mod Randen (som hos nogle af de sorte Skaar), men med samme Sværelse omkring Munden som paa andre Steder. Et enkelt Skaar fra Stendyngerne havde Tilløb til indtrykket Felt nær Hanken. — Det har ikke været muligt at sammensætte Skaarene til blot nogenlunde Helhed.

¹⁾ »Om Trækolning« S. 179, 182.

Tidsfæstelse af Fundene.

Foran er Lindeballe-Fundet allerede i Forbigaaende karakteriseret som stammende fra Oldtidens sidste Afsnit eller senest fra første Middelalder. Det vigtigste Moment til Vejledning i Spørgsmaalet har man i Jærnets Tilstedeværelse blandt Tvillinghøjenes Fyld. Thi herom kan jo ikke tvistes, at naar Jærnalderhøjene indeholder Ting fra Jærnudsmeltning, og det er udelukket, disse Ting kan skyldes nyere Nedlægning, saa er Smeltningen foregaaet før eller samtidig med, at Højene blev opkastede. Men jævnsides med Gravhøjenes Vidnesbyrd har man desuden det Grundlag for Tidsbestemmelse, som de optagne Potteskaar giver. Omstaaende er Skaarenes Ejendommelighed nævnt, og man vil se, hvorledes alt ved Potteskaarene peger hen paa Jærnalder; man maa da ud fra disse to faste Holdepunkter have Lov at henføre Fundet i Lindeballe til denne Periode.

Naturligvis kan der være Mulighed for, at Jærnudvindingen ikke er begrænset til et kortere Tidsrum, men maaske fortsat længere op i Middelalderen. Herimod taler dog flere Omstændigheder. For det første har de levnedede Ting her et temmelig ensartet Præg, hvad der dog ikke siger saa grumme meget, da man næppe kan vente sig væsentlig Forskel i Smeltekunstens Udvikling fra Oldtid til Middelalder, vigtigere er det, at Smeltestederne ligger dækket af Muldrag, som maa skyldes adskillige Aarhundreders Dannelse, og for det andet findes om Jærnfrembringelse i Lindeballe med Omegn hverken mundtlig eller skriftlig Mindelse, saaledes som Tilfældet er med de middelalderlige Smeltesteder nordpaa. Det negative Bevis, Mangelen paa Tradition, er selvfølgelig mindre bevendt, mere talende i den Retning er Dokumenternes fuldkomne Tavshed om Jærn hernede i Sydjylland. En nøje

Gennemgang af Koldinghus Lens Regnskaber giver til Resultat, at der ikke noget Sted tales om Jærnafgift, og heller ikke de nærmere Engelsholm-Arkivalier har noget af den Slags Ydelse. Altsaa kan der næppe, naar alt tages i Betragtning, være Tvivl om, at Virksomheden med Jærnet i Lindeballe, Randbøl og Grindsted stammer fra et Tidsrum, der ligger foran Middelalderen.

Med Hensyn til Kragelundfundet stiller en afgjort Tidsfæstelse sig vanskeligere. Man træffer her paalidelige Vidnesbyrd om Jærnudsmeltning baade i Oldtid og Middelalder. Hvorvidt det ret tilfældige Findested, jeg har truffet, hidrører fra den ene eller den anden Periode lader sig ikke bestemme ud fra det temmelig ringe Materiale, jeg nøjedes med at fremdrage, og som jeg ikke har gjort synderligt ved. Det synes som vedkommende Smeltesteder ligger højere i Terrainet end Tilfældet er i Lindeballe, ligesom en overfladisk Undersøgelse af Slaggen viser Smeltning under større Varmegrad: mere udflydende Former, hvad der kunde tyde paa senere, mere udviklet Standpunkt i Udviklingen; men paa den anden Side træffes færre Rustpartier d. v. s. ringere Beskaffenhed i Henseende til selve Jærnproduktet, og heraf ledes man til Tanken om Begyndertrin. Stedkendte Folk meddeler, at der findes Jærndeale i flere Gravhøje omkring Kragelund, og at man kan paavise adskillige Smeltesteder i Sognet. Nogle af disse, om ikke netop de her paaviste, maa da sikkert stamme fra Middelalderen, siden man just angaaende dette Tidsrum har saa gode Beviser paa stedfunden Jærnudvinding som Jordebøger og Regnskaber fra Silkeborg Len. Af nævnte Dokumenter fremgaar bl. a., at der 1586 af en Ejendom i Kragelund aarlig skulde ydes 2 Kloder Jærn til Kronen, hvad

rigtignok ikke kan siges at være særlig meget, naar samtidig 4 Bønder i det tilstødende Balle Sogn skal udrede ialt 23 Jærnkloder, og ligeledes 4 Mænd i Funder Sogn maa præstere 33 Kloder, deraf en enkelt (Sejlgaard) 12 Kloder, men der *har* altsaa været leveret Jærn fra Kragelund i Middelalderen, og er et eller flere af de omtalte Smeltesteder middelalderlige, har man et Tilfælde, hvor Markfund og skriftlige Kilder passer sammen, supplerer hinanden, hvad der er Hovedsagen for os her at faa antydet.

— Medens vi er i Kragelundegnen kan der være Grund til i Forbigaaende at lægge Mærke til et Forhold, der fra flere Sider — Dalgas og andre Forfattere — er blevet opfattet som tillidsvækkende Udsagn om Jærnfrembringelse, nemlig Stednavnene. Et Blik paa Kortet viser en Række saalydende Navne: Klodbanker, Malmhøj, Klode Kro m. fl., og det kan jo for en flygtig Betragtning ligge nær at stille slige Navne i Forbindelse med Kloder og Jærn, især naar man ved, at Egnen engang har afgivet saadanne Ting. Men man gør sig sikkert skyldig i en Fejltagning, hvad den udmærket kyndige Lokalhistoriker, Sognefoged J. Jensen, Refshalegaard, Kragelund, har gjort mig opmærksom paa. Klodbanker lyder i daglig Tale blandt de stedlige Beboere »Klovbanker«, rimeligvis af det jydsk »Klov« — der er to Bakkedrag med en Kløft imellem — og med Hensyn til Klode Kro gør en lignende Sammenhæng sig gældende: kløftet Bakkeparti nær ved; man har t. Eks. ligeledes Klovhøje paa Funder Vejen.

— — —

Min Hensigt med at skrive denne Udredning har været at vise, hvorledes der endnu kan findes et rigtholdigt Materiale, som er i Stand til at kaste Lys over en af vore ældste og mest betydningsfulde

Industrigrene. Og jeg haaber, mit Arbejde maa kunne bidrage noget til, at Folk bliver opmærksomme paa, at hvad der kommer frem ved Ploven og Spaden af den Slags har Værdi. Ofte er det saaledes, at omhandlede Fund bliver ødelagte, simpelthen fordi man overser Tingene, idet man gaar ud fra, det hele blot er »Jærnal og Cinder«, ikke andet.

Jeg maa takke Geologen, Afdelingschef Kn. Jessen, for Analysen over Trækulprøverne og Ingeniør, cand. polyt. K. Carstensen for Vejledning i enkelte Spørgsmaal. Først og fremmest føler jeg Trang til at sige Dr. phil. N. Hartz, Lærerhøjskolen, Tak for den Interesse, han har givet mig for Studier i Marken.

CHRISTIAN KIRSCHBAUM

KAMMERTJENEREN, SOM BLEV URMAGER OG
•MEKANIKUS• I KOLDING

VED

KOMMUNELÆRER **ALBERT THOMSEN**, HOLBÆK.

I Museet paa Koldinghus staar i en af Stuerne et lille Empire-Ur i en simpel Egetræskasse; det er stærkt medtaget af Tidens Tand, men har engang været et pænt og godt Ur. Aabner man for Værket, som endnu skinner blankt og gult af Messing, finder man Urmagerens Navn graveret paa den bageste Plade:

J. P. C. Kirschbaum i Colding 1812.

For gamle Koldingborgere vil Navnet Kirschbaum ikke være ubekendt, thi gennem tre Generationer var denne Slægt Urmagere i Kolding; men det er kun den ældste af dem, vi her vil opholde os ved, en mærkelig Mand, hvis Minde endnu lever i Slægten.

Det er i høj Grad beklageligt, at den gamle Urmager ikke i sin Alderdoms ledige Stunder tog Pen i Haand og skrev sine Erindringer ned; det kunde sikkert have blevet en interessant Bog; thi hvis man i nogen Grad kan stole paa Slægtstraditionerne, har han i sin Ungdom set og oplevet en god Del.

Johan Peter Christian Kirschbaum er født den $\frac{4}{10}$ 1749. Navnet er jo tysk, men hvor han stammer fra, vides ikke. Maaske var Forældrene tyske. Han skrev baade Dansk og Tysk flydende. I sine unge Aar rejste

han i Udlandet som Kammertjener hos forskellige fornemme Personer; bl. a. skal han have været i Tjeneste hos en af Bernstorfferne.

1778 nævnes han første Gang i Kolding. Her boede dengang en General, Greve *Joh. Henrich v. Schulenburg*¹⁾, og blandt hans store Tjenerstab nævnes dette Aar »Christian Kirsbom«²⁾. Maaske har han været her før 1778, men for de tidligere Aar bringer Mandtalslisterne ikke Navne paa de enkelte Tjenere.

Han var Grevens Kammertjener og tillige Taffeldækker; hans Bestilling var saaledes at dække Bord og have Tilsyn med Servicet, Sølvtøjet, Dugene o. l. Afd. Skomagern. P. M. Møller i det gamle Hus i Helligkorsgade ejede en lille Bog, skrevet paa Tysk af Johan P. C. Kirschbaum, indeholdende mange Hundrede Opskrifter og Anordninger, dels paa Mad og Maaltider, men især paa gamle Husraad, som der i det daglige Liv i en stor Husholdning kunde blive rigtig Anvendelse for. Paa Titelbladet betegnes den som særlig beregnet for »Kammertjenere og Taffeldækkere«.

Der fortælles, at han engang eksperimenterede med at lave en kørende Platmenage. Da Kunstværket endelig var færdigt, vakte det naturligvis en vis Opsigt ved Taflet, naar det langsomt kom rullende hen over Dugen, drevet af det Urværk, der snildt var skjult i det Indre.

I 1783 søger vi ham forgæves mellem Grev Schulenburgs »Domestiquer«; Mandtalslisten nævner ham derimod i 4. Fjerding blandt Byens Borgere: »Christian Kiersbom og Hustru Gunne Peders Datter«, samt deres Tjenestepige Johanne. Han er altsaa ikke længer i

¹⁾ En tyskfødt Officer, indvandret 1737, et Par Aar Kongens Generaladjutant, 1754—64 Oberst og Kommandant i Nyborg; udnævnt til General-løjtnant 1773, d. Greve 1788. Gift med Frederikke Louise Knuth. Død 1793.

²⁾ Regnskaberne over Colding Byes Ekstra Skats Mandtal. (Rigsarkivet.)

Grevens Hus; men derfor er det jo ikke udelukket, at han har fortsat i sit gamle Embede efter sit Giftermaal; hans Livsstilling nævnes nemlig ikke.

Han var nu en Mand paa 34 Aar, efter de gamles Sigende en smuk, høj Mand. Fra den Tid maa det lille Billede af ham stamme, som her gengives. Familien ejer to smaa ovale, malede Portrætter af ham og hans Kone, Gunde Pedersdatter, ret diletantisk udførte og daarligt bevarede.

To Aar senere, 1785, fik han Ansættelse som

»Consumptionsbetient« i Kolding, men han blev kun i Toldvæsenets Tjeneste i to Aar; thi i Listerne fra den store Folketælling¹⁾ i 1787 bemærkes ved hans

Navn: . . . »forhen Betient, men nu ernærer sig med sine Hænders arbeide«.

Han var nemlig begyndt at tilvirke Ure, gav sig ogsaa af med Reparationer og andet forefaldende mekanisk Arbejde, hvortil han af Naturen synes at have haft store Anlæg. Han kaldes ikke Urmager, for han havde aldrig lært Haandværket, havde følgelig heller ikke Borgerskab som saadan, men stod for den almindelig Bevidsthed som en snild og kunstfærdig Meister paa Mekanikens Omraade.

J. P. C. Kirschbaum.

¹⁾ Folketællingslisterne, Colding 1787 (Rigsarkivet).

En gammel Mand har fortalt mig om en mærkelig Vogn, Kirschbaum engang lavede. Drevet af et stort Urværk kunde den, naar den blev trukket op, køre jævnt og støt hen over Gulvet til stor Forundring for Folk, som jo i de Dage ikke var særlig forvænte med at se mekanisk Legetøj.

Men selv om Værkstedet nu tog hans meste Tid, glemte han dog ikke derover sin oprindelige Næringsvej. Naar der skulde rettes særlig fornemt an til Gæstebud i Byens fine Familier, gik der Bud efter Kirschbaum. Og naar kongelige eller fyrstelige Personer gæstede Koldinghus paa Gennemrejse, hentede man ham derop, saa Taffelet kunde blive dækket, som det hørte sig til. Maaske har han saaledes været sysselsat deroppe, da Kristian VII en kort Tid i 1807 boede i den gamle Kongeborg, Aaret før den gik op i Luer. I hvert Fald omtales han i Slægtens Overlevering som »kongelig Taffeldækker paa Koldinghus«.

Han boede i sit eget Hus i Østergade (nu Nr. 16). Da der ikke fødtes Børn i Ægteskabet, adopterede de Konens Søstersøn Lars (eller *Laurits*) *Bredenbergs*, som nævnes første Gang hos dem i Folketællingslisten 1787; han var da 6 Aar gammel.

Ved Nytaarstid sendte Folk hinanden Lykønskingshilsener, ofte et hjemmegjort Vers omslynget af Blomsterguirlander, haandtegnet og koloreret med Vandfarver. Vi har endnu et saadant Nytaarsbrev, som Kirschbaum forærede sin lille 8-aarige Plejesøn 1790; i Midten staar Verset:

Ungdommens største Pligt bør være sig at øve
i Lydighed og Dyd, Forældre ej bedrøve,
ej heller dem, som staae udi Forældres Sted,
men være flittig og til Artighed bered;

saa skal ej nogen Ting i Verden dem mishage,
men lykkelig de skal fuldende deres Dage!

Offeret¹⁾ Lars Bredenberg af *Ch: Kirschbaum*
Til Nytaars Ønske 1790.

Uden om Verset har han tegnet en nydelig Blomsterkrans, koloreret i stærke Farver.

— I nogle Aar boede Drengen ikke hos dem, men var sandsynligvis i Forældrenes Hjem. For saa ikke at være helt ene tog de en Skolediscipel fra Landet, som gik paa Latinskolen, i Huset; det gav jo ogsaa en lille Biindtægt. Da Lars var blevet 14 Aar gammel og havde staaet paa Kirkegulv, kom han igen i deres Hjem, for nu skulde han staa i Lære hos sin Plejefar, saa der engang kunde blive en dygtig Urmager af ham.

Læretiden var lang; hele 6 Aar varede det, før han i 1801 fik udlært og begyndte at arbejde hjemme som Svend.

Christian Kirschbaum havde efterhaanden faaet meget at bestille som Urmager.

Nu i vore Dage gaar man ind i Urmagerens Butik og køber sig et Ur hos ham; han har hjemforskrevet det fiks og færdigt fra en eller anden Grossistforretning, og man faar det maaske med sig hjem, naar man gaar. Saa let gik det ikke, da Kirschbaum for hundrede Aar siden lavede »Klokker« til Koldingborgerne. Naar en Mand dengang fik Lyst til at købe sig et Ur og ikke vilde have en af de Bornholmere, som Skipperne undertiden hentede hjem fra Bornholm eller København, kunde han f. Eks. gaa ind til Kirschbaum i Østergade og drøfte Sagen med ham. Om sider enedes de om, hvorledes Klokkeren skulde være,

¹⁾ her i Betydn.: skænket.

og hvad den skulde koste, og saa gik Mester og Svend i Gang med Arbejdet.

Enkelte Dele af Værket købte Urmageren i færdig Tilstand, men det meste blev drejet, filet, boret og passet til paa hans eget Værksted, forarbejdet af det smukke, blanke Messing, der skinnede saa festligt gyldent, naar det havde faaet den sidste Polering. Mens Arbejdet stod paa, maatte Mester engang imellem et Rend hen til Snedkeren for at se, hvad det blev til med Kassen, som han skulde lave. Maaske var den et ganske simpelt »Klok'hus« af Bøg eller Fyr, tit af Egetræ; men undertiden skulde det være en nobel Kasse med Mahognifinering, indlagt Arbejde og sirlige Lister i Empiretidens Smag.

Skiverne kunde være meget prægtige paa disse gamle Ure, rigt udstyrede med ciselerede eller graverede Forsiringer¹⁾; men i Regelen blev der kun Raad til en rund, hvid, malet Skive.

Naar saa Kirschbaum endelig havde faaet Værket installeret i Kassen, Lodderne passet til, og det hele befandtes at være i den bedste Orden, afleveredes det til Køberen, enten mod en Betaling i klingende Sølv-dalere eller ogsaa mod Levering af Varer, alt eftersom det nu i Forvejen var aftalt.

Der var ikke saa faa Hjem i Kolding, der havde et af Kirschbaums Ure staaende, og jeg ved flere Hjem, hvor den Dag i Dag et af disse solide, gamle Ure er i Gang. En Undersøgelse kunde sikkert vise, at der er adskillige tilbage af dem i Byen og Omegnen.

Jeg er ikke sagkyndig paa dette Haandværks Omraade, men jeg har tit hørt fortælle, at gamle Kirschbaum i Østergade var en dygtig Mester i sit Fag, til

¹⁾ Undertiden smykkede man Skiven med paaskruede Ornamentter, støbt i Tin eller Messing.

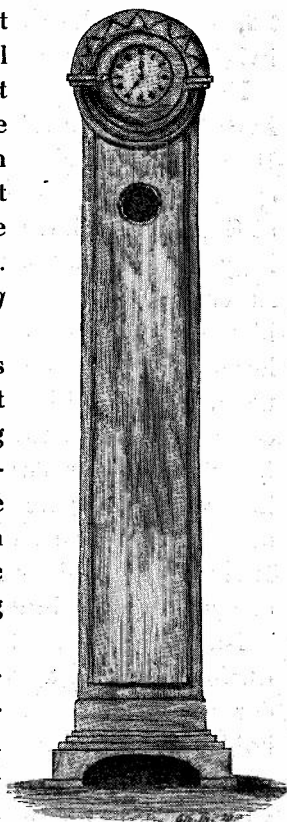
Trods for at han vel aldrig havde »lært« Professionen. En Urmager vilde sikkert kunne give en tilfredsstillende Forklaring om de forskellige Ejendommeligheder, der er ved hans Ure. Han var selv en ejendommelig Skikkelse; det aparte ved ham gaar igen i hans Ure.

Museet paa Koldinghus ejer som nævnt et af dem. Det er temmelig lille; Kassen er trods den simple Udstyrelse ganske stilfuld; paa Værket har han graveret sit Navn: *J. P. C. Kirschbaum i Colding 1912.*

Tandlæge Friis, Kolding, ejer et lignende Ur, saa lille, at det sikkert har staaet paa en Konsol el. lign. Kassen er af Eg, smukt poleret paa Forsiden, som ikke har nogen Laage, men ved en snild Indretning kan løftes helt af. Værket skal trækkes to Gange om Ugen. Det er signeret: *J. P. C. Kirschbaum, Uhrmager i Colding 1812.*

Afd. Skræddermester Albinus Hansen paa Torvet havde et smukt Ur i en ejendommelig Kasse, som minder om en Halvsøjle. Lodderne var ganske tynde og lange, for at de kunde gaa fri af hinanden i det snævre Rum. Det slog Kvarterslag og viste Dato.

Ogsaa Farver Utzon i Søndergade (nu Tved) har et af Kirschbaums Ure, en karakteristisk Prøve paa, hvor smukt et Resultat det kunde give, naar en

kunsthærdig Urmager og en dygtig Snedker arbejdede heldigt sammen.

Til sin gode Ven, Skrædder Ankensen lavede Kirschbaum engang et Ur, som kunde spille flere Melodier ved de forskellige Timeslag. Det stod i mange Aar i Skrædderværkstedet; der har afd. Skomagerm. P. M. Møller tit hørt det spille. Nu er det vist ikke til mere. Slagter Clausen i Søndergade havde et lignende Ur.

* * *

Da Lars Bredenberg i 1801 havde udstaaet sin Læretid, arbejdede han i en Del Aar hos sin gamle Mester, hvis Navn han nu som Adoptiv søn bar.

Nogle Aar senere giftede han sig med *Bente Marie Helt*, Datter af en ret velstaaende Avlsbruger i Kolding. De nygifte har sikkert snart efter faaet Foden under eget Bord; de kom til at bo i et Hus paa samme Side af Gaden som Chr. K., blot lidt nærmere Torvet. Her begyndte han en lille Urmagerforretning, som med Aarene gik bedre og bedre. Da Plejeforældrene siden blev gamle Folk, blev det en Aftale mellem Familien, at de skulde have deres Mad bragt ind fra de unge, som saa til Gengæld skulde arve, alt hvad de ejede. Forholdet var ikke altid det bedste; thi gamle Kirschbaum var en lidt stiv og myndig Herre, som ikke var let at gøre tilpas. Det blev der, som det saa ofte sker, Børnene, der var Bindeleddet mellem de to Hjem; gennem dem knyttedes Baandet igen, naar det engang imellem brast.

Især det ældste af Børnene, en lille Pige, som hed *Christiane Dorteia*, var Bedstefaderens Kælebarn, og der udviklede sig mellem dem et meget smukt Forhold i faderlig Omsorg og barnlig Tillid, saa at hun senere som gammel Kone altid mindedes den gamle Urmager i største Hengivenhed. Saa snart hun havde

lært at gaa, kom hun trippende hen ad Gaden for at besøge Bedsteforældrene; ofte blev hun dér det meste af Dagen. Hun var tidlig udviklet og havde let ved at lære, saa det varede ikke længe, inden hun sad og masede med Strikkepindene under Bedstemors taalmodige Vejledning; dengang kunde de fleste Smaapiger jo strikke, længe inden de kom i Skole. Naturligvis skulde hun ogsaa lære Bogstaverne at kende efter den gamle Fibel.

Vi har nogle »St. Thomas-Breve« fra hendes Barn- dom. — Denne Dag lige før Juleferien begyndte, St. Thomas' Dag den 21. Decbr., var jo fra gammel Tid en Festdag i Skolerne; Børnene bragte Gaver med til Læreren og blev ofte til Gengæld trakterede af ham med Kager og Sukkergodt. Her i Kolding fik de højtideligt overrakt et St. Thomas-Brev, et haandtegnet, farvelagt Blad, hvorpaa deres Dyder anførtes; og undertiden fik de en prangende Titel, en Udnævnelse, der gjaldt for det kommende Aars Skolegang, f. Eks. til Hertug af Augustenborg, Kejserinde af Frankrig o. l.¹⁾

Lille Christiane gik jo ikke i Skole endnu, men hun kunde da kende de fleste af Bogstaverne; derfor skulde hun ogsaa have sit St. Thomas-Brev. Hendes Bedstefar fandt et fint Visitkort fra sin Kammertjener- tid, klæbede en Seddel over Navnet og skrev:

Christiane Dorthea Kirschbaums — hun læser og staver godt og [er] en rar Pige — 1813.

Da Seddelen blev løsnet, læstes Navnet paa Visitkortets oprindelige Ejer:

Le Prince Frederic de Bronsvic ²⁾

¹⁾ Paa Koldinghus hænger Cathrine Marie Kirschbaums Brev fra 1815, hvori hun udnævnes til »Prindsessen i Østergade«, og Catrine Helt's med en lignende Titel: »... kaldet Kajsers Inde i Rusland«.

²⁾ Sandsynligvis Hertug Frederik Carl Ferdinand af Br.-Lüneburg, † 1809; dansk General; boede paa Lyksborg.

Næste Jul gik det ligesaa. Da var hun knap fyldt fem Aar, og vi læser med Undren paa Kortet den gamles Skudsmaal:

For flittig Læsen i Cathechismus og 36 Vers af Birchs Dydelære¹⁾ udenad, samt Striken, givet til Christiane Dorthea den 21. Decbr. 1814.

Visitkortet har været en «Commissariats-Secretair» Schuler's.

For hvert Aar, der gik, blev den lille Pige dygtigere; vi kan paa hendes St. Thomas Breve følge hendes Fremgang i Dydelæren og de andre skønne Videnskaber, som man dengang underviste Børn i²⁾.

Efterhaanden fik hun flere smaa Søskende, der ogsaa, naar de blev store nok til at færdes paa egen Haand, fandt Vej ind til Bedsteforældrene, men Christiane Dorthea vedblev alligevel at være den, de holdt mest af.

I August 1821 fyldte L. B. Kirschbaum 40 Aar, og Dagen før listede de tre største af Børnene ind til Bedstefa'r for at se paa, at han skrev et fint Lykønskingsbrev, som de skulde skrive deres Navne under og næste Morgen overrække Faderen. Det blev en karakteristisk Prøve paa den Tids Stil, den ærbødige Underdanighed, hvormed Børn skulde tiltale Forældre:

Dyrebare Fader!

Al den Lykke, vi nyder i Livet, skylder vi dem, dette bekiende vi med den meest Levende Tak til

¹⁾ Dydelære for Børn i Tankevers og bibelske Sprog ved H. J. Birch, Sognepr. i Glostrup. Kbh. 1798.

²⁾ Her er saaledes det St. Thomas-Brev, som hendes Far gav hende i 1815: »For flittig læsen, skriven og strikken er *Christiane Dorthea Kirschbaum* paa St. Thomas Dag bleven kaldet: en god, lydig og stræbsom pige. Da hun har lært for det første, den lille *Katekismus*, for det andet *Dydelæren*, som er 63 rime-vers og 150 Sprog af Bibelen, for det Tredie *Læse-Øvelse-Bogen*, alle Tankesprog og Leveregler, tillige SÆDELÆREN, som er trykt med LATINSKE BOGSTAVER, og paa nærværende Tid læser inden[ad] i Lærebogen og Bibels Historie.

Colding d. 21. Decemb. 1815.

L. B. Kirschbaum.

Forsynet og Deres faderlige Godhed. Med denne Følelse er vi især opvaagnet denne Morgen, paa deres 40de Fødselsdag. Vi vil høytideligholde den som det nogle retskafne Døttre (tilligemed Søn) anstaaer, som inderlig føler en saa god Faders Værd og agter og Ærer ham over alt. Himlen lade dem endnu ret ofte, og Glad opleve denne Høytidelige Dag. Thi vi ønsker ret inderlig, ofte virksomt at kunne bevise dem vores Tak i den anden Halve Del af Deres Leveaar, da den første halve Deel er bleven dem besværlig ved Deres Sorger for vort Vel. Forund os ogsaa i Fremtiden Deres sædvanlige Faderlige Kierlighed, Ingen kan være mere erkjendtlig eller mere bevise den skyldigste Agtelse end deres Tvende Døttre og Søn som Lydige Børn.

Colding d. 31de August 1821.

*Christiane Dorthea Kirschbaum og Andreas Peter
Kirschbaum. Cathrine Marie Kirschbaum.*

Brevet er prentet med Chr. Kirschbaums smukke, tydelige Skrift, og han har ogsaa skrevet eller ført Pennen for de to mindste Børn, der kun var 8 og 6 Aar gamle. Christiane, som nu var en stor Pige paa 11 $\frac{1}{2}$ Aar, har selv skrevet under.

Et Aar senere, i Oktober 1823, blev hun konfirmeret¹⁾. Da overrakte gamle Kirschbaum hende højtidelig et langt Lykønskingsbrev, som hun skulde gemme og tit tage frem til Gennemlæsning, thi det indeholdt en lang Række »Formaninger til at leve stedse dydig og gudfrygtig«. Hun lagde det ind i det

¹⁾ Jeg er ikke vis paa, om hun har gaaet i Skole eller nydt anden Undervisning end den, hun fik hos sin Far og Bedstefar. Jeg har altid hørt sige, at hun »gik i Skole« hos gamle K. — Han var en for sin Tid særdeles oplyst Mand; Christiane Dorthea fik f. Eks. hos ham Undervisning i Tysk og Fransk samt i Tegning. En af hendes Barnetegninger fra 1822 findes endnu.

Nye Testament, hun fik samme Dag, og der sidder det endnu klæbet fast og gemmes af Slægten som et kært Minde.

Det er ogsaa et i mange Retninger interessant og ret enestaaende lille Skrift. Det er et smukt Vidnesbyrd om den gamle Mands rørende Kærlighed til og Omhu for den lille Pige, som nu træder ud i Verden, ind i de Voksnes Kreds. Han er ikke blind for hendes Fejl; hun er tit lunefuld og egensindig; vil have alt efter sit eget Hoved; men derfor ønsker han ogsaa, at de fremmede Mennesker, hun nu vil komme i Berøring med, »maatte alle være fromme og gudsfrygtige, som tragtede efter at føre hende paa Dydens Vej.« Men han har ikke den bedste Tro til dem, og derfor formaner han hende indstændigt til at vogte paa sig selv og altid leve saaledes, at hun uden Skam kan takke Gud i Bøn hver Aften for Dagen, der gik. Naar han kommer ind paa Dans, Komediespil og Romanlæsning o. l., udvikler han et ganske pietistisk Livssyn; det er »en Pestilenz for unge Hjerter«; ligeledes vilde hans Raad til hende om at søge »Omgang med gamle, dydige og fornuftige Folk og nyde Livets Glæde i deres Selskab«, næppe blive taget alvorligt af vor Tids unge Piger.

Men under denne lange Moralprædiken og Formaning til gode Dyder og Sæder gaar der en umiskendelig Strøm af Varme og Kærlighed; vi mærker, hvor ængstelig bekymret han er for sit Hjærtebarns Fremtidskaar.

*Hjertelig Velmeent Ønske til Christiane Dor-
tea Kirschbaum paa den Dag, da hun havde
fornyset hendes Daabes Pagt den 5. October
1823 med tilføjede formaninger at Leve stedse
Dydig og Gudsfrøgtig:*

Kiære Datter!

Du har i Dag opfyldt den Vigtigste Dag i din Livstid, og træder ud af Børne Aarene og ind i en vigtigere Virke-Kreds, hvortil jeg ønsker dig Lykke og Velsignelse, som [kommer] fra den Almægtige Gud, uden hvis Bistand og Velsignelse ingen Lyksalighed finder Stæd, og raader dig som en kiærlig Fader, der ønsker af Hiertets Grund dit timelige og evige Lykke: for ald Ting at takke Gud, den algode Fader, af gandske Hierte og Siæl: at han saalænge du haver levet, haver veiledet og bevogtet dig, for ald Ulykke, Skade og Fare, givet dig sunde Lemmer og overflødig Godt, ja! at han, den kiærlige gode Gud haver i Daaben antaget dig til en Medlem i hans christen Kirke, hvorved du med Ærefrygt maa betænke, hvad Faderne i dit Navn haver Lovet Gud, du skulde opfylde? Hvilket du vist i dine ubetænksomme Børne Aar til dato ey haver gjort. Tit haver du som et Barn været meget egen-sindig, genstridig, trodsig, Lunefuld og undertiden ulærvillig og gierne villet have alding efter dit Hoved.

Bed Gud derfor om forladelse og efterkom dine Pligter |: Hvilke du af Guds Ord først ret maae lære at kiende: | imod den Allerhøyeste, din egen Velfærd og andre Mennsker, herefter nøyere, da du nu saavel ved *Confirmationen* har fornyet din Daabespagt! som bliver [den] høytideligste og vigtigste Handling i din Levetiid, da af de Løvters Opfyldelse, du gjorde Gud

i Kirken for den hele Menighed, vil afhænge din timelige og evige Lyksalighed.

Du skal derefter træde i en nærmere forbindelse med dine Medmennesker, hvilke jeg ønskede maatte alle være fromme og Gudsfrøgtige, som tragtede efter at føre dig paa Dydens Vej til din evige Lyksalighed.

Men des Værre! ere de fleste Onde, Lastefulde og saaleedes sindede, at de giærne vil bringe den Uskyldige og Uernfarne paa Lasternes Bane, gjøre dem fra Guds til den onde [Aands?] Børn og styrte dem i en evig Ulykke, hvoraf ingen Redning er. Den almægtige Gud bevare dig derfor, at du aldrig Laaner dit Øre til Smigere, Forførere og onde Mennesker, hvilke ere Mørkheds-Fyrsters eller Dievelens Haandlangere til de uforsigtiges og Lettroendes uoprettelige Skade.

Dernæst haver du, min kiære Datter, at vogte dig for dit eget Hiærtes Tilbøyelighed, da Lidenskaberne i din nu tilstunden Alder bliver heftigere og dit eget Hierte Lettelig kunde raade eller forlede dig til noget, som du siden maatte begræde din heele Livestiid og derefter frygte for den Retfærdige Guds uendelige Straf.

Intet Fruentimmer er sit Fall nærmere end det Lætsindige, Ubetænksomme, til Vellystige Dandse, *Comedier*, svermende Baller og uophørlig Snaksomhed uden Eftertanke hengivne og forfænglige.

Vær du derfor forsigtig, Betænksom og Opmærksom paa dine Tanker og din Tunge; tal hellere for lidet end for meget; paa det du ikke taler noget, som du siden skal fortryde paa, naar det ey vidner [om] Fornuft og Eftertanke.

Vær aldrig efterladet i Bønnen, thi den der skammer sig at bede alvorlig til Gud, den skammer sig at være Guds Veen, falder tit i Fristelse og Satans Snarer.

I Særdeleshed opløft dit Hiært og Siæl hver Morgen og Aften til Gud Vor Skaber, Opholder og Velgiører |: thi at bede aleene med Munden eller andre forfattede Bønner uden Eftertanke kaldes ey at bede og behage Gud ikke:| Ey heller er det den rette Bøn naar man gør mange Ord som Phariseerne i Evangelio gjorde, Hvor den Bodfærdige Tolder i Faae Ord, Gud være mig Synder Naadig! da det [kom] af Hjertets Fylde, behagede Gud bedere.

Derfor, min Datter! tak Gud om Morgenen for hans Beskiærmelse og Varetægt, du i en roelig Søvn haver nyt den forgangne Nat, Lær ret at kiende de Velgiærninger, Gud lader os nyde naar vi sover, Hvor meget Søvnen nytter Vor Legeme, samt hvor megen fare, Vi i vor følesløse Søvn var underkastet, naar Gud ey saa faderlig bevogtede os?

Bed Gud om hans Hellige Aands Bistand at fuldbringe den heele Dag til gode og dydige Handlinger og bevare dig for Syndige Tanker, Ord og Giærninger.

Om Aftenen undersøg i Stilhed meget nøye og Alvorlig hvorledes du haver anvendt den Dag, som Herren haver lagt til din Levetid? og betænk, at naar du ikke haver gjort noget godt og nyttig den forgangne Dag, at den er tåbt i Evighed for dig, da den forløbne Dag, ja den forgangne Time, aldrig kommer igen; haver du af overilelse gjort noget, som ey er efter Guds Bud, saa beed den Almægtige Angerfuld om Forladelse og vogt dig derefter for slig en Uforsigtighed.

Læs flittig med Opmærksomhed og Andagt i Bibelen og andre Gudelige Bøger og samle dig deraf en Skat til Evigheden; men Vogt dig for *Romaner*, Kierligheds- og andre ugudelige Bøgers og Wisers Læsning, som er en Pestilenz for unge Hierter.

Søg stedse Omgang med Gamle, dydige og fornuftige Folk, og nyd din Livets Glæde i deres Selskab, thi Gud under os alle de Livets Glæder, som ey er imod hans Bud, han gav os derfor Love, at vi ved deres Holdelse skulde være her timelig og Hidset evindeligt Lykkelig.

For ey at blive alt for vidtløftig [!] vil jeg fatte mig kort og kuns til Slutning bede dig: At have din heele Livstid Gud for Øjnene og i Hiærtet, og med Alvorlighed vogte dig, at du ej falder i forsættelige Synder, og handel ikke imod den Allershøieste Guds Bud. —

Alt det forestaaende haver jeg holdet for en Bestefaderlig Pligt og Skyldighed |: da jeg har været fader til dig, da du blev døbt:| at nedskrive til din Advarsel og Formaning, da jeg ved min Alder og skrøbelige Legeme neppe kan have Forhaabning om at opleve endnu Een af dine fødsels Dage.

Jeg beder dig derfor, min kære *Christiane Dorthea Kirschbaum!* Læs dette tit og ofte, og i besynderlighed paa hver Fødsels Dag du Oplever, og gør derefter; saa kan du være forvissat om timelig og Ewig Lykke, og erindre dig stedse derved din til Graven hiærtelig elskede forælder og bestefader.

Colding, d. 4. Octb. 1823.

Johan Peter Christian Kirschbaum,
som i Dag er 74 Aar gammel.

* * *

Christian Kirschbaum kom alligevel til at opleve endnu et Par af hendes Fødselsdage, han levede næsten 6 Aar endnu.

Paa sine gamle Dage havde han flere Sorger. 1826, d. 5. Sept., mistede han sin Hustru, Gunde Petersdatter, hun blev 77 Aar gammel.

Desuden kom han i en pinlig og vedvarende Strid med Sønnen, som efter Sigende skal have bebrejdet ham, at han holdt daarligt Hus med sine Penge; »han sad og eksperimenterede med alskens unyttige Snurrepiberier i Stedet for at holde sig til sit Haandværk«. Forholdet blev tilsidst saaledes, at de ikke mere besøgte hinanden, og den gamle gjorde Plejesønnen arveløs og overdrog sin Ejendom til Skrædder Ankensen, der saa til Gengæld skulde sørge for ham i alle Maader til hans Død. I Væggen mellem deres Stuer fik han lavet et Hul, hvori et mærkeligt Ur blev anbragt; det havde to Skiver, en til hver Stue.

Hans sidste to Leveaar blev en trist Tid for ham, især paa Grund af det daarlige Forhold, han stod i til Sønnen. Han blev ensom og bitter.

Midt i Sommeren 1829 — den 3. Juni — døde den gamle Urmager efter kort Tids Sygdom, i en Alder af næsten 80 Aar.

I hans Skuffer fandt man en Del halvt færdige Smaating, f. Eks. mange nydelige Snustobaksdaaser, lavet af en lille Konkylie med et sølvindfattet Laag af Perlemor. — Hvad han efterlod sig, arvede Ankensen.

* * *

— *Laurits Bredenberg Kirschbaum* overlevede ham kun i 2 Aar, han døde 1831; hans Søn *Andreas Peter K.* fortsatte Forretningen i Østergade i mange Aar og havde ligeledes en Søn, der blev Urmager (i Kbh.).

Christiane Dorthea døde omkr. 1900 som Enke efter Rebslagerm. Severin Warthoe Madsen¹⁾. Hun var i sin høje Alderdom en livlig og aandsfrisk gammel Kone.

¹⁾ Af hendes Døtre blev en gift med Fabrikant Frands Møller, Esbjergs første Borger; en anden lever i Kolding som Enke efter Skibsfører Gottlob. En Søn bor i Kbh.

Af hendes to Søstre blev *Cathrine Marie K.* gift med Høker S. Andresen, mangeaarig Borgerrepræsentant i Kolding, og den yngste, *Hansine Gundine K.*, med Farver O. C. S. Asch i Thisted.

Til Slut blot en rent personlig Bemærkning.

Oprindeligt var det min Tanke kun at meddele Christian Kirschbaums Lykønskingsbrev i Aarbogens »Smaastykker«, men under Arbejdet med de dertil nødvendige Kommentarer fik jeg Lyst til at samle, hvad der er bevaret om ham og hans nærmeste. Og skønt jeg er klar over, at Forsøget — især paa Grund af de sparsomme Efterretninger — kun delvis kunde lykkes, er det dog mit Haab, at her er fremdraget enkelte Ting, som kan have Interesse, i hvert Fald for en lokal Læsekreds.

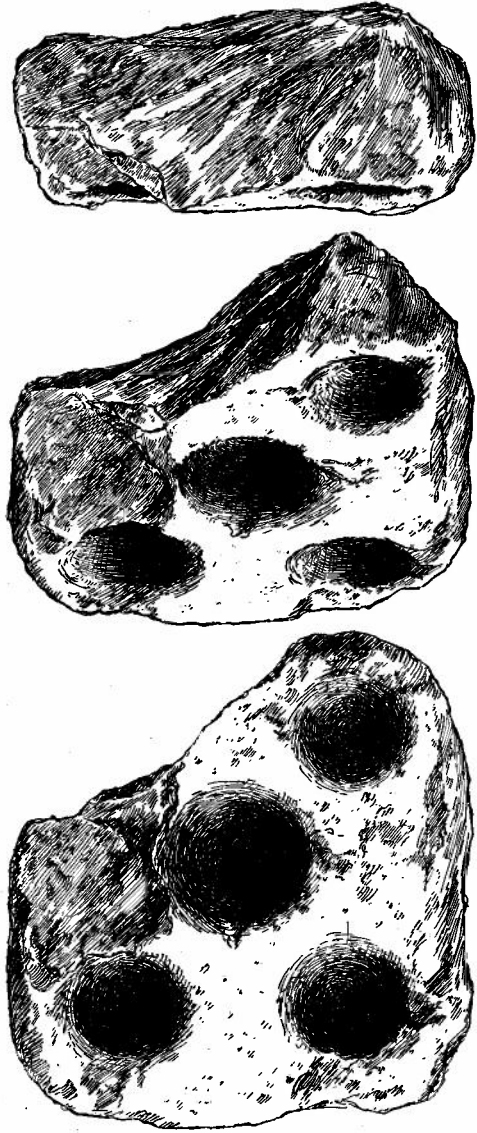
Holbæk, Oktober 1920.

Albert Thomsen.

ET MINDE
FRA
MUNKETIDEN I SØNDERBY VED HORSENS
AF
ASGER KRISTENSEN

Ved Nedbrydning af en Staldbygning i Gaardejer Anton Niensens Gaard, Matr. Nr. 6, i Sønderby ved Horsens i Sommeren 1917 fandtes den her afbildede Sten. Den er af noget skørnet Granit. Det ses, at den oprindelig har haft en næsten kvadratisk formet, plan Overside 30×33 cm, forsynet med 5 store skaalformede Fordybninger. Et Hjørne er, som Tegningen viser, afstødt, men dog ikke anderledes, end at der paa Brudfladen endnu findes en lille Rest af den femte Skaal. Midterskaalen er størst, 10,5 cm i Tværmaal og 6 cm dyb, og er smukt afsleben med kredsformede Bore- eller Slibe-Skurer. De andre Skaale er 8 cm i Tværmaal og 5 cm dybe. En af dem er lidt afglattet ved Slibning. Ogsaa den plane Flade viser hist og her Slibning eller Slid. Stenen opbevares nu i Glud Museum.

Det er en stor Sjældenhed, der her kom for Dagens Lys. Af lignende Sten med fem skaalformede Fordybninger kendtes tidligere kun een eneste her fra Landet. Denne, der findes i Nationalmuseet, stammer fra Sønder Draaby Kirke paa Mors. Den skiller sig særlig fra Sønderby Stenen derved, at den er smukkere

Skaalestenen i Glud Museum, funden i Sønderby ved Horsens 1917.

tilhugget, og at Hovedstenen ligesom bæres af en terningformig Sokkel¹⁾).

Men tre andre Sten, hvoraf den ene har 3, de to andre 4 Skaale, maa tillige nævnes, da de utvivlsoomt stammer fra samme Tid og har haft samme Anvendelse som de med 5 Skaale. Den førstnævnte af disse Sten har to runde og een oval Skaal og er udvendig prydet med Figurer i Relief. Den blev funden paa Mammen Kirkegaard og staar nu udvendig ved Kirke-taarnet der.

Den ene af Stenene med 4 Skaale sidder indmuret i Kirkemuren i Skibets sydvestre Hjørne paa Gjerlev Kirke, Aars Herred, Aalborg Amt; den anden, der udvendig er ovalformet, findes i Horsens Museum. Den har tilhørt den Lindemannske-Samling, og det vides ikke, hvorfra den stammer.

Det ses af foranstaaende, at disse Skaale-Sten varierer meget, saavel hvad deres ydre Form og Udsmykning angaar som med Hensyn til Skaalenes Form, Størrelse og Antal, og da der mig bekendt ialt kun er funden de omtalte fem Stykker, vilde vi staa aldeles tvivlraadige overfor Spørgsmaalet om deres Anvendelse, hvis ikke Fund i vore Nabolande kunde komme os til Hjælp.

I Sverrig er funden en Del. Det ses af disse, at 5 ingenlunde er Maksimum for Hullernes Antal. En Sten fra Valla Kirke i Bohus Len har 6 Skaale²⁾ og een, som findes indsat i Muren i Klosterkirken i Sigtuna har 8³⁾. Men hvad der er mere vigtigt, det slaas ved de svenske Fund fast, at Stenene hører til i Kirker og Kapeller, thi de findes stadig i eller ved disse. —

¹⁾ Afbildet og beskrevet i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed«, II Række, 3. Bind, 1888, S. 107. — ²⁾ Afbildet i »Sveriges Medeltid« III, S. 551. — ³⁾ Afbildet i Wallins akademiske Afhandling, »Sigtuna stans et cadens«.

Fra Norge kendes kun een af disse ejendommelige Sten. Den findes i Amble Museum og er funden paa Tomten, hvor den nedrevne Bøium Stavkirke har staaet i Fjærland Sogn. Den er af Klebersten, kvadratisk af Form, og har 4 Skaale¹⁾.

Men i Aaret 1882 kom fra England de vægtigste Bidrag til os til Opklaring af disse Stens Anvendelse. Derovre findes nemlig ogsaa Skaale-Sten ved Kirkerne. Englænderne har givet dem det betegnende Navn »cresset stones« (Fyrskaaalesten). De varierer meget²⁾ ligesom de nordiske Sten, som de i det hele ganske ligner, og for disse engelske »cresset stones« Vedkommende blev det fastslaaet paa Grundlag af paalidelige Optegnelser fra Slutningen af det 16. Aarhundrede, at de har tjent som Lamper³⁾. Hullerne fyldtes med Tælle og forsynedes med Væge. Hver Aften ved Mørkets Frembrud tændtes et af dem for at lyse for Munkene ved Midnat, naar de holdt Messe. Samhørigheden mellem de engelske og danske Skaale-Stene blev først paavist af Dr. Sophus Müller i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed«⁴⁾, hvor han tilbageviser som fejlagtig den tidligere almindelig antagne Mening, at Stenene var Vievandskar. Siden har flere andre Historikere udtalt sig i Tilslutning hertil, og nu bekræftes det vist af alle som afgjort, at de nordiske Skaale-Sten ligesom de engelske er middelalderlige Messelamper.

Flere, som har omtalt disse Sten, har udførlig gjort Rede for de forskellige Omstændigheder, der taler imod, at Stenene er Vievandskar og deriblandt ogsaa

¹⁾ Afbildet i F. B. Wallem: »Lys og Lysstel«, S. 19. — ²⁾ Skaalenes Antal varierer fra 1 til 16. Forskellige Eksemplarer af »cresset stones« med 4, 5 og 7 Huller er afbildede og omhandlede i »The Reliquary and Illustrated Archaeologist« 1905, S. 57 f. f. — ³⁾ Archæological Journal 1882. — ⁴⁾ »Aarb. f. n. Oldk.«, II. Række, 3. Bind, 1888, S. 106.

paapeget, at det vilde være temmelig meningsløst at fordele Vievand i flere saa tæt ved hinanden staaende Smaaskaale; men mærkeligt nok har ingen givet nogen Begrundelse af, at Talgen skulde fordeles. I nævnte Afhandling i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« skriver Dr. Sophus Müller med Henblik paa disse Lampers mærkelige Konstruktion kun, at de maa forekomme paafaldende upraktiske. — Sammenlignet med senere Tidens Lysindretninger, maa de unægtelig forekomme os saaledes, men deres store Udbredelse tyder i en anden Retning, og jeg skal siden vise, hvorledes jeg tror, de har været anvendt, og hvorledes disse Lampers særlige Egenskaber og Anordninger ved en saadan Anvendelse netop kunde komme til at gøre god Nytte.

Foruden de engelske »cresset stones« fra Kirkerne kendes fra Skotland en Del Stenlamper, der aldeles ligner Kirkelamperne. Underst en terningformet Sokkel med bred Fod, øverst et firkantet Hoved, som paa den plane Overside har en lille Skaal i hvert Hjørne og en meget stor Skaal i Midten. Nogle af disse Lamper bærer Aarstal, een 1634, en anden 1646, og Bogstaver, rimeligvis Begyndelsesbogstaver af Ejers Navn, og endelig i Relief paa Siden af Sokkelen en stor Saks, en enkelt endog baade Saks og Pressejern.

Det ses da klart, at disse Lamper har været benyttede af Skrædere¹⁾.

I en Omtale af disse skotske Skræderlamper skriver Englænderen Fred. R. Coles, at Lyset blev mere jævnt, naar det stammede fra flere Blus, og at den store Midterskaal kun har tjent som Affaldsskaal for Afklippingen (Tanden) af den forbrændte Væge, som

¹⁾ En Del skotske Skræderlamper er afbildede og beskrevne i »The Reliquary and Illustrated Archaeologist« 1906, S. 172 f. f.

kastedes heri¹⁾. — Denne Forklaring paa, hvorfor der skulde være flere Skaale, finder jeg usandsynlig; thi flere Væger kunde jo lige saa godt bruges i en enkelt stor Skaal fordelte langs Randen, og Midterskaalene synes alt for store alene til Brug for Vægeafklippingen. Var saadan en stor Skaal nødvendig, synes det da ogsaa underligt, at denne for mange af Lampernes Vedkommende ganske mangler.

Ud over det, vi faar at vide af det gamle engelske Dokument²⁾, har vi vist ingen andre Oplysninger end dem, en Undersøgelse af de gamle Lampesten kan give os.

Sammenholder vi alle disse Lampesten fra alle de Lande, hvori de findes, da vil vi derved kunne se, hvad der har været væsentligt og hvad uvæsentligt; thi vi kan sikkert gaa ud fra, at det, der er fælles for dem alle, er det, der har haft størst Betydning.

En saadan Sammenligning viser os som fælles for dem alle en solid, tung, faststaaende Stenlampe med et Antal Skaale af ens Størrelse og hver for sig rummende ca. $1\frac{1}{2}$ dl.

I anden Række, men dog sikkert ogsaa af praktisk Betydning, kommer saa, at der foruden de ligestore Skaale var en enkelt særlig afmærket Skaal, thi en saadan findes jo hos et meget stort Antal af Lam-

¹⁾ »Lights of other Days« i »The Reliqu. a. III. Archaeol.« 1906. S. 171. — Desværre fremgaar det ikke af Artiklen, om denne Forklaring har nogen historisk Grund el. kun er Forfatterens Formodning. — I »Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland« 1887-88, S. 85, skriver J. Romilly Allen, ligeledes uden nærmere Forklaring, om de skotske Skrædelamper, at de har »et stort Midterhul til Vægeafpuddningen«. — ²⁾ Den gamle Beretning findes i et Ritual i Abbediet i Durham, skrevet 1593, og lyder ordret saaledes: »— Also there is standing on the south pillar of the Quire doore of the Lanthorne, in the corner of the same pillar, a foure-squared stone, which hath been finely wrought, in every square a large fine image, whereon did stand a foure-squared stone above that, which had twelve cressets wrought in that stone, which was filled with tallow, and every night one of them was lighted, when the day was gone, and did burne to give light to the monks at midnight, when they came to matins.«

perne. Og fuldstændig ligegyldigt har det været, hvorledes denne ene særligt afmærkede Skaal var af Størrelse eller Form¹⁾, ligesom alt det øvrige, som varierer, maa antages at have været uden praktisk Betydning.

Det er forstaaeligt, at paa en Tid, da Brandfaren var saa overordentlig stor, fordi der i saa stor Udstrækning blev anvendt Træ som Byggemateriale, maa det have været hensigtsmæssigt at have en absolut brandfri, faststaaende Lampe. — Selv Kirker og Kapeller var jo ofte af Træ.

Men hvorfor skulde Talgen da afmaales i Smaaportioner af ens Størrelse? Det ligger dog nær at antage, at en saadan Portion netop var en normal Aftens Forbrug. Eller med andre Ord, at Stenene ikke alene har været Lamper, *men tillige Tidsmaalere*. Hvis man saa ønskede at have Lys ud over den sædvanlige Sengetid, har man vel benyttet en Væge i den særlige Skaal, hvor en saadan fandtes. Det passer godt hermed, at netop de ligestore Skaale i omtalte skotske Skræderlamper er en Del mindre end de tilsvarende i Kirkelamperne, thi Skræderen ønskede naturligvis at gaa til Ro før Munkene, der skulde læse Messe ved Midnatstide. Og i det gamle Dokument staar jo netop ogsaa, at der kun tændtes *een Skaal hver Aften*, og at denne, der skulde lyse for Munkene, naar de læste Midnats-Messe, allerede blev antændt ved Mørkets Frembrud.

¹⁾ Paa en kvadratisk Lampesten med 5 Huller fra Ekeby Kirke paa Gotland er Midterhullet firkantet og langt mindre end de andre (Afb. i Sveriges Medeltid, III Del, S. 551), En dansk Sten har som tidligere nævnt et stort, ovalt Midterhul. Og paa en engelsk Lampesten af Form som en omvendt afkortet Kegel fra Kirken i Lewannick i Cornwall er der seks Huller i Kreds om et syvende Hul i Midten, og her er det ikke Midterhullet, men et af Hullerne i Yderkredsen, der er særlig afmærket ved at være større end de andre (Afb. i 'The Reliquary Illustrated Archaeologist' 1905, S. 60). Almindeligst er det dog, at det særlig afmærkede Hul er større end de andre og anbragt i Midten.

Om Dagen kunde man inddele Tiden efter Solen eller Solure; men fra Solnedgang var man dengang henvist til Sanduret, der fordrede stadig Pasning. Langt mere simpel og tilstrækkelig nøjagtigt vilde et Lysur være.

Ud fra denne Antagelse finder vi da ogsaa en naturlig Grund til, at der skulde være flere Skaale; thi naar Lamperne var faststaaende, og en Skaal ikke maatte indeholde mere Talg, end der kunde brænde en Aften, da var det i høj Grad praktisk at have mange Skaale, saa man paa een Gang kunde smelte, afmaale og paahælde Talg til flere Dage.

Ved festlige Lejligheder har vel nok flere Skaale været tændt samtidig. Naar Talgen var fordelt, havde man jo den Fordel, at man ved at tænde flere eller færre Blus efter Ønske kunde forøge Lysstyrken, uden at Lampen derfor brændte tidligere ud end sædvanlig.

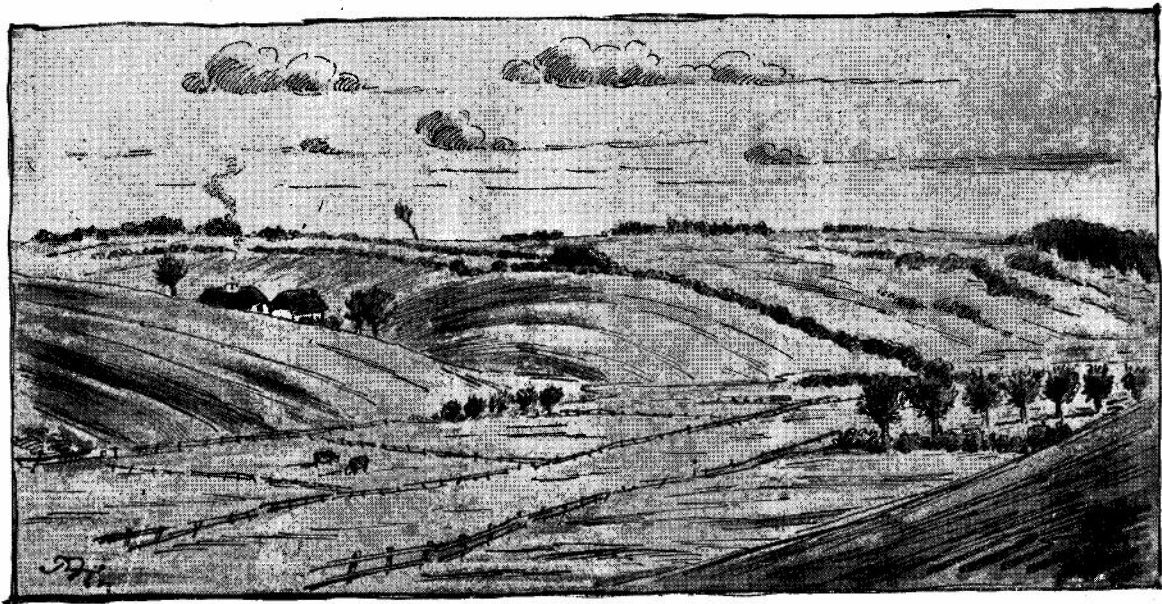
Skaalene synes passende af Størrelse til at rumme en Aftens Forbrug paa Aarets mørkeste Tid, men er dog paa flere af Lampestenene vist for unøjagtige til, at de i sig selv kunde afgive Maal for Talgen, som derfor antagelig er øst op i Skaalene med et for Aars-tiden passende stort Maal.

Tilbage da til vor Messelampesten i Sønderby og Lokalhistorien.

Fra hvilken Kirke eller Kapel hidrører denne Lampe? Den er efter alt at dømme hentet sammen med de andre Sten i Bygningen, hvori den var indmuret; thi den sad saaledes i Kampstensmuren, at kun en glat, smal Kant var synlig paa Murens Inderside og den havde saaledes ikke paa nogen Maade faaet nogen Særstilling fremfor de andre Sten i Muren.

Fra den nærmeste Kirke, Kirken i Glud, eller dennes Nærhed vilde ingen i Sønderby falde paa at hente Sten til Byggemateriale, thi der er Sten nok meget nærmere paa Markerne rundt om. Vi maa søge et nærmere Hjemsted for Lampen, og Tånkerne vender sig da straks mod en med Slaaen og Tjørnekrat bevokset Knude paa Gaardejer Th. Hougaards Mark (Matr. Nr. 4a) paa Skraaningen ned mod Sønderby og Stourup Enge. Denne bærer nemlig det meget betegnende Navn »æ Kjærgorsbosk« (Kirkegaardsbusken), og Formodningen om, at der her har ligget en Kirke eller et Kapel, hvorfra Messelampen er kommen, er nu paa saa mange Maader bleven bestyrket, at jeg vil fremføre den her.

Sønderbys ældste Mand, Gaardejer Rasmus Jespersen, der sine 83 Aar til Trods endnu er fuldkommen aandsfrisk, har fortalt mig, at han aldeles bestemt husker, at Stenene til Kostalden, hvori Messelampen var indmuret, blev hentede netop fra disse Bakkeskraaninger ned mod Stourup Enge, hvorpaa Kirkegaardsbusken staar. Dog ikke fra selve Knuden, men fra den Del af Skraaningen, der hører til Anton Nielsens Gaard. »Det er kun en tresindstyve Aar siden, at det Fæhus blev bygget,« siger han, »jeg var dengang voksen og var med til Arbejdet. Ikke alene til Anton Nielsens Fæhus, men ogsaa til min egen Lade, som blev bygget samme Aar, blev Stenene hentede fra Bakkeskraaningerne ned mod Stourup Enge. Og derfra er tillige hentet Sten til de fleste Gaarde i Sønderby.« Han fortæller endvidere, at der var saa mange Sten paa disse Marker, at de næsten umuliggjorde Dyrkingen af Jorden, og for at blive dem kvit blev der da gravet en vældig Grøft tværs over de Agre, som hører til Anton Nielsens Gaard om paa Bakkeskraaning

Udblik over Stourup og Sønderby Enge. Kirkegaardsbusken ses øverst paa Bakken midt i Billedet. Gaarden i Forgrunden til venstre er »Mosebanken«, hvorfra Rester af den gamle Vej gaar tværs over Engen. I Horisonten næsten lige over Kirkegaardsbusken skimtes Tagrygningen af Gaardejer Anton Nielsens Gaard, hvori Messelampestenen blev funden, og til begge Sider forskellige Gaarde i Sønderby.

ca. 1400 Meter ovenfor Engen. Grøften blev fyldt med Sten, der tildækkedes med Jord fra en ny Grøft, som gravedes ovenfor og parallel med den første, og saaledes fortsattes op over Marken. To Mænd fra Stourup havde paataget sig Arbejdet i Akkord. De skulde som Løn have Jordens Afgrøde i tre Aar; men det haarde Arbejde med Stenene tog en hel Vinter, og Akkorden blev daarlig for dem. — Med et lunt Smil føjer Rasmus Jespersen til: »Der kan Folk da faa noget at spekulere over, hvis de nogen Sinde skulde finde den Begravelse.« —

Rasmus Jespersens Beretning giver os ikke alene Svaret paa, hvorledes Lampen er kommen fra Kirkegaardsbusken til Anton Nielsens Gaard, men tillige en naturlig Forklaring af, at der ikke mere findes Bygningsrester paa Stedet; thi har der været saadanne, er de naturligvis først og fremmest bortkørt af de mange, der her har hentet Byggemateriale til deres Gaarde.

Det kunde jo ogsaa tænkes, at der har staaet et Kapel, bygget alene af Træ, og som derfor hurtigt aldeles kunde forsvinde; men et gammelt Sagn som Rasmus Jespersen ogsaa ligesom flere andre ældre Folk i Sønderby kender, tyder i anden Retning, og da jeg tillige paa selve Stedet, der er langt fra beboede Steder, har fundet enkelte Brokker af Munkesten (Bredde 12 cm, Tykkelse 8 cm), tror jeg, at der har været en muret Bygning eller i hvert Fald en muret Grund.

Omtalte Sagn lyder saaledes: »Paa den Plads, hvor Kirkegaardsbusken staar, skulde der bygges en Kirke; men som Arbejdet var begyndt, viste det sig, at alt, hvad der blev bygget op om Dagen, det blev af Troldtøjet revet ned om Natten. Man kunde da nok forstaa, at det ikke var nogen heldig Plads at lægge en

Kirke paa, og for at finde den bedste Plads blev en Stud (el. Tyr) bunden for Øjnene med et Klæde og sluppen løs paa Marken. Hvor Studen lagde sig, skulde Kirken da staa. Studen gik til Glud og lagde sig der, hvor nu Glud Kirke er bygget.« — Dette Sagn er af de saakaldte Vandresagn, der under forskellige Variationer er knyttet til flere forskellige Egne i Landet. Det er ikke sandsynligt, at Tildragelsen med Studen nogen Sinde har fundet Sted her. Langt rimeligere vil det være at antage, at naar dette Sagn er knyttet til Kirkegaardsbussen, da skyldes det, at her i sin Tid har ligget Resterne af en Bygning. Befolkningen har ønsket en Forklaring over disse Murrester, og Sagnet om den paabegyndte, men ufuldendte Kirke er kommet dem til Hjælp¹⁾.

Formodningen om, at Bygningen i alt Fald for en Del har været opført af Munkesten, som i senere Tider er bleven ført bort for at benyttes som Byggemateriale i forskellige Gaarde i Sønderby bestyrkes yderligere i høj Grad derved, at der netop i en hel Del gamle Gaarde findes Munkesten. Sogneraadsformand P. J. Naldahl meddeler mig saaledes, at han i tidligere Aar som Ejer af en gammel Gaard (Matr. Nr. 18a) i Sønderby ofte forundrede sig over kæmpestore, røde Mursten, der hist og her var indmurede i Skillemurene i Gaarden. Gaardens nuværende Ejer, Karl Nielsen har skaffet mig en af disse Sten, der saavel hvad Størrelse som øvrige Beskaffenhed angaar ganske ligner de tidligere omtalte ved Kirkegaardsbussen fundne Brokler. Han har ogsaa fundet Munkesten, dog af et-noget andet Udseende, i et gammelt Sted, belig-

¹⁾ I *Vejle Amts Aarbøger* I. Halvbind 1916, S. 22 f. f. fortæller Hr. Friskolelærer M. Jensen Sinning et ganske lignende Sagn, som gaar om Bredsten Kirke, og at her netop de to Steder, hvortil Sagnet var knyttet, fandtes Grundstensrids af Bygninger.

gende paa Bakkeskraaningen ned mod Stourup Enge ved Vejen mellem Sønderby og Stourup. — Gaardejer A. K. N. Due ved med Bestemthed at fortælle, at der fandtes en hel Del Munkesten i Murene i hans Gaard (Matr. Nr. 20a), da denne for nogle Aar siden blev ombygget. De blev knuste og sammen med Mur-Brokler og andre Sten benyttede i Grunden paa den ny Bygning. — Endelig fortæller gamle Knud Madsen i »Pæregaard« (Matr. Nr. 17a), at der ogsaa ved Ombygning af denne Gaard fandtes mange Munkesten. De blev ikke knuste, men, da de ikke kunde passe ind mellem andre Mursten, blev de indmurede sammen med Brokler i Grunden til de nuværende Bygninger. Han fortæller endvidere, at hans for ca. 60 Aar siden afdøde Svoger, der var Ejer af Markerne, hvorpaa Kirkegaardsbussen staar, har fortalt, at der stadig ved Pløjning eller Harvning fremkomme Murstens-Brokler i Marken ved Kirkegaardsbussen. Knud Madsen ved intet om, at der er funden Mursten lige paa selve den lille Knude, paa hvilken han derimod har hørt fortælle, at der har staaet en Dysse.

Kapellet har da nok haft sin Plads umiddelbart ved Siden af denne.

Endvidere har Museumsbestyrer Søren Knudsen, Glud, der særlig har gjort Egnens Lokal-Historie til sit Studium, gjort mig opmærksom paa, at der omtrent ud for Kirkegaardsbussen i Engen i lige Linie fra Gaarden »Mosebanken« (Matr. Nr. 31) over mod Gaarden »Marienlund« findes Spor af en gammel Vej, som ogsaa spores gennem Skjolde og forbi Boller til Horsens. Engen, siger han, hvor denne Vej har gaaet over, kaldes den Dag i Dag »æ Spang« eller »æ Spaang«, det er paa Højdansk »Spangen«, der er det gamle danske Navn for en lille Bro. Gennem Engen løber en lille Bæk, og hvor Vejen har gaaet over denne, har der natur-

ligvis været en Spang (Bro). Engen Spangen har til for en Menneskealder siden tilhørt »Jensgaard« (i Middelalderen »Inæsgaard«, Gaarden liggende ved Inæs), og denne hørte under Munkene i Øm Kloster. I Aaret 1262 var Mændene fra Inæs og Asnæs stævnedede til at møde i Randers for den Aarhus Bisp Tyge, der vilde tvinge dem ud af deres Afhængighed af Klosteret i Øm, med hvis Abbed Bo Bispen laa i hæftig Strid. Mændene blev lyste i Interdikt, truede med Band og senere afpresset Penge¹⁾.

I god Overensstemmelse hermed fortæller nuværende Ejer af Kirkegaardsbusken, Hr. Th. Hougaard, at hans Gaard i sin Tid ligesom flere andre Sønderby Gaarde har hørt til Jensgaard, og at han for ca. 40 Aar siden opbrød en smal Stribe af Smaasten, der gik tværs over Markerne fra Kirkegaardsbusken i Retning efter Rasmus Jespersens Gaard. (Matr. Nr. 15a), og som lignede Stenpikning el. Plastring af en Vej.

Denne gamle Vej, der har gaaet i næsten lige Linie fra Horsens til As og Palsgaard, har sikkert været meget befærdet, og da særlig, hvor der var Broer, og netop saadanne Steder byggedes fortrinsvis Kapeller. Den katolske Kirke var i Middelalderen, som den er den Dag i Dag, ganske anderledes end den protestantiske lagt an paa at stilles til Skue, at mane og kalde overalt. Den forstaar at gaa ud ved Vejene og Gærderne og nøde alle til at gaa ind. Overalt, hvor vi færdes i katolske Lande, møder Kirken os. Pragtfulde, farvestraalende Processioner drager gennem Gærderne; paa Torvepladser og Gadehjørner, ved Broer og Korsveje, overalt paa befærdede Steder staar Kirkens Tegn, Kapeller, Helgenbilleder og Krucifikser.

Jeg nævner kun dette for at vise, at Kirkegaardsbusken i Sønderby ved Broen og den alfare Vej set

¹⁾ Se Øm Klosters Krønike.

med katolske Øjne synes at have afgivet en ideel Plads for et Kapel. Den gamle Vej og Broen giver et Fingerpeg i samme Retning som alt det tidligere fremførte.

Intet Dokument i Arkiverne melder om Sønderby Kapellet, ingen bestemte Fund paa Stedet beviser, at det har ligget der, og dog er der saa meget, som viser hen dertil, og som derved og kun derved kan finde en rimelig Forklaring, at vi ikke kan andet end føle os forvissede om, at der har ligget et saadant paa Kirkegaardsbuskens Plads.

Vi ser i Tankerne Vandringsmanden paa sin Vej ned over Sønderby Bakke for en kort Stund afbryde sin Vandring og knæle for Guds Moders Billede i Kapellet. Vi hører derfra Klokkerne ringe Aftenfreden ud over Sønderby og Stourup Enge, medens travle Høstarbejdere standser Arbejdet og med blottede Hoveder og foldede Hænder lytter dertil, og vi ser i den mørke Nat det svage, flakkende Lys fra Messelampen i Kapellet der oppe paa Bakken, meldende om nidkære Sjælesørgeres stille Nattefærd.

Sønderby, i December 1918.

Jeg skylder Nationalmuseets II. Afd. Tak for Anvisningen paa en Del af den benyttede Litteratur og Tak til dem, der velvilligst har givet mig Oplysninger.

A. Kr.

DEN SIDSTE HENRETTELSE VED VEJLE

MEDELT AF
ARNOLD HANSEN

Enkelte af Vejles Borgere har hørt Tale om en Skomager, som blev henrettet syd for Byen i forrige Aarhundredes 1. Halvdel og nogle har set Stedet, hvor han ligger begravet; men der er vel faa, der nu kender noget til den sørgelige Begivenhed. Da det er den sidste Henrettelse, som blev fuldbyrdet i Vejle, kan det vel nok interessere Aarbogens Læsere at høre lidt om ham, som maatte bøde med Livet for sin Forbrydelse.

Den 8. August 1804 blev der i Nykøbing paa Mors født en Dreng, som blev døbt samme Dag og i Daaben fik Navnet Jens Peter. Hans Forældre var Skomager Claus Jensen Bøker og Christiane Baun, der var Ægtefolk. Drengen voksede sig stor, og da han var knap 15 Aar gammel, blev han konfirmeret i Nykøbing Kirke 1. Søndag efter Paaske 1819 af den residerende Kapellan Hr. Boserup. Derpaa lærte han sin Faders Haandværk og rejste saa paa Professionen, og de Vidnesbyrd, som hans Mestre gav ham i hans Vandrebog¹⁾, var alle gode. I Vejle nedsatte han sig som Mester, og her blev han den 28. Februar 1834

¹⁾ I Vandrebogen, udstedt i Kolding, er opført hans Signalement: Alder 25 Aar, Højde: middel. Bygning: middel, Haar: røde. Øjne: blaa, Næse og Mund: sædvanlig, Sprog: dansk. Artiklen er skrevet efter Kirkebøger, Justitsprotokoller og løse Papirer, der opbevares i Viborg Landsarkiv samt en Laugsprotokol, der er i Skomagermester Egebørgs Væрге i Vejle.

efter 3. Tillysning fra Prædikestolen i Vejle Kirke viet til Maren Nielsdatter, Enke efter Skomager Valentin Sørensen Thim i Vejle. Brudgommen var 29 Aar og Bruden 47 Aar. Forloverne var: Skomagermestrene Henrich Bartram og Søren Olesen, begge i Vejle. Maren Nielsdatter var født i Barrit, hvor hendes Fader, Gaardmand Niels Pedersen, boede. — Ægteparret oprettede 1835 et Testamente, hvori følgende bestemtes:

Saafrømt en af os uden Livsarvinger ved Døden afgaaer, da skal vort fælles Bo, det være sig faste Ejendomme eller rørlige Ting, kort sagt, alt hvad vi da eie eller have Rettighed til, ene og alene tilhøre den længstlevende uden nogensomhelst Registrering og Vurdering eller Skiftets Holdelse og uden at erlægge nogen Slags Recognition til den Førstafdødes Arvinger, hvilke ligeledes ikke skulle have noget at fordre om den længst levende vil indtræde i nyt Ægteskab, da den i saa Fald ifølge foranførte beholder det hele Boe, men skulle den længstlevende bortdøe uden at have indlådt sig i nyt Ægteskab, da skal det efterladte Boe deles imellem begge vores Arvinger efter Loven. At det er vor fælles Villie bekræftes i Overværelse af Notar. public. Med Hensyn til det stemplede Papir bemærkes, at vi kuns eie vort iboende Hus og noget Løsøre, hvilke Ejendele vi efter bedste Overbevisning og paa Tro og Love ansætte til en Værdi af 240 rbd. Sølv med Bemærkning, at derpaa hviler endeel Gjæld.

Weile, 9. Mai 1835.

Jens Peter Clausen.

*Maren Nielsdatter,
m. f. P.*

Maren Nielsdatter døde den 2. Januar 1839, 52 Aar gammel, og under Omstændigheder, der tydede paa, at hun var blevet myrdet. Mistanken rettedes hurtigt

mod hendes Mand, som blev anholdt. Den 8. Januar spørger Læge Christens Amtet, om Liget skal obduceres, hvilket godt kan foretages endnu, da Liget i den herskende Kulde vel neppe er gaaet synderlig i Forraadnelse. En Synsforretning var da allerede afholdt, og den ledede til den Formodning, at den afdøde »sandsynligen ved udvortes Vold er qualt, da der kunde erkjendes tydelige Indtryk paa Struben af Negle eller lignende med lidt underløben Blod«. — Obductionen blev foretaget, og Lægerne afgav Beretning, Visum repertum, hvori der bl. a. staar: »Aar 1839 den 11. Januar indfandt undertegnede Læger sig paa denne Byes Sygehus for efter Øvrighedens Ordre og i Overværelse af Hr. Justitsraad, By- og Herredsfoged Hersleb at foretage Obduction af Skomager her af Byen J. P. Clausens, den 2. Januar d. A., pludselig afdøde Kone og for om muligt at afgjøre om den Formodning var rigtig, at hun var omkommet paa en voldelig Maade og navnlig ved Qvælning. Liget fandtes henlagt paa et Bord i Sygehusets Ligkapel iført Liigklæder, efter at være afført disse og efterat Ligets Identitet var vedkjendt af den tilstedeværende Skomager Clausen, skredes til selve Forretningen. — Midt paa den skjolddannede Brusk saas en mørkerød Stribe af omtrent 2 Tommers Længde, der igen delte sig i tvende, hvoraf den ene gik opad, den anden nedad. Under denne var en mørkere Stribe; paa den højre skjolddannede Brusk var Indtryk som af Negle. Leveren havde i det hele et saadant Udseende, som deres, der i længere Tid har været hengiven til for stærk Nydelse af Spirituosa, hvoraf den afdøde ogsaa skal have gjort Misbrug. Af Inspect. interna alene tør man vel ikke drage nogen Slutning om Obducantindens Dødsmaade — men sammenholdt med de udvendige Tegn paa udøvet Vold

især paa et saa mistænkeligt Sted som Halsens Region, hvortil kommer den Stilling hvori jeg Christens, da jeg den 2. Januar om Aftenen blev hentet tilstede, fandt den afdøde; hun laa nemlig paa den venstre Side i sammenbøjjet Stilling vendende Ansigtet mod Væggen og Ryggen noget udad, den venstre Arm var udstrakt, den højre derimod i en halvbøjjet Stilling og Haanden noget sammentrukkèn, saa at det Hele havde et Udseende af Modværge og endelig, at der ikke ved Obductionen fandtes saa betydelige organiske Fejl, at disse middelbart kunde foraarsage en saa pludselig Død, uddrage vi heraf følgende Conclusion: At der er Grund til at antage, at Skomager Clausens Kones Død er bevirket af en anden og navnlig ved Qvælning (Suffocatio) med Hænderne.

Veile, den 14. Januar 1839.

Christens.

(L. S.)

Hviding,

Bataillonschirurg,

(L. S.)

Præsten sendte Dommeren følgende Brev:

»Angaaende Arrestanten, Skomager Jens Peter Clausen, har jeg den Ære efter Opfordring fra deres Velbaarenhed at meddele følgende Oplysning: Af Ministerialbogen sees ikke, naar Skomager Jens Peter Clausen kom her til Byen, men at han den 28. Februar 1834 blev ægteviet til Maren Nielsdatter, Enke efter Skomager Valentin Sørensen. Det er mig vel bekjendt, at Arrestantens og afdøde Hustrus Samliv ikke var godt, jeg har selv flere Gange mæglet dem imellem, opgav tilsidst Haabet om, at længere Samliv var dem tjenligt, og udstedte derfor den befalede Attest, før at den kunde fremlægges ved Skilsmissen, som desværre ikke blev iværksat. Saamegen Mistanke, der end kan

hvile paa Arrestanten med Hensyn til hans Kones Dødsmaade, maa jeg dog ikke lade ubemærket, at Arrestanten saavel som hans afdøde Hustru vare begge af stridig Tænkemaade og drikfældige, at jeg flere Gange har set dem i denne Tilstand, og at det sandsynligt har givet Anledning til deres forargelige Liv, der endte saa sørgeligt.

Veile, den 21. Februar 1839.

Jørgensen. *

Vejle Købstads Justitsprotokol meddeler følgende:

Aar 1839 den 14. Januar blev paa Bytingsstuen i Vejle sat en Extraret til Sags Forfølgelse imod Arrestant, Skomagermester Jens Peter Clausen, som ifølge Amtets Ordre af 10. dennes skal tiltales for formentlig begaaet Drab paa sin Kone Maren Nielsdatter. Foruden Udskrift af det optagne Præliminærførhør og Defensors Ordre fremlagde Dommeren en Skrivelse fra Amtet med Bilag hvortil en Obductionsforretning over den afdødes Lig var bleven foretaget af d'Herrer Assessor og Krigsraad Christens og Bataillonschirurg Hviding og ved hvilken Forretning Arrestant var fremstillet og hans Kones Lig af ham genkendt. Udfaldet af denne Obductionsforretning har bestyrket den Formodning og givet Vished om, at Maren Nielsdatters Død er bevirket ved udvortes Vold, og vil Lægernes visum repertum nærmere her under Sagen blive fremlagt. Forhørsudskriften antages til Følge, de øvrige Documenter derimod til Indlemmelse og lyde samme saaledes: »Paa Grund af modtagne Oplysninger om Mishandlinger som Arrestant skal have udøvet imod sin Kone i levende Live og som synes at staa i nøje Forbindelse med det Attentat, hvorved han antagelig har skilt hende ved Livet, fremstod efter Indkaldelse 1. Skomagersvend Poul Guldbek af Andkær, som

under Examination forklarede, at han har arbejdet hos Skomager Clausen i 4 Uger og 2 Dage og forlod hans Arbejde Mandagen før Juleaften forrige Aar. I den Tid, han saaledes har arbejdet hos Clausen, er det isærdeleshed, at han engang har set ham mishandle sin Kone nemlig Onsdagen førend den Mandag, han forlod ham. Denne Mishandling begyndte med, at da Comparent tilligemed Clausen og hans Kone spiste til Middag, tog han hende uden mindste Anledning i Næsen, saa at den kom til at bløde, og hvorved hun skreg. Umiddelbart derefter tog han med den ene Haand Fisk og Kartofler, som de var ved at spise, og trykkede eller rørte omkring i Ansigtet paa hende, men hvorved hun som stod ved Vinduet, forholdt sig rolig og tog aldeles ikke til Modværge. Efter at dette var sket, greb han hende med begge Hænder i Kappen og ved Strimlene af samme, som han puttede i sin Lomme. Ogsaa hertil forholdt hun sig ganske rolig. Da hun derpaa havde sat sig paa Kanten af Sengen og løsnede sig med Armen paa en Naal, kom han farende hen til hende og gav hende først nogle Lussinger i Ansigtet og tog hende derpaa i Haaret og trak hende, saa at hun faldt ned paa Gulvet, og slæbte han hende saaledes hen ad Gulvet. Comparent, som hidtil havde søgt at undgaa at lægge sig imellem, fandt nu, at det gik for vidt, og tog derefter Ordet og betydede Clausen saadant, hvorpaa denne ogsaa gav efter, og forholdt sig en kort Tid rolig, men, efter at et Par Bønder, som kom ind og fik noget af Fisken, som endnu stod paa Bordet, var gaaet bort igen, begyndte Clausen atter, idet han tog Spinderokken fra sin Kone, som hun havde givet sig til at spinde paa, og løftede eller hævede op til Loftet, og efter at have sat den ned igen gav han hende derpaa en Lus-

sing, saa at hun faldt ned af Stolen hen imod Køkken-døren, dette sidste, som tillige blev set af en Daglejer heraf Byen med Fornavn Thomas, som netop kom ind medens Bønderne vare i Byen. Konen rejste sig selv op igen og foretog intet til Gengæld imod disse Mishandlinger, men forholdt sig vedvarende rolig, og da Comparent derpaa vilde til at gaa i Byen, bad hun blot om, at han som Kristenmenneske vilde blive tilstede indtil hun var paaklædt og kunde følge med ham, hvilket Comparent ogsaa lovede; men hun kunde næppe faa Tid til at klæde sig paa, da Manden gav hende den ene Lussing efter den anden. Da hun derpaa dog havde faaet sit Tøj paa, fulgtes de ud af Døren sammen, medens Clausen blev inde; men efterat være kommen udenfor, gik de hver sin Vej. Comparent var imidlertid kun fraværende i Byen en halv Times Tid, og da han kom tilbage for at se, hvorledes det stod til i Huset, traf han atter Kone og Mand sammen, men tillige Bødker Claus Hansen tilstede og kunde Comparent da mærke, at en Forandring var foregaaet med Clausen, idet han gik og snakkede godt for Konen og lovede, at han ikke tiere skulde behandle hende saaledes men være god ved hende for Eftertiden, og hvorved hun lod sig tilfredsstille. Fra bemeldte Øjeblik indtil den paafølgende Mandag, da Comparent forlod Clausens Arbejde udøvede denne heller ikke nogen Mishandling imod Konen. Han yttrede derimod ved flere Lejligheder, at han ikke vilde skilles fra hende, fordi hendes Levetid ikke var ret lang. Foruden den ommeldte Onsdag har Comparent ikke til andre Tider set at Clausen har mishandlet Konen, men blot hørt, at han har skældt hende ud og brugt Mund paa hende. Det var ogsaa en Nat Tilfældet, da Comparent var vaagnet, at han hørte

Konen skribe og bruge de Ord til Manden, som laa i Sengen ved hende: »Du vil da vel ikke kvæle mig?« men hvortil han svarede med nej, og at det var langt fra, at han vilde kvæle hende, men hvortil hun genvarede »da tager du mig da ind over Kværken, ligesom du vilde kvæle mig«. Comparant tog derpaa Ordet og sagde til Clausen, at han skulde forholde sig rolig, og var han ikke tilfreds, hvor han laa, kunde han komme over og lægge sig i Sengen hos Comparant. Skønt Clausens Kone saaledes som forklaret er, tilsyneladende havde forligt sig med Manden, efter den mod hende om Onsdagen passerede Mishandling, var det dog hendes Hensigt at søge Skilsmisse fra ham og henvendte sig i den Anledning til Sognepræsten og senere til Amtmanden. Herom fik Clausen udmærket Kundskab og vistnok for at forhindre, at Comparant skulde komme til at vidne imod ham, gav Clausen Comparant den paafølgende Mandag Morgen sin Afsked, som han ogsaa modtog. Han havde imidlertid lovet Konen at forblive her i Byen til Torsdag over for, hvis det gjordes nødvendig, at give Forklaring om den Mishandling, han havde set, at der var vederfarede hende; men da Torsdagen kom, havde Clausen forsnakket Konen og faaet hende til at frafalde den forlangte Skilsmisse, og da Comp. ikke havde kunnet faa Arbejde heri Byen, drog han derpaa til, en Landsby-skomagere i Andkjær. Forestaaende Forklaring, som blev Comp. i det hele foreholdt, samtykkede han som rigtig og overensstemmende med Sandhed, og tilbød edelig at bekræfte samme, naar forlangtes. Hvorefter han blev foreløbig demitteret. Derpaa fremstod 2. Skomagerevend Ole Mandix, som under Examination forklarede, at han i 3 Uger har arbejdet hos Skomagere Clausen og blev afløst i sit Arbejde af nysafhørte

Skomagersvend Guldbek. I den Tid Comp. saaledes arbejdede hos Clausen forefaldt der oftere Slagsmaal imellem Mand og Kone, og traf det sig en Aften, da Clausen kom meget sildig hjem omtrent Kl. 12, efter at baade hans Kone og Comp. alt længe havde været tilsengs, at Clausen, efter at Konen havde foreholdt ham det urigtige i at komme saa sildig hjem, gik hen til Sengen og trak hende ud af samme, uden at Comp. just kan forklare, hvorledes han dermed bar sig ad, men efter at have faaet hende ud paa Gulvet, faldt eller kastede han sig selv over hende, og foruden at Comp. hørte Konen skringe, at han vilde quæle hende, hørte han ogsaa, at det rallede i Halsen paa hende. Imidlertid kom Konen dog paa Benene og løb ud i Forstuen for at paakalde Hjælp, og da netop en Pottemagersvend ved Navn With og Daglejer Jens Sparre heraf Byen kom forbigaaende, kom disse ind, men efter at sidstnævnte havde paabudt Rolighed og forlangt Lys tændt, tog Clausen Ordet og sagde, at han selv var Herre i Huset, og at andre ikke havde noget over ham at sige, hvorpaa han greb fat paa Pottemagersvenden og fik ham saavel som Jens Sparre ud af Døren og lukkede samme i for dem, og gav han sig derpaa til at bande og holde Hus. Comp. var rigtignok kommen ud af Sengen og var bleven klædt paa, men turde ikke blande sig i Sagen mellem Mand og Kone. Imidlertid lykkedes det Pottemagersvenden og Jens Sparre at sparke Døren op og komme ind i Stuen, hvorpaa Pottemagersvenden tog Clausen om Livet og holdt ham fast med Betydning, at han vilde blive arresteret, dersom han ikke forholdt sig rolig, hvilket han ogsaa lovede. Clausen nægtede at have Lys i Huset, og derfor blev der slaaet Ild i en Svovlstik. Ved Skindet af denne kunde man se blodigt

Kød og Spor af Neglene paa Konens Hals. Efter et Ophold af en Times Tid eller derved og efter at have taget Løfte af Clausen om at ville forholde sig rolig, begav Pottemagersvenden og Jens Sparre sig derpaa bort men patroillerede dog en tidlang udenfor Huset. Clausen var den første, som gik tilsengs i Comparents Seng, hvorpaa Konen lagde sig i hendes og Mands sædvanlige Seng, og hvorpaa Comp. lagde sig ved Siden af Manden, som forblev rolig til næste Morgen men begyndte derpaa atter at gøre Spektakkel med Konen. Comp. bemærker: at efter, at Pottemagersvenden og Jens Sparre var gaaet, kom Clausen paa Comp.' Opfordring derom, frem med et Stykke Lys, som han sædvanlig havde gjemt, og som Comp. derpaa tændte, men senere igen slukkede efter at være gaaet tilsengs. Sluttelig bemærker Comp., at Aarsagen til, at han forlod Clausens Arbejde og Condition, var den, at det var et daarligt Hus at være i formedelst den idelige Spektakkel imellem Mand og Kone, og da han kunde faa Arbejde andetsteds, saa valgte han dette. Efter hvilken Forklaring, som Comp. tilbød edelig at bekræfte, som blev demitteret. Dernæst fremstod 3. Pottemagersvend Johan Carl Witt, som under Examination forklarede: at en Aften i November Maaned f. A., da han noget sildig kom fra Byen og var i Nærheden af Clausens Sted, hørte han dennes Kone fra Forstuen af raabe om Hjælp, da hendes Mand vilde dræbe hende. Comp. ilte til Stedet og var ogsaa lige kommen ind af Døren, men hvor Clausen kom ham imøde og med Magt viste ham tilbage samt lukkede saavel Stuedøren som Døren til Forstuen i for ham. Comp. lod sig rigtignok vise ud men gav dog tilkende, at dersom Clausen ikke skaffede Rolighed, skulde hans Dør ikke være stærk nok til at holde ham ude,

og da Comp. derpaa hørte, at Clausen vedblev at gjøre Spektakkel med Konen, stødte Comp. først Yderdøren og stødte derpaa ligeledes til Stuedøren saaledes, at den gik istykker, og da Comp. derpaa atter vilde ind i Stuen, kom Clausen ham igjen imøde og vilde kaste ham ud, men Comp. greb Clausen om Livet og betydede ham, at dersom han ikke forholdt sig rolig, vilde han blive arresteret. I det samme eller ligesom Comp. havde faaet Døren op var Jens Sparre kommen til og kom ligeledes ind. Comp. forlangte Lys og Fyrtøj til at slaa Ild; begge Dele bleve ogsaa satte paa Bórdet, men ligesom Comp. var ved at slaa Ild, forsvandt Lyset, som formodentlig Clausen havde taget og gemt. Comp. maatte derfor lade sig nøje med at tænde den ene Svovlstik efter den anden. Ved Hjælp af dette Lys kunde Comparent, ligesom vistnok ogsaa de andre, se, at Clausens Kone var blodig paa Halsen, idet Blodet løb ned paa begge Sider af samme, og ytrede saa, at hendes Mand 3 Gange den samme Aften havde været ifærd med hende for at kvæle hende, men hvortil Clausen svarede, at det var Sludder. Jens Sparre blev sendt i Byen efter Lys, men kom tilbage med uforrettet Sag. Begge forbleve da tilstede et Par Timers Tid eller noget længere, indtil Clausen var blevet styret til Rolighed og havde lovet, for at undgaa at arresteres, ikke at foretage sig videre. Han tilbød ogsaa at ville lægge sig op paa Loftet, men hvilket Comp. erklærede, at han ikke havde nødvendig eller behøvede, naar han for Resten vilde forholde sig skikkelig. Efter at Comparent og Jens-Sparre havde forladt Huset, patrouillerede de dog endnu noget udenfor for at forvise sig om, at Roligheden var tilvejebragt, og bemærkede de, medens de saaledes gik udenfor paa Gaden, at der blev Lys tændt, og

da alting var rolig, begav de sig derpaa hjem. Efter hvilken Forklaring Comparent foreløbig blev demitteret. Dernæst blev løst og ledig fremstillet Arrestant J. P. Clausen, der blev foreholdt de her afgivne Forklaringer om de Misligheder, han har udøvet mod sin Kone. Enhver af Comparenterne fremstod derfor paany gentagende hver for sig deres afgivne Forklaring. Arr. benægtede først, hvad Comp. Skomagersv. Guldbecks Forklaring angaar, at han har brugt eller udvist det Forhold mod sin Kone, som denne har udsagt, og modsiger han ligeledes at have betjent sig af den Udtalelse, at han ej vilde skilles fra sin Kone, fordi hun kun havde kort Tid at leve i. Derimod angiver han, at hans Kone, efter at Guldbeck havde forladt hans Arbejde, har udladet sig for ham med, at det var sidstnævnte, som vilde sætte ondt for ham hos hende. Hvad dernæst angaar den Tildragelse, hvorom Comp. Skomagersvend Ole Mandix og Pottemagersvend Witt havde givet udførlig Forklaring, da benægtede han ligeledes Rigtigheden af samme og i Særdeleshed, at han ved den ommeldte Lejlighed har mishandlet eller villet mishandle sin Kone. — Samtlige 3 Comparenter vedblev derimod uforandret deres afgivne Forklaringer og efter samme saavel som enhvers Forklaring om Edens Betydning og Hellighed var dem forelæst, bekræftede de hver for sig Rigtigheden af deres aflagte Deposition med enhvers Ed, og hvorefter de blev demitterede. Arrestanten blev paany opfordret og ved de Grunde, som stod i Dommerens Magt, formanet til at udsige Sandhed og tilstaa sin Brøde, men hvortil han dog aldeles ikke var at formaa, men vedblev, at han ikke har qvalt eller ombragt sin Kone, men ligesaa lidt er i Stand til at angive, hvorledes eller paa hvad Maade hun er kom-

men af Dage. Han blev derpaa demitteret samt overgivet til Bevogtning og Sagens videre Undersøgelse udsat. Ekstrarettet hævet.

Som Vidnere:

I. I. Dupont.

C. Ibsen.

Aar 1839, d. 21. Januar, blev afh. en Extraret paa Vejle Raadhus i denne Sag. Efter Indstævning fremstod Daglejer Jens Sparre, der i det væsentlige gentog ovenstaaende. Pottemagersvend Witt var fraværende og kunde ej fremstilles, hvorfor Beedigelsen af Jens Sparres Forklaring blev udsat. Dernæst fremstod Skomager Lüders Kone, Kirstine Tinglev, som blev forelæst hendes i Præliminærforhøret afg. Forklaring og dernæst nærmere examineret, om hvad hun kunde yderligere oplyse, men det havde hun ikke. Hun tilføjer derhos, at hun aldrig har været tilstede ved Lejligheder, hvor Clausen har mishandlet sin Kone, da hun ikke er kommet i hans Hus, heller ikke har den afdøde beklaget sig for hende, at hendes Mand har villet kvæle eller paa anden Maade ombringe hende. Da de sidste Gang havde været hos Amtmanden, havde hun sagt, at hun vilde skilles fra sin Mand, saasnart han foretog sig noget ualmindeligt med hende, men hvortil han gav til Svar, at han ikke vilde skilles fra hende uden at angive nogen Grund dertil. Arrestanten blev indført og erklærede til det sidste, at de var for Amtmanden bleven enige om at fortsætte deres Samliv, uden at han dengang tænkte paa, at hun skulde dø før ham. Dernæst fremstilledes Daglejer Søren Christensens Kone, der vedgik Rigtigheden af sin Forkl. i første Politiforhør. Hun sagde, at det var tidlig i Mørkningen, at Jens Christensen indfandt sig hos hende, hvor han var

godt en halv Time, saa at Kl. næppe var 5, da han begav sig bort for at lægge nogle Bøger ind hos Clausen. Derimod var det snarere efter 9 end før denne Tid, at Clausen samme Aften indfandt sig for at spørge efter sin Kone. Arr. mente dog, at det ikke var saa sildig paa Aftenen. Derpaa indførtes Jens Svenningsen Redsted, som den Dag, Konen døde, havde mødt Clausen paa Kirketorvet, og hvor Clausen havde sagt, at han var bange for, at hans Kone var kommen galt afsted eller havde gjort en Ulykke paa sig selv. (Benægtet af Arr.). Samme Middag havde Arr. ogsaa været hos Redsteds og bedt om Middags-spise, som han dog ikke fik, uvis af hvilken Grund. Arr. kunde ikke huske, han havde været der om Middagen. Saa fremstod Lüders, der sagde, at det var mellem 7—8 om Aftenen, at han traf Clausen hos Redsteds, Kl. 8 $\frac{1}{2}$ begav Clausen sig bort og var borte et Kvarters Tid, da han kom tilbage var han noget flov eller stille, men kom sig dog snart igen. Samme Dags Eftermiddag Kl. 2 havde Clausen sagt til Comp. klagende, at han havde set det Syn paa Loftet hjemme hos sig, at en Snor var bundet om Bjælken med en Løkke i, som han frygtede for, at hans Kone vilde hænge ham i, og hvortil Comp. ytrede, at det var noget tosset Snak, og at han ikke kunde gøre bedre end at gaa hjem og skære Snoren ned. Comp. foreholdt ham tillige, hvorledes det vel var muligt, at hans Kone kunde hænge ham i Strikken. Arr. kunde godt huske, at han havde omtalt Strikken, men dog ikke, at han havde frygtet for at blive hængt deri. Han fulgte imidlertid Lüders' Raad og gik hjem og efter at have spurgt sin Kone, om hun vidste, hvem der havde anbundet Strikken paa Loftet, hvad hun gav benægtende Svar; han gik saa op paa Lof-

tet og løsnede Strikken, men lod den blive liggende deroppe. Skom. Lüders fastholdt sin Forkl. og tilføjer, at Clausen ved samme Lejlighed udlod sig med, at han frygtede, der vilde ske en Ulykke i hans Hus; hvortil Comp. sagde, at han skulde have Gud for Øje og tage sig iagt for, hvad han gjorde, da det næsten ligesom anede ham, at Clausen efter hans Yttringer havde noget isinde mod Konen. Arr. benægtede, og Lüders aflagde Ed paa sin Forklaring. Dernæst fremstod Matros Jens Christensen Ryberg, der fastholdt sin tidl. Forklaring, men med Hensyn til de faktiske Omstændigheder blot gjorde den Forandring, at Skom. Lüders indfandt sig tidligere eller før hos Jens Redsted end Snedkersv. Rasmussen; Clausen kom tilbage omtrent Kl. 9. Det var Kl. 6, at Comp. kom ind til Jens Redsted, og en halv Times Tid senere, altsaa mellem 6 og 7, indfandt Clausen sig sammesteds. Da Clausen kom Comp. i Møde i Døren efter at have banket paa, tilkendegav han, at hans Kone var gaaet ned til Skrædderen, og at han altsaa vilde derhen. Arr. benægtede dette. Retten hævet.

I Ekstrarettet den 28. Januar fremlagdes Visum repertum fra Obductionen, der udsiger, at Arrestantens Hustrus Død er bevirket ved udvortes Vold og navnlig ved Qvælning med Hænderne. — Her fremstod Skrædermester Præger, hvis Kone havde spurgt Arrestanten, om han havde set eller søgt efter sin Kone i Sengen, og hvortil han gav benægtende Svar. Han havde ikke saa meget med Clausen at gøre. Saa fremstod Jens Redsteds Kone, hvor Arrestanten havde været den 2. Januar og bedet om Middagsmad, hvad der nægtedes ham, da han var beskænket. Kl. omtrent 6 $\frac{1}{2}$ Aften kom han igen. Hendes Mand var ikke hjemme, men derimod var Matros Jens Christensen

tilstede. $\frac{1}{2}$ Time efter kom Manden hjem. Hun gik ind i Værelset ved Siden af og hørte ikke, hvad der blev sagt. Mellem 8 og 9 kom hun igen ind, men da var Clausen der ikke, men et Kvarters Tid efter kom Clausen igen, som hun ikke lagde videre Mærke til, især da ikke, at han var flov og mere stille end forhen. Da hendes Mand kom og sagde, at han var i Snak med Clausen om Køb af Stedet, troede hun, at det var Spøg eller, at der ikke blev noget deraf. Alt af Forklaringen benægtes af Arrestanten. Vis. rept. oplæses for ham, og der siges til ham, at det er det sandsynligste, at han selv har øvet Vold mod Konen. Han benægter. Saa bliver det befalet Arrestanten at gøre rede for, hvad der skete Konens Dødsdag fra Morgenen af, og han fortæller saa, at han nægtede at lægge Ild paa paa Konens Forlangende, da han mente, at det var hendes Arbejde. Han gik ind til Jeppe Snedkers Enkes Søn efter Høvlspaaner, da han kom tilbage var Kaffen færdig, som han nægtede at drikke, fordi den var tyk. Derpaa gik han atter en kort Tid i Byen ned til Christen Vium, hvor han fik nogle Penge betalt af en tilstedeværende, i hvis Logis han var med hjemme. Han kom atter hjem og udtalte sin Utilfredshed med, at der ikke var fyret i Kakkelovnen; da denne var kold mente han, at der var en god Anledning til at rense den, hvorfor han løftede Overdelen af, og Resten væltede. Da han gik hjemme fra Kl. ca. 5, gik han først til sin Kone, og det var en Aftale mellem ham og Konen, at han skulde tage Nøglen til Døren med sig. Da han atter kom hjem for at underrette om Handelen stod Døren paa Klem, hvorfor han formodede, at Konen var i Byen. Han lod sig nøje med at stikke Hovedet ind, og han gik ud for at spørge efter hende.

Han lod Døren staa paa Klem, som han havde funden den og gik ud at spørge efter hende. Da han senere kom hjem med de, som fulgte ham, og fik Lys tændt, fandt han Liget i Sengen i den Stilling, som er forklaret af bemeldte tilstedeværende, men han forsikrer som forhen, at han ikke ved, hvorledes hun er kommen til at ligge i den Stilling. Arrestanten er 35 Aar gl. født i Nykøbing paa Mors, hvor begge hans Forældre lever. Han opdroges hjemme og er konfirmeret i sin Fødeby. Han forblev hjemme i 1½ Aar og kom derpaa i Skomagerlære i Randers hos Skomager Ludvig Knudsen, hvor han forblev i 5 Aar indtil han blev gjort til Svend, og i denne Egenskab havde arbejdet hos samme Mester i 6 Uger, hvorefter han rejste paa Professionen fra 1825 til 1833, da han kom her til Byen, og efter i nogen Tid at have arbejdet som Svend blev optaget i Lauget som Mester, og da han saa giftede sig med sin nu afdøde Kone Maren Nielsdatter, med hvem han blev Ejer af sit Sted. Børn har han ikke fået med sin Kone og erklærer han sluttelig, at han ikke forhen har været under Tiltale for nogen offentlig Forholde. Arrestanten benægter Vidnets (Johanne Henriette Præger, 15½ Aar) Forklaring og benægter, at hans Kone har ligget paa Gulvet i Forstuen den Dags Eftermiddag i Mørkningen. — I Forhøret den 4. Februar fremstod Trompeter Løwendahl, hos hvem Clausen den 2. Januar indfandt sig Kl. 9 om Morgenen uden at angive anden Grund end at ønske glædeligt Nytaar. Han blev beværtet med Æbleskiver og en Dram, hvorpaa han gik. Skræder Thorsen, der hørte Arrestantens Forklaring, som bl. a. gaar ud paa, at Arrestanten havde besøgt ham d. 2. Januar, benægter dette. Han saa ham ganske vist gaa forbi sin Bopæl i Foldegade, men da han syntes, at Arrestanten var

beskænket, og Comparent derfor nødig vilde have hans Besøg, dukkede han sig ned for, at Clausen ikke skulde se, at Comparent var hjemme. Om Aftenen noget over 9, da Comparent's Kone var gaaet for at hente Vand ved Torvepumpen, saa hun ham komme over Torvet, de hilste hinanden »God Aften« uden at tale videre sammen. — I Ekstraretten den 11. Februar blev Clausen formanet til at befri sin Samvittighed for en Byrde, der stedse vilde trykke ham, og herpaa svarede han: At han om Eftermiddagen den 2. Januar sidstleden var bleven hjemme hos sin Kone og, at han ligesom sin Kone var beskænket. Han kom itrætte med hende, hvorover han gav hende en Lussing, hvorved hun formedelst den Steen af Kakkelovnen, som laa paa Gulvet, faldt over Ende. — Medens hun saaledes laa paa Gulvet ikke i Forstuen men udenfor Stuedøren, var det, at Skæder Prægers Datter kom forbi og saa hende ligge paa Gulvet eftersom Døren ud til Forstuen stod aaben, men benægter han, at han har sparket sin Kone, som af Prægers Datter er forklaret, skønt hun udskjældte ham for flere Ting. Han bad hende om at holde op, men hun svarede: »Du skal skældes ud, din røde Ræv, thi det har du forskyldt.« Da Prægers Datter derpaa var gaaet, lukkede han Yderdøren, og og straks derpaa kom der nogen til Døren, som bankede paa. For da at dølge, at han og hans Kone var hjemme, og efterdi hun vedblev at skjælde ud, bukkede han sig ned til hende som laa paa Gulvet paa højre Side og holdt hende, saavidt han husker, med den venstre Haand over Struben for, at hun ikke skulde give nogen Lyd fra sig, men saasnart han mærkede at Personen, som han dengang ikke vidste, hvem var, var gaaet fra Døren, slap han hende, og troede ikke, at hun var død, eftersom han hørte, at det rallede

i Halsen paa hende. Han løftede hende derpaa op fra Gulvet, saa at hun med Hovedet faldt ned paa Kanten af Værkstedsbordet, og antager han, at hun ved dette Fald har faaet det Saar, som ved Obductionen fandtes paa Hovedet, da det netop ved dette Fald var paa det samme Sted, hun havde stødt sig paa Kanten af Bordet; han anbragte hende saa i Sengen, hvori hun senere om Aftenen fandtes liggende; idetmindste forsikrer han, at han ikke har forandret noget i hendes Stilling for at man skulde tro, at hun havde kvalt sig selv. Han benægter at have haft til Hensigt at kvæle eller aflive sin Kone, selv i det Øjeblik, da han greb hende i Struben, og paa Examination om hvad der bevægede ham til, da han mærkede, at hun var død, eller paa sit yderste ikke at tilkalde Hjælp eller gjøre alt for at bringe hende til Live igen, erklærer han, at han ikke var istand til at samle sine Tanker eller vide, hvad der var det rigtige og heller ikke troede, at noget Forsøg kunde nytte noget, at han ikke bag efter i Stedet for at foregive, at hans Kone var gaaet ud, og at han ikke vidste, hvor hun var, aabenbarede og ommeldte paa hvad Maade hun var omkommet, dertil angiver han som Grund, han troede, at det godt kunde have Udseende af, at hun var død en naturlig Død. Fremdeles forklarer Arrestanten at, efterat han havde lagt Konen i Sengen, varede det kun et Kvarters Tid til Matrosen Jens Christensen kom igen til Døren for at aflevere 2 Bøger. I bemeldte Kvarters Tid gik Arrestanten af og til hen til Konens Lig i Sengen, for at se om hun virkelig var død, og da slog hans Gerning ham, saa at han fra sin beskænkede Tilstand blev ædru. — Den Lussing, han gav hende, var kun med den blotte Haand. Sluttelig erklærer Arrestanten, at

han føler inderlig Fortrydelse over, hvad der er sket, og om Natten i Søvn ikke har Ro for sin Kone, som paakalder ham dog i det Gode med Opfordringen til at tilstaa Sandheden. — Hans Udtalelse, at han ikke troede, at hans Kones Levedage vilde være mange, er sagt fordi han troede, at Vor Herre maaske snart vilde kalde hende. I et senere Forhør, den 25. Febr., meddelte Rasmus Rasmussen, at Clausen flere Gange har talt med ham om at levere en Ligkiste til hans Kone, men Rasmussen har opfattet det som Spøg, og Arrestanten siger, at det kun var fordi, han havde leveret til Konens første Mand en Kiste, at det var derfor, han imellem havde talt derom. — 23. Marts 1839 bad han om at tale med Dommeren, og her tilstod han, at han med Fortsæt havde dræbt hende. De var komne i Trætte paa Loftet, han gik ned og bød hende ogsaa komme ned, hvorpaa han med det Fortsæt at skille hende ved Livet kvalte hende, dog maa i Forvejen Skræder Præggers Datter være kommen forbi; det kan nok være, medens hans Kone laa paa Gulvet, at han har sparket hende med den ene Fod. Han mente, at det havde været Skæbnens Villie, at han skulde komme i den Ulykke, hvori han var geraadet. Det havde allerede fra Mæglingen hos Amtmanden været hans Hensigt at dræbe hende. Det havde først været hans Hensigt at hænge hende, mens hun sov. — Den myrdede var forhen af god Helbred, men led tilsidst af Maanesyge. Hendes Svaghed kom af, at hun ofte drak mere, end hun kunde taale, og den Dag, hun dræbtes, var hun ikke ganske ædru. Da han gik hjem mellem 8—9, var han ved at blive urolig, og han havde selv Nøglen i Lommen. — Clausens boede i lille Bagsnoge. Valentin Sørensen, hendes 1. Mand, var hidsig og forfalden til Brændevin, men naar han var ædru,

var han meget stræbsom. Først i sit 2. Ægteskab forfaldt hun til Drik, men som i første Ægteskab gik hun flittigt paa Landet med Brød og Fisk, som hun solgte, selvfølgelig havde hun ogsaa sine Fejl og gav maaske ogsaa imellem Anledning til Klammeri, f. Eks. naar hun ikke vilde have Manden i Sengen, men kastede Dynerne paa Gulvet.

Den 3. Maj blev der afsagt Dom i Sagen. Den lød saaledes:

Arrestant Jens Peter Clausen bør have sit Liv forbrudt, og hans Krop lægges paa Stejle og Hjul, saa bør han og udrede alle af Actionens og Straffens Execution flydende Omkostninger og deriblandt betale i Salarium til Aktor Procurator Anchersen 10 rdl. og Defensor Procurator Henchel 8 rdl. Sølv.

Ved Overretten blev beskikket som Actor Lands-overretsprocurator Nyboe og som Defensor Lands-overretsprocurator Juul.

Actors Indlæg lyder saaledes:

S. T. Den kgl. Landsoverret!

Efterat Tiltalte Skomager Jens Peter Clausen under de optagne første Forhør havde nægtet at være vidende om Aarsagen til hans Kones, Maren Nielsdatters, d. 2. Januar om Aftenen indtrufne pludselige Død, uagtet en høj Grad af Mistanke strax var opstaaet mod ham formedelst, at han i længere Tid havde levet i Uenighed med hende og jævnligen mishandlet hende med Hug og Slag, navnlig samme Dags Eftermiddag, som hun døde om Aftenen, har han endelig gaaet til Bekendelse om, at han paa den ovennævnte Tid har bragt sin Kone af Dage ved qvælning. Det af 2de Læger afgivne Visum repertum sætter det uden for al Tvivl,

at Konens Dødsmaade virkelig har været en saadan, som af Tiltalte er opgivet. Forøvrigt tillader jeg mig at henvise til Tiltaltes omstændelige Forklaring. Betræffende selve Gerningen saavel som alt, hvad dermed staar i nærmere eller fjernere Forbindelse. Som han i sidstnævnte Forhør udgav, har han ikke blot i Gjerningens Øjeblik men endog i et Tidsrum af omtrent 14 Dage forud været af et bestemt Forsæt til at udøve det begaaede Mord, hvorhos han tillige har vedgaaet, at saafremt Mordet ikke var bleven fuldbragt paa den Tid og den Maade, som sket er, vilde han den følgende Nat have hængt hende paa et af ham i dette Øjemed nogle Dage tidligere i Sengen omslaaet Søm, og havde han til den Ende fra Loftet indhentet et Stykke Reb, som han indsmurte med Talg, for at en paa Rebet anbragt saakaldt Rondels desto lettere kunde løbe sammen. — Dette Reb fandt Konen, der maa have anet hans Forehavende, imidlertid Lejlighed til at practisere ud af hans Buxelomme, da han om Eftermiddagen sovende sad paa en Stol i Stuen. Ifølge hvad Matros Jens Christensen Ryberg har forklaret og Marie Hald smst. sammenholdt med flere Deponenters Forklaring betræffende Tiden da Tiltalte indfandt sig hos Spisemester Redsted, hvor han tilbragte Aftenen til Kl. 10 med Undtagelse af en kort Fraværelse omtrent Kl. 9, maa det antages, at Mordet er udført imellem Kl. 4^{1/2} og 5^{1/2}, hvilket ogsaa stemmede med den af Johanne Henriette Præger afgivne Forklaring om Tiden, da hun ved at gaa forbi Tiltaltes Bopæl saa hans Kone liggende paa Gulvet i Forstuen, og at Tiltalte da var ifærd med at sparke hende o. s. v. Ifølge Tiltaltes egen Vedgaaelse saa var det ogsaa umiddelbart efter den i Forstuen stedfundne Scene, at Mordet blev fuldbragt. Under de 3 à 4 Timers Ophold i

Spisemester Redstedts Skjænkestue solgte Tiltalte sit Hus og deltog i denne Anledning med Værten og tilstedeværende i at tømme en Bolle Punch. Ved Bortgangen fra Værtshuset forlangte Tiltalte af Skomager Lüdgers, Bødkersvend Rasmussen og Matros Ryberg, at de skulde følge ham hjem for, som han sagde, at høre paa, hvad hans Kone vilde sige til den med Redsted sluttede Handel om Huset. Ved Ankomsten til Tiltaltes Bopæl, og efterat Lys var tændt, opdagedes, at Konen laa død i Sengen. At Tiltalte alt i længere Tid med Strængheid har behandlet den afdøde Kone er bekræftet af flere Vidner, hvis Forklaringer tildels ogsaa indeholder, at han endog forhen har gjort Forsøg paa at skille hende ved Livet. Efter hvad der er oplyst, er der ikke mindste Grund til at antage, at den afdøde Kone har foranlediget den imellem hende og Manden stedfundne Uforligelighed. Paa den afdøde har ingen af de hørte Vidner vidst andet at udsætte, end at hun var drikfældig, til hvilken Last ogsaa Tiltalte var hengiven. I den af Sognepræsten Hr. Provst Jørgensen afgivne Attest hedder det: »At Arrestanten saavel som hans afdøde Hustru var begge af stridig Tænkemaade og drikfældige«. Om hvorvidt den af Tiltalte begaaede Udaad ene og alene er fremkaldt ved den Splidagtighed der, antagelig som Følge af deres forskellige Alder, næsten i hele Ægteskabstiden har været imellem den Afdøde og Tiltalte eller om Attraa efter at komme i Besiddelse og Raadighed af det fælles Bo ifølge det opstillede Testamente muligt ogsaa dertil kan have bidraget, derom indeholder Akterne ikke noget, der kan lede til nogen paalidelig Slutning. Derimod er det vist, at Tiltalte, som ved egen Tilstaaelse og øvrige oplyste Omstændigheder tilstrækkelig har vedgaaet den Forbrydelse, hvorfor han sigtes, er ved

den ergangne Wejle Kjøbstads Extradom rettelig ifundne Livsstraf samt tilforpligtet at udrede Actionens Omkostninger. Thi paastaas, at den indankede Extraretsdom stadfæstes, og at Tiltalte Skomager Jens Peter Clausen endvidere tilpligtes at betale mig Salær for Actoratet. Saaledes har jeg og den Ære at indlade Sagen.

Wiborg, d. 27. Maj 1839.

Ærbødigst

Nyboe.

Defensors Indlæg:

Til den kgl. Landsoverret!

Ved Tiltaltes egen Tilstaaelse i Forbindelse med Sagens oplyste Omstændigheder er det bevist, at han har ombragt hans Kone. Vel har Tiltalte en lang Tid under Sagens Gang nægtet at have begaaet Drabet, men da han til Slutning paa Grund af Samvittighedsnag har afgivet Bekendelse, uden at der er iagttaget nogen Sindsforvirring hos ham, er der formodentlig ingen Tvivl om Bekendelsens Rigtighed. Angaaende Tiltaltes Straf tillader jeg mig at bemærke: Det er tilfulde bevist under Sagen, at den dræbte var en drilksindet Qvinde, forfalden til daglig Drukkenskab og levede med hendes Mand i bestandig Kiv og Trætte saavel med hendes forrige Mand Valentin Sørensen som med hendes nærværende. Den samme Dag, som hun blev dræbt, var hun ogsaa beruset og i Klammeri med Tiltalte, og hun var derfor ikke sagesløs. Anordningerne 1697, 1749, 1767, 1833 kræver Overlæg hos Drabsmanden, og at ingen Anledning fra den dræbtes Side er givet.

Det er bevist, at Tiltalte var beruset d. 2. Januar, da han i Slagsmaal med Konen greb hende i Struben og qualte hende. Tiltalte kan derfor ej antages at have haft Overlæg, eller Drabet været uden Anledning

fra den Dræbtes Side, da han var fuld og i en opbragt, forvirret Sindstilstand, der ikke tillod ham tænke over hans Gjerning og dens Følger. Drab begaaet i Fuldskab straffes ifølge Forord. 1. Febr. 1757 § 7 og 16 med Bøder. Angaaende de foregaaende Trusler som tiltalte har brugt til hans Kone om at ville dræbe hende, da er samme ligeledes sket i beruset Tilstand og under Klammeriet og uden Overlæg. At Tiltalte, der saa vedholdende har beruset sig i Spirituosa tillige kan være i en Slags Sindsforvirring er ikke usandsynlig. — Bemeldte Ægtefolk har med Undtagelse af det første Aar i deres Ægteskab levet i bestandig Klammeri og Drukkenskab, hvilket ogsaa har været Tilfældet i hendes forrige Mands Tid, hvorimod Tiltalte har Vidnesbyrd for et godt Forhold før han kom til hende. Paa Grund af foranførte tillader jeg mig at indlægge Paastand om: at Underretsdømmen frafalder, at tiltalte derimod dømmes paa det mildeste.

Wiborg, 3. Juni 1839.

Overretten afsagde d. 1. Juli Dømmen, som i Protokollen fylder omtrent 5 store, tætskrevne Sider. Det hedder heri bl. a.:

Iøvrigt har Arrestanten med Hensyn til, at Konens Lig senere fandtes i en sammenbøjet Stilling udsagt, at, skønt han har antaget, at hun var død, da han lagde hende i Sengen, synes han dog ikke at kunne have henlagt Liget i den Stilling, hvori det senere befandtes, at det derfor vel er muligt, at hun først har udaandet, efter at være lagt hen i Sengen, og har trukket Benene op under sig, men han vil dog ikke have mærket nogen Bevægelse hos hende saalænge,

han endnu forblev i Stuen. Gerningen er fuldbyrdet med fuld Bevidsthed. Han har haft i Tankerne at dræbe hende — i Stedet for Skilsmisse — for at opnaa at komme i Besiddelse af det fælles Bo, efter det oprettede Testamente. Det maa antages, at Drabet blev udført efter den af ham forud tagne Beslutning om at ville skille hende ved Livet. — Sammenholdt med Forordn. 24. Sept. 1824 fastsatte Straf — at have sit Liv forbrudt og at lægges paa Stejle og Hjul.

Thi kendes for Ret: Bytingsdommen bør ved Magt at stande. — I Salarium til Actor for Overretten Procurator Nyboe, betaler Arrestanten Jens Peter Clausen 10 rdl. Sølv. At efterkomme under Adfærd efter Loven.

Efter at Højesteret ogsaa havde dødsdømt ham, blev han henrettet syd for Byen d. 13. November 1839 og nedgravet paa selve Retterstedet d. 16. November. I Arkiverne findes ingen Beretning om selve Henrettelsen, da en saadan mærkværdigvis ikke afgives af de, som skal være tilstede ved Exekutionen; men i Vejle Amts Avis Nr. 92 for ¹⁵/₁₁ 1839 findes nedenstaaende paa 4. Side:

Vejle den 14de November. En stor Mængde Mennesker fra Byen og Omegnen var igaar strømmet ud til Tordenballe for at see den dødsdømte Skomager J. P. Clausens sørgelige Endeligt. Ogsaa ved denne Lejlighed havde man Grund til at beklage, at Qvindelkønnet i den Grad er istand til at fornægte sin qvindelige Følelse, at det kan overvære et saadant Optrin.

Denne Tekst findes gengivet i Aarhus og Fyns Stiftstidende samt Ove Thomsens Fyns Avis. — En Mand i Vejle har meddelt mig, at da han var Dreng, fortalte hans Bedstemoder, som havde overværet Hen-

rettelsen, ham, at da Clausens Hovede var hugget af, kom der mange fine Damer og dyppede deres Lomme-tørklæder i Blodet; det skulde bruges som et Middel mod Sygdomme. Ligeledes blev der ham fortalt, at den henrettede havde et Par nye Sko paa, da han klædte Stejle og Hjul, men de blev stjaalne fra Liget en Nat. — Clausen kom til at betale sin egen Henrettelse. Hans Ejendele bortsolgttes ved Auktion og indbragte 218 Rdl. 3 Mark og 10 Skilling, heraf tog det Offentlige 109 Rdl. 1 Mark og 13 Skilling som Erstatning for Omkostninger ved Justitssagen¹⁾. Resten deltes mellem Maren Nielsdatters Familie. Skomagermestrene i Vejle havde en Kasse, som udbetalte Begravelseshjælp til de afdøde Medlemmers eller deres Hustruers Begravelser. Bestyrelsen for denne Kasse holdt den 29. Novbr. 1839 et Møde for at drøfte et Andragende fra J. P. Clausens Bo, der andrager om Penge til at dække nogle af Udgifterne ved Maren Nielsdatters Begravelse. Da det Tilfælde aldrig før har foreligget, at et Medlem har slaet et andet ihjel, og da der ikke i Bestemmelserne staar noget om, at man ikke skal yde Begravelseshjælp i et saadant Tilfælde, bestemmes paa Mødet, at for Fremtiden vil der ikke blive ydet Hjælp til Begravelse i et saadant Tilfælde, men denne ene Gang bliver man enig om at yde 20 Rdl. i Erstatning til Begravelsesomkostningerne. I Forningens Protocol er foruden Referater fra Møderne opført en Fortegnelse over Medlemmernes. Som Nr. 29 staar opført Jens Peter Clausen og Hustru, og der er tilføjet følgende Bemærkninger: »Optaget d. 25. Januar 1834. — Den 2. Jan. 1839 slog han sin Kone ihjel.

¹⁾ Alle Omkostninger ved Justitssagen beløb sig til godt og vel 223 Rdl., hvortil kommer 8 Rdl. for Obductionsforretningen.

hvorfor han d. 13. Novbr. s. A. blev henrettet paa Vejle Søndermark — altsaa fik han ingen Begravelses-hjælp; til Konen Maren Nielsdatters Begravelse blev derimod udbetalt 20 Rdl. i Sølv. Bemeldte Kone har først været gift med Skomagermester Falentin Henriksen Them, der indtraadte i Selskabet d. 19. Sept. 1829 og døde d. 3. Januari 1833 og fik Begravelses-hjælp af 30 Rdl. i Sølv. De ere altsaa alle bortdøde¹⁾.

¹⁾ Efter at Afhandlingen var trykt, har jeg hørt, at det afflere i Vejle er blevet fortalt, at da Arrestanten sad i Arresten, udklædte man Arrestforvarerens Kone i den dræbte Kones Tøj og fik hende til at spøge i Fængselet om Natten for at faa ham til at bekende.

Faderen til Anna Mosbjerg, som nu bor paa »De gamles Hjem» i Vejle, var som Kyrassér med til at slaa Kreds om Clausen, da han blev henrettet. Der var baade Skarpretter og Bøddelknægte tilstede ved Executionen, og Hovedet faldt sikkert ved første Hug, hvorpaa det blev løftet i Vejret, saa Folk kunde se det.

NOGLE
REGLEMENTARISKE BESTEMMELSER
VEDRØRENDE
BORGERVÆBNINGEN i FREDERICIA
MEDDELTE AF
AAGE BREMERHOLM

Under 29. Marts 1857 behagede det Hans Majestæt Kong Frederik VII paa Justitsministeriets derom nedlagte allerunderdanigste Forestilling allernaadigst at stadfæste et *Reglement for Borgervæbningen i Fredericia*. Ved dette Reglement blev den fredericianske Borgervæbning ordnet saaledes:

Den organiseredes som et Infanterikorps, hvis Hovedformaal var at bidrage til Opretholdelsen af Byens indre Orden og Sikkerhed. I Krigstid kunde det dog ogsaa anvendes til under Krigsbestyrelsens Befaling at modstaa fjendtligt Overfald paa Byen.

Væbningen stod i Fredstid udelukkende under Civiløvrighedens Befaling; dog tilkom der Krigsbestyrelsen Tilsyn (!) med den. Alle Sager vedrørende Borgernes almindelige Tjenestepligt i Væbningen samt dens Økonomi henhørte udelukkende under den civile Øvrighed. Men hvis Byen i Krigstid blev angreben, eller den erklæredes i Belejringsstilstand, underlagdes Væbningen Krigsbestyrelsens Overbefaling og stod, saa længe dette Forhold varede, under Krigslovene.

* * *

Væbningen underlagdes i militær Henseende en Højstkommanderende, der udnævntes af Justitsmini-

steriet paa Amtmandens Indstilling. Til Tjeneste hos denne Højstkommanderende ansattes en Løjtnant som Adjutant. Han skulde tillige være Eksercermester og oppebar herfor 25 Rigsdaler aarlig af Kæmnerkassen.

Væbningen inddeltes i 2 Kompagnier, der hvert havde

- 1 Kaptajn som Kompagnichef,
- 1 Premierløjtnant,
- 2 Sekondløjtnanter,
- 1 Kommandersergent,
- 1 Fourer, tillige Skriver hos Kompagnichefen,
- 1 Underofficer for hver 10 à 12 Mand,
- 2 Tambourer eller Hornblæsere og indtil 100 menige.

Endvidere ved Væbningen

- 1 Depotsergent, 1 Vaabenmester, 1 Bøsemager samt 1 Skriver hos Væbningens Chef.

Hvis Styrken af menige i Tidens Løb skulde tiltage saadan, at der fandtes Anledning til at forøge Kompagniernes Antal, skulde der indstilles derom til Justitsministeriet.

Hvis endelig Omstændighederne tillod, at Væbningen kunde faa sin egen Læge, skulde Amtmanden indsende Forslag derom til Justitsministeriet.

* * *

Samtlige Officersposter (Chefens undtagen) besattes af Amtmanden paa Forslag af den Højstkommanderende, efter at Magistraten havde afgivet Betænkning. Afskedigelser fra de samme Poster meddeltes ligeledes af Amtmanden.

I Reglen burde ingen rykke op i Officersklassen, før han havde gjort mindst 1 Aars Tjeneste som Underofficer, og som saadan havde godtgjort sin praktiske Dygtighed og bibragt sine Foresatte Overbevisningen

om at besidde et saadant almindeligt Kendskab til Vaaben og Fæstningsværker, som var nødvendigt for en Officer af Borgervæbningen. Selvfølgelig kunde ingen Underofficer *mod* sin Vilje ansættes som Officer.

Kommandersergenterne, Fourererne, Underoffice-
rerne og Tambourerne (»eventualiter« Hornblæserne) antoges og afskedigedes af den Højstkommanderende. Ingen kunde vægre sig ved at modtage en Post som Underofficer.

Derimod besattes Posterne som Depotsergent, Vagtmester, Bøssemager og Skriver af den borgerlige Indrulleringskommission paa Forslag af den Højstkommanderende og stadfæstet af Amtmanden.

Hvis en Underofficer efter 2 Aars Tjeneste som saadan eller en Officer uden at have tjent saa længe ønskede at afskediges fra sin Stilling kunde dette ikke nægtes ham; men han traadte da tilbage blandt de tjenstgørende menige (!), dersom han ikke i Henshold til de almindelige Regler var berettiget til helt at afskediges fra Væbningen.

Reglementets § 14 er saa vidunderlig, at vi aftrykker den in extenso, da vi ikke nænner at berøve den dens pergamentagtige Kancellistil. Den lyder:

»De Medlemmer af Væbningen som godtgjøre, at der er paakommet dem en Svaghed, som fortiden gør dem uskikkede til Tjeneste under Vaaben, men antages senere at kunne hæves, kunne efter den borgerlige Indrulleringscommissions Skjønnende midlertidig ansættes som Overcomplete og i saadan Egenskab anvendes til at besøge Ordonnantsjeneste, Tilsigelses, Skriveri, Opsyn med Depoter og deslige, forsaavidt saadant er nødvendigt i Væbningens Tjeneste. Dog bør Lægeundersøgelsen stedse foretages i Commissionens Overværelse, og saadan Ansættelse kun skee for eet Aar, efter hvis Udløb den Paagældendes Tilstand

paany bliver at undersøge paa samme Maade, for at det kan afgjøres, om han endnu i eet Aar kan blive staaende som Overcomplet eller om han paany skal sættes i Numer, afskediges som aldeles utjenstdygtig, eller forsættes til Brandcorpset«.

* * *

Ethvert Medlem af Borgervæbningen var forpligtet til paa egen Bekostning at anskaffe den reglementerede Uniform, der skulde bæres i Tjeneste, og som bestod af

- 1 mørkeblaa Klædes Hue med Kokarde,
- Vaabenfrakke af mørkeblaat Klæde med Krave af samme Farve og 2 Rader gule halvrunde Knapper, 8 i hver Rad,
- Benklæder af mørkegraat Klæde,
- sort Lædertøj.

Desuden for Officererne:

- Til daglig Tjeneste Skulderdistinktioner som ved Københavns Borgervæbning, Sabel i sort Livgæheng med gult Beslag og Guldsabelkvast med blaa Silke¹⁾.

For Underofficererne:

- Hue som for Officererne og Sabel med Sabelkvast af Sølv.

Og for Spillemændene:

- Sabel med gul Sabelkvast af Uld.

De menige, der ikke havde Evne til at anskaffe sig den ovennævnte Uniform, eller ikke ønskede det, og som heller ikke paa anden Maade, f. Eks. ved en For-

¹⁾ Medens Officererne ved Borgervæbningerne (og Brandkorpserne) i Købstæderne allerede fra 26. Januar s. A. (1857) havde haft Tilladelse til at anlægge de Skulderdistinktioner, der siden 1840 havde været reglementeret for Københavns Borgervæbning, dog at de, som i Henhold til tidligere Bestemmelser have anlagt Epauletter, fremdeles kunne bære disse til gala, tillod Hans Majestæt Kongen under 10. September 1858 Officererne ved Fredericia Borgervæbning til Gala at bære Epauletter, Skjærf og trekantet Hat med hvid og rød Fjer.

anstaltning fra Kommunens Side, kunde blive forsynet dermed, skulde i Tjenesten være iført

en mørk Klædes Frakke,
 mørke Klædes Benklæder,
 en sort rund Hat eller en mørk Klædes Kasket samt
 det ovennævnte Lædertøj.

* * *

Enhver, der ansattes i Væbningen, skulde gennemgaa en Eksercerskole, forsaavidt han ikke allerede var tilstrækkelig vaabenøvet som Infanterist. Og naar hele Korpset havde opnaaet den fornødne Vaabenfærdighed, foretoges alle Øvelser under Kommando af dets egne Befalingsmænd. Eksercerskole for nye Medlemmer og Restanter afholdtes hvert Aar i Foraarstiden.

Borgervæbningens Tjeneste i Fredstid, og saa længe den ikke var underlagt Krigsbestyrelsens Overbefaling, bestod i:

- 1) Aarlige Vaabenøvelser, der afholdtes om Sommeren paa belejlige Tider med hele Styrken, mindst 8 Gange, heri ikke medregnet de Dage, der anvendtes til foreløbig Indøvelse af Væbningens Officerer og Underofficerer, til Skarpskydning og til Præsentation;
- 2) Vagttjeneste i Byen og paa Fæstningsværkerne, naar Garnisonen paa Grund af anden Tjeneste var forhindret i at udføre samme. Dog skulde Væbningen kun afgive Mandskab til de Vagter, der var nødvendige af Hensyn til den almindelige Sikkerhed og Orden;
- 3) Vagthold i Anledning af Ildebrand, »til hvilken Ende« Væbningen inddeltes i Roder paa 30 à 50 Mand, der efter Tur en Maaned ad Gangen skulde være klar til at afgive Brandvagt. Paa Signalet

»Huusild« skulde Befalingsmænd og menige af den paagældende Rode uden nærmere Ordre og uopholdelig indfinde sig paa Brandstedet for at besætte de tilgrænsende Gader og paase Ordenens Opretholdelse. Vedvarede Branden over 6 Timer, skulde den mødte Rode paa den Højstkommanderendes Foranstaltning afløses af den næste og saaledes fremdeles. Skulde Ilden gribe videre om sig, blev det atter den Højstkommanderende, der skulde træffe Foranstaltninger til Afgivelse af mere Mandskab til Vagthold;

- 4) Samlinger under Vaaben i Tilfælde af Oprør eller andet, hvilke kunde finde Sted, naar Politimesteren fandt det nødvendigt.

enten at en Afdeling af Væbningen øjeblikkelig kom til Stede »paa et vist Sted«,

eller at hele Korpsset samledes paa Alarmpladsen, der ved Overenskomst med Kommandantskabet var forud udpeget,

eller naar Amtmanden i andre overordentlige Tilfælde paabød Samling, f. Eks. til Paradering;

- 5) Samlinger i andre Anledninger, der vedrørte Tjenesten, som f. Eks. ved borgerlige Krigsretter, Begravelser o. lign.

Medlemmer af Borgervæbningen, der havde opnaaet 45 Aars Alderen eller været til aktiv Tjeneste i 20 Aar — hvortil ogsaa henregnedes den Tid, i hvilken de ved Sygdom eller andet ufrivilligt Forfald havde været forhindret i at deltage i de aarlige Vaabenøvelser m. m. — fritoges indtil videre for at deltage i Vaabenøvelser og anden Tjeneste, naar ikke særlige Omstændigheder fordrede det.

*

*

*

Naar det Tilfælde indtraf, at Væbningen skulde underlægges Krigsbestyrelsens Overbefaling, var den

pligtig at forrette al den Tjeneste i Fæstningen og paa dennes Udenværker, som de militære Autoriteter maatte anordne. Den Befaling, i Følge hvilken denne Underlæggelse fandt Sted, saavel som den, i Følge hvilken Væbningen atter underlagdes Civiløvrigheden, skulde offentlig bekendtgøres i Byen, forsaavidt en almindelig (»formelig«) Overlevering af den hele Væbning ikke kunde finde Sted.

Krigsbestyrelsens *Fredstilsyn* med Borgervæbningen bestod i Henhold til allerhøjeste Reskript af 20. August 1853 i:

- 1) Een Gang aarlig efter endt Sommerøvelse Mønstring for den kommanderende General i 2. Generalkommandodistrikt eller for den Officer, som Krigsministeriet maatte udpege dertil;
- 2) Ved hvert Aars Udgang Indberetning fra den Højstkommanderende til den kommanderende General om Væbningens Styrke, Afgang og Tilgang samt om de i Aarets Løb foretagne Vaabenøvelser og om Armaturens Tilstand. I Beretningen skulde Officererne opføres »navnlig«, de øvrige summarisk;
- 3) Underretning til Kommandantskabet, naar Væbningen eller en Del af den traadte under Vaaben, eller der iøvrigt forefaldt noget ved den, der kunde indvirke paa Fæstningens Forsvarsvæsen.

Hvis Mandskab af Væbningen traadte under Vaaben i Ildebrandstilfælde, var det tilstrækkeligt, at der (»een Gang for alle«) gaves Kommandantskabet Melding om Afgivelsen. Den citerede Passus burde vist rettest være udeladt; den giver i hvert Fald al Anledning til Fortolkninger.

*

*

*

Ved Bortrejse fra Byen paa Tider, hvor der forestod bestemte Tjenesteforretninger, skulde Medlemmerne forud anmelde dette for deres militære Foresatte — Kompagnicheferne og Adjutanten for den Højstkommanderende, de øvrige for Kompagnicheferne. Agtedes Rejsen udstrakt over et længere Tidsrum end 14 Dage, skulde den under alle Omstændigheder anmeldes. Efter endt Rejse skulde Tilmelding finde Sted, overensstemmende med Frameldingen. Fritagelser for Vaabenøvelser eller andre Tjenesteforretninger »for en enkelt Gang« uden Bortrejse fra Byen meddeltes menige og Underofficerer af Kompagnicheferne, al anden Fritagelse af den Højstkommanderende.

Saalænge Borgervæbningen var underlagt Krigsbestyrelsens Overbefaling, kunde Fritagelser dog kun finde Sted med de militære Autoriteters Samtykke.

* * *

Geværer med Tilbehør, Lædertøj, Sabler til Underofficerer og Spillemand samt Ammunition leveredes af Militæretaten, men Vedligeholdelsen paahvilede Kommunen. De fornødne Inventariesager, saasom Fane, Trommer, Signalhorn, Skydeskiver o. desl., anskaffedes derimod for Kæmnerkassens Regning.

Samtlige øvrige Udgifter til Væbningen afholdtes af Kommunen — herfra dog undtagen en Godtgørelse, der af Borgervæbningsfondens Renter udbetaltes ufornuende Medlemmer for den Tid de anvendte paa deres borgerlige militære Tjenesteforretninger (Plakat af 11. Maj 1804, § 7).

Den, der var ansat ved Borgervæbningen, kunde ikke uden den Højstkommanderendes »Forevidende« hverves eller antages til anden militær Tjeneste; skete dette, afskedigedes han først af Væbningen.

De Landværnepligtige, der for Sessionen godtgjorde

at være ansat som tjenstgørende eller overkomplette ved Borgervæbningen, fritoges, saavel for Indkaldelse til Armeens Forstærkning som for at udskrives og indkaldes til Tjeneste som Militærarbejdere. Omvendt kunde dog ingen, som allerede *var* udskreven eller indkaldt til Tjeneste i Armeen, frigøre sig for denne Tjeneste ved Ansættelse i Borgervæbningen. Og i Samklang hermed kunde ingen, der paa Grund af ulovlig Udeblivelse fra Landsessionen havde paadraget sig Forpligtelse til Forlodsudskrivning eller forlænget Garnisonstjeneste, ansættes ved Borgervæbningen. —

Naar et af Borgervæbningens Medlemmer afgik ved Døden, kunde hans Efterladte forlange ham baaren til Graven ved Korpsets Foranstaltning. Den Højstkommanderende beordrede da det hertil fornødne Mandskab. (I Nyborg, hvor det her meddelte Reglement ligeledes var gældende, fritoges Boet da for at benytte de sædvanlige Ligbærere; i Fredericia gjaldt denne Bestemmelse ikke, eftersom der intet Ligbærerslag var).

*

*

*

Iøvrigt skulde det have sit Forblivende med Reglementet af 4. Juni 1802 (der vil være Aarbøgernes Læsere bekendt) med de Ændringer, der var en Følge af det nærværende Reglement.

Dette var gældende, indtil Hans Majestæt Kongen i Følge Justitsministeriets derom nedlagte allerunderdanigste Forestilling under 23. April 1870 allerhøjest bifaldt Borgervæbningens Ophævelse fra den 1. Juli samme Aar. Denne Skæbne deltes af det borgerlige Artillericorps i Helsingør, Borgervæbningerne i Nyborg, Aalborg, Randers, Aarhus og Horsens samt det borgerlige Jægercorps i Odense.
